

Februári programok

Bethlen Téri

Oneg Sabat Klub

VII. István utca 15

a programok este 7-kor kezdődnek

február 10

Zsidónak lenni... Vendégünk Moldova Ágnes a Magyar Televízió munkatársa.

február 17

Izraeli arcképcsarnok I. Menahem Begin Fehér éjszakák c. memoárkötetét bemutatja Ferenczi László.

február 24

Vendégünk az Izraelben lezajlott „Karizmatikus vallások világtalálkozójának” egy vagy több résztvevője.

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

VII. Garay utca 48

Társasági Kör

a programok 19 órakor kezdődnek.

február 10

A Securitate árnyékától a kínai zsidókig. Vendégünk: **Ara Kovács Attila**, az Ellenpontok szerkesztője. Aki kérdez: Dési János.

február 17

Vendégünk: **Szepesi György**. Aki kérdez: Dési János.

február 24

Vendégünk **Jordán Tamás** a Merlin színház igazgatója és **Jefim Kontscher**, a moszkvai Taganka színház egykori főrendezője.

Bábel Klub

Vasárnap délutáni teaház.

február 11 és 18. 17 órakor.

Vasárnapi tudósklub

február 25, 17 óra

Vendégünk: Dr. Pomogáts Béla, az Írószövetség elnöke.

Városnéző séta zsidó szemmel

február 25, 10 óra Útvonal: szentendrei zsidó temető, volt zsinagóga, Váci zsinagóga, zsidó temető. Találkozás a Batthyány téren a metró kijáratánál. (Kérjük, aki tud, autóval jöjjön!)

Maccabi bridzs-klub

Minden hétfőn 18 órától

Ismerd meg népedet

Egyéves felnőttoktatási program a zsidó tradíció megismerésére (a zsidó élet körforgása, a zsidó otthon, kasrut főzési bemutatóval) minden csütörtökön 18 órakor

Valami új, valami más

Ha kedve támad beugrani a Mazsike újonnan helyreállított klubjába egy csésze kávéra, Myra asszony várja... minden szerdán 18.30-tól. Minden csütörtökön 18 órától

Az Egyesület alapszabályának értelmében 1996 március 24-re tisztújító közgyűlést hívunk össze a VII. Garay utca 48 alatti helyiségünkbe. Kérjük, hogy a Mazsike munkájával kapcsolatos észrevételeket, javaslatokat írásban küldjék el a Mazsike postacímére 1995 február 15-ig

Bálint Zsidó Közösségi Ház

VI. Révay utca 16

(A programokból helyhiány miatt csak szemelvényeket közölhetünk. A teljes program megkapható a Házban. A *-gal jelölt programokra belépődíjat kell fizetni.)

február 8, 18 óra

Emlékest és könyvbemutató **Yitzhak Rabin** emlékére. Vendégünk a szerző: **Ónody György**.

február 8, 19 óra

Gyökerek közel és távol. Vendégünk: **Heller Ágnes** filozófus. Háziasszony: László Klári szociológus. *

február 9, 14 óra

Kéz a kézben. A Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány programja.

február 10, 18 óra

Turmix. Vendégünk: **Kulka János**. Mixerek: Lévai Gábor és Kocsis Gábor *

február 11, 8-11 óra

Ping-pong Klub. *

február 12, 17 óra

Média Klub. A külpolitikai újságírás rejtelmeiről beszél: **Réti Ervin** külpolitikai újságíró.

február 12, 18 óra

Antiszemitizmus Magyarországon az empirikus szociológiai kutatás fényében. Előadó: **Kovács András** szociológus.

február 13, 18 óra

Ritkán látott filmek a Fekete Doboz archívumából. „Lábjegyzetben”. Portréfilm **Kemény István** szociológusról. *

február 13, 19 óra

Nagy Sz. Péter: *A Kasztner akció* c. könyvéről a szerzővel beszélget **Novák Attila** Andor.

február 14, 18 óra

Jó órában legyen mondva... **Hege-dűs Zsuzsa** szociológussal, a Tégy a gyűlölet ellen mozgalom alapítójával beszélget **Kertész Péter**.

február 17, 19 óra

Távolkeleti vallások. **Popper Péter** pszichológus előadásorozata. „Buddha vallási forradalma”.

február 20, 19.30

Színészarcok. **Szirtes Ágival** beszélget **Györffy Miklós**.*

február 21, 17 óra

Jiddische Wirtschaft a konyhában. „Macesz vagy nem macesz?” Demonstráció, kóstoló, **Fröhlich Erika** vezetésével. *

február 21, 19 óra

„Intermezzo” Sikeres emberek változó élethelyzetekben. Lévai Katalin vendége: **Szegvári Péter** államtitkár-helyettes.

február 22, 18 óra

„Magyarok Jeruzsáleme”. **Komoróczy Géza** egyetemi tanár előadása.

február 24, 19 óra

Szombat esti smúz party. Gordon István vendége **Demjén Ferenc**. *

február 27 16 óra

Vizsolyi Ákos és **Fröhlich Róbert:** „Mit mond nekünk a Biblia?” Szabad interakciós csoport.

február 27 19 óra

Karády Viktor szociológus (Párizs): „Vegyesházasságok történeti perspektívában Magyarországon”. *

február 28 19 óra

Sebestyén Márta és **Hamar Dániel** élményei, dalok a „Szól a kakas már” c. magyarországi zsidó népzenei anyaggyűjtésükről.

szombat

1996. február

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Kardos G. György
Itamár Jáoz-Keszt
Komoróczy Géza
Szabolcsi Miklós
Turán Tamás

Főszerkesztő:

Szántó T. Gábor

A megjelenést támogatják:

Soros Alapítvány,
Nemzeti Kulturális Alap,
Művelődési és Közoktatási
Minisztérium Kisebbségi
Főosztálya,
Magyarországi Nemzeti
és Etnikai Kisebbségeket
Közalapítvány

A címlapon
és mellékletünkben
Farkas Tamás felvételei.

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói
Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

1996. január 15-én.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
1365 Budapest, Pf. 66

Telefon:

111-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 111-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Előfizethető

a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Készült a Sokszín Bt.

nyomdaüzemében

Felelős vezető:

Deim Zoltánné

Tervezés

és nyomdai előkészítés:

Corrigenda Bt.

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Itt és ma (*Feldmájer Péter*)
- 6 Kárpótlás, iskola a láthatáron,
ingatlan az ingoványon
- 8 „Szenzitív kérdések”, heves viták
- 11 Kárpótlási tárgyalások
- 12 Napló – Hannah Arendt és a zsidó
identitás (*Vajda Mihály*)

VILÁG

- 14 A zsidó közösség – idejétmúlt
fogalom? (*Jonathan Webber*)
- 16 Judaika és elektronika
- 18 A Joint szótlán szóvivője
- 19 Holocaust múzeum Japánban
(*Randolph L. Braham*)

IZRAEL

- 20 Áttérés: az ortodox
monopólium vége?
- 21 Zimmer frei a kibucokban
- 22 Fel, Atlantába! (V. Gy.)
- 23 A terrorizmus óvodája

HAGYOMÁNY

- 25 A „becsületes zsidó” (*Lózszy Tamás*)

TÖRTÉNELEM

- 26 A valláskülönbség házassági
akadálya a Kánonjogban (*Erdő Péter*)
- 29 Nézz vissza haraggal?

KULTÚRA

A Szombat melléklete:

Összefoglaló a Szombat és

a Yahalom Zsidó Szabadegyetem által
szervezett konferenciáról

- 30 A magyar-zsidó irodalom létformái
(*Gadó János–Kuik Györgyi*)
- 36 Metakommunikáció haladóknak –
Nádas Péter Emlékiratok könyvé-
nek zsidó olvasata (*Sanders Iván*)
- 41 Zsidó élmény – magyar irodalom?
(*Lejegyezte: Várai Emil*)
- 46 Akár csörgedező patak
– Korunk hegedűse: Itzhak Perlman
(*Kertész Iván*)
- 47 Könyvespolc

Summary

The February issue of Szombat begins with an essay by **Péter Feldmájer**, lawyer, the leader of the Jewish community, on the reception of the Jewish religion, the occasion being the 100th anniversary of this felicitous event. He probes the question of whether religious Jews are not disadvantaged in certain respects in the secular Hungarian state that had absorbed a number of Christian traditions (e.g. Jewish holy days are workdays). A lengthy report describes the general assembly of the Budapest and of the Hungarian Jewish Community, where the following questions were discussed: the problems of Jewish religious education, the real significance of the post of national chief rabbi and the lack of the collective stand of the rabbinical council, the differences in attitudes to restitution within Hungarian Jewry, between Hungarian and foreign Jewry and between the representatives of Hungarian and foreign Jewry and of the Hungarian state. We also present those who have been honoured by the Yad Vashem.

Also included in this month's issue is an essay by philosopher **Mihály Vajda** who, taking the example set by **Hannah Arendt**, examines the problems in accepting one's Jewish roots. Sociologist **Jonathan Webber** examines the false clichés in modern Jewish mainstream consciousness (e.g. that assimilated Jews who maintain no links with each other are still called a 'community', not unlike the community that was in the past

confined to a ghetto). Two writings shed light on how the Internet is affecting, and perhaps changing, Jews all over the world. Another writing describes the obstacles our US correspondent came up against when he tried to interview senior officials of the Joint Distribution Committee.

In our section on Israel we publish a report on the social impact of the new ruling on conversion to the Jewish faith brought recently by the High Court of Israel. Two short writings are devoted to a new phenomenon in the Israeli tourist business, the 'zimmerim', and on the chances of Israeli sportsmen at the Atlanta Olympics. Another report deals with Hamas and its deep-running social acceptance in the Islamic world.

In another section we publish a study by **Péter Erdő**, professor of the Roman Catholic Theological College, on the opposition to mixed marriages within the Catholic Church through the ages.

A special supplement is devoted to our conference on Hungarian Jewish literature, with a brief review of all twenty-three papers read at this conference, and a more detailed report on the round-table discussion (not lacking elements of high drama!) of Hungarian Jewish writers who could agree on one point: that while accepting their Jewish origins, they nonetheless consider themselves Hungarian writers. We publish in full **Iván Sanders'** essay, the 'Jewish reading' of **Nádas Péter's** novel: *The Book of Memoirs* (Emlékiratok könyve).

Tisztelt Olvasó!

A Szombat januári számában egy S. O. S. felhívást tettünk közzé. Sajnálatos módon ekkor még nem tudtunk új csekket mellékelni a felhíváshoz. Ezért kérjük azokat, akik támogatni kívánnak bennünket, a mellékelt csekken tegyék ezt meg.

Tisztelettel:

a Mazsike elnöksége

Helyesbítés

Januári számunk 14. oldalán a *Posztszovjet zsidó betelepülők* című riport második bekezdésének első mondata helyesen így szól: Utóbb hallottam a hírt, hogy Balasagyarmat polgármestere levélben fordult a hitközséghez, közreműködést kérve, hogy a volt Szovjetunióból kivándorló zsidó iparosokat és kereskedőket közvetítsék a városba, kik az új korszak hajnalán felvirágoztatnák (vagy legalábbis felélnék) a helyi gazdaságot.

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani *Szombat*-előfizetését 1996-ra!

Amennyiben egész évre (összesen 10 *Szombat*-számra) előfizet – belföldre 1200 Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légipostázással) –, nem érinti az esetleges évközi áremelés.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek, külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a *Szombatot*.

Címünk: Szombat szerkesztősége
1065 Budapest, Révay u. 16.

levágandó

Megrendelem a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Szombat című folyóiratát 1996-ra, 1200 Ft-ért. Az előfizetési díjat az önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név:

Cím:

Olvasóink írják

Gratulálók!

Szombat szerkesztősége, Yahalom Zsidó Szabadegyetemrészére

Kedves Barátaim!

Nem tudom megállni, hogy írásban is ne gratuláljak az irodalmi konferencia sikeréhez és ne méltassam annak fontosságát.

Tudomásom szerint ez volt az első olyan zsidó összefogás az elmúlt hatnyolc évben, amely nem viselt magán vallási vagy mozgalmi jelleget, és a kultúra kapta benne a főszerepet. Ilyképpen sikeresen megszabadult a protokolljelenléttől, és biztosak lehetünk benne, hogy a megjelenteket az irodalom szeretete vonzotta a konferenciára.

Sajnálom, hogy az előadásoknak csak egy töredékét volt alkalmam meghallgatni, de az elmulasztottakért kárpótol a meghallgatott előadások színvonala. Nem adhatom a konferencia tudományos értékelését, amire sem hivatott nem vagyok, de tudásom is kevés, de hogy a konferencia légköre kellemes volt és én nagyon jól éreztem benne magam, arról biztosíthatlak Benneteket.

További sok sikert kívánok

Baráti üdvözléssel

*dr. Quittner János
Budapest, Palicsi u. 69.*

Kárpótlás vagy kártérítés?

A *Szombat* novemberi száma Kárpótlás címmel szerkesztőségi cikkben foglalkozik az Igazságügyi Minisztériumban megtartott első albizottsági üléssel. A cikkben súlyos elvi és tárgyi tévedések, sőt ferdeítések vannak. Már maga a cím sem felel meg a valóságnak, mert a párizsi békeszerződés kártérítéséről beszél és nem egy olyan kiagyalt, kifizető szót használ, mint a kárpótlás. Továbbá szó sincs arról, amit a cikk állít, hogy a magyar zsidóság részéről csak a Mazsihisz tárgyal, és újfent meg is ismételnék, miszerint megállapodás történt, hogy a soron következő tárgyalásokon a Mazsihisz és az Orth. Hitközség képviseli a magyar zsidóságot.

Ki állapodott meg és kivel?

Nem emlékszem, hogy mint a kártérítésben személyében érintett, meghatalmaztam a Mazsihiszt, hogy képviseljen kártérítési ügyekben. De menjünk tovább. A cikk azt a kifejezést használja, hogy a „magyar zsidó szervezetek”, holott legfeljebb „egyes magyar zsidó szervezetek”-ről lehet szó jelen esetben. Arról nem is beszélve, hogy ezek a szervezetek nem éppen érdekvédelmi célból alakultak, és nem a kártérítési tárgyalás a feladatuk. (Igaz, a Mazsihisz ki is zárta őket a közvetlen tárgyalásokból, de hát ez az ő dolguk.)

Azonban a legnagyobb, többeszes taglétszámú és több tízezrek képviseleti jogosultságával rendelkező zsidó érdeklő (Folytatás a 48. oldalon.)

LAPZÁRTA UTÁN:

Szeptembertől Schőner Alfréd a Rabbiképző Intézet rektora

A Hitközség Izraelben járt vezetői elvi megállapodást kötöttek a Midrešet Jeruzsálajimmal (az Országos Rabbiképző Intézet Vallásstanárképző Kara – a Pedagógium – anyaintézetével) az ORI kibővítéséről. A jeruzsálemi tanintézmény új megbízott rektort küldene Budapestre Dr. Schőner Alfréd személyében, aki hat éve alijázott, s azt megelőzően a Dohány utcai zsinagóga vallási vezetője, illetve országos főrabbi volt.

„Nem ellenem irányuló, hanem velem egyeztetett lépés volt, hogy a Hitközség delegációja Jeruzsálemben felkérte Schőner Alfréd professzort az Országos Rabbiképző Intézet megbízott rektori tisztére – nyilatkozta Schweitzer József országos főrabbi, az intézmény jelenlegi vezetője. Hozzátette, már több éve szeretett volna nyugdíjba vonulni. A több izraeli egyetemen is tanító utódjelölt kiválasztásánál egyeztetett vele, és a végső szót ő mondta ki ebben a kérdésben – adta hírül az MTI.

(Folytatás a 48. oldalon.)

FELDMÁJER PÉTER

Itt és ma

Az 1895. évi XLII. törvény cikk biztosította azt, hogy a törvény szerint egyenrangú zsidó polgárok által gyakorolt vallás egyenrangú legyen a többi vallással. Látszólag ez a helyzet ma is fennáll, hiszen a törvény nem tesz különbséget vallás és vallás között, egyház és egyház között. Az alkotmány 60. §-a biztosítja a vallásszabadsághoz és az emberi méltósághoz való jogot, rendelkezik az egyház és az állam elválasztásáról, az 1990. évi IV. tv. a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szól, és ez kimondja a különböző vallásos szervezetek egyenlőségét.

A törvényhozók szándéka e tekintetben teljesen egyértelmű, hiszen nem tesz különbséget egyház és egyház között. Ha valamely vallásos csoport rendelkezik a törvényben írt feltételekkel, úgy egyházként nyilvántartásba veszik, és a továbbiakban elvi különbségtétel kis és nagy egyházak között nem létezhet.

Erre vezethetők vissza azok a viták, amelyek a korábbi években kirobbantak az egyházalapítás feltételeivel kapcsolatban, hiszen a törvény száz főben határozza meg a minimális taglétszámot, amely a bírósági bejegyzéshez szükségeltetik. Ezt több oldalról is támadták, konkrét törvénymódosítások is felmerültek, volt, aki tízezer főre akarta emelni a bejegyzéshez szükséges létszámot, mások éppen a száz főt kifogásolták és ezért fordultak az Alkotmánybírósághoz.

A semlegesség nem tétlenség

Kevés kifejtett álláspont van a nyilvános jogszabályokon kívül ezekben a kérdésekben, nem szívesen foglalnak

A szerző ügyvéd, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége elnöke. Fenti előadása a zsidó felekezet egyenjogúsításának centenáriumban a Mazsihisz, a Yahalom Zsidó Szabadegyetem és folyóiratunk, a Szombat által szervezett konferencián hangzott el.

állást, hiszen a téma fölöttébb kényes. A történelmi egyházak kifejezést gyakran használják, ezalatt értik azt a négyöt egyházat, vallásfelekezetet, amelyekbe a lakosság túlnyomó része tartozott az ateista rendszer által uralt Magyarországon. Így feltétlenül beleértik ezen egyházak közé a zsidó hitközségeket, korábbi nevükön az izraelita felekezetet. Itt valóban *teljes egészében megvalósult a recepció, az egyenjogúsítás*, hiszen a többi történelmi egyház, a katolikusok, a reformátusok, az evangélikusok magukkal egyenrangúnak és egyenlőnek tekintik a zsidó vallású embereket és a vallásos zsidó szervezeteket mind elméletben, mind gyakorlatban. Az állam és az egyház elválasztásának kimondásával az állami szervek mintegy levonnák magukról a gondot és magukra hagynák az egyházakat mint olyan szerveződéseket, amelyek önmagukban is képesek talpon marad-

Az állam megszegi a vallásszabadság jogából reá háramló kötelezettségét, ha nem azon munkálkodik, hogy a vallás tekintetében mindenki számára lehetséges legyen a tudatos választás.

ni. Ez természetes például az Egyesült Államokban, ahol az elválasztás teljes egészében megvalósult, hiszen valójában ott sohasem volt szervezeti összefüggés.

A magyarországi történelmi fejlődés ettől nagymértékben eltérő. Ami mégis orientálhat bennünket, az az Alkotmánybíróság, hiszen több döntésében foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, és feladatából fakadóan arra kényszerült, hogy valamilyen módon állást foglaljon elvi és gyakorlati kérdésekben. Alapvető ebből a szempontból a 4/1993. számú alkotmánybírósági határozat, amely ugyan a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szól, de jó-

val szélesebb kört ölel fel az igen részletes indoklás. Eszerint az államnak vallási szempontból semlegesnek kell lennie, így tehát *nem kapcsolódhat össze intézményesen egyik egyházzal sem, nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem, nem avatkozhat bele az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében.*

Abból, hogy az állam maga semleges, nem a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség támogatása következik. Az állam megszegi a vallásszabadság jogából reá háramló kötelezettségét, ha nem azon munkálkodik, hogy a vallás tekintetében mindenki számára lehetséges legyen a tudatos választás.

Az állam semlegessége nem tétlenséget jelent. Az államnak kötelessége, hogy a vallásos meggyőződés kinyilvánítására, tanítására és az életvitelben való követésére, az egyházak működésére s ugyanígy a vallás elutasítására, továbbá a vallási meggyőződésről való hallgatás számára olyan teret biztosítson, amelyben a különböző felfogások szabadon képződhetnek és fejlődhetnek.

Ezekből az elvi tételekből tehát egyértelműen az abszolút egyenlőség elve tükröződne. Ugyanakkor az ingatlanvisszaadással kapcsolatban az Alkotmánybíróság jogosnak tekinti a különbségtételt a korábban már létezett és éppen ezért meghatározott funkciójú tulajdonokkal rendelkező egyházak és a későbbiek során alakult egyházak, vallási szervezetek között. Ahogy a ha-

tározat indoklása mondja, ez az átadás olyan ingatlanokat ölel fel, amelyeket a jogosult egyházak korábban is a vallásgyakorláshoz való jog megvalósítására használtak, és most is ugyanerre a célra, a tényleges szükségletek mértéke szerint igényelhetik vissza őket. Ésszerű oka van annak, hogy miért nem rendelkezik ez a törvény ingatlanjuttatásokról olyan egyházak számára, amelyek a tulajdonelvonások idején nem működtek, vagy ilyen sérelmet nem szenvedtek.

Vasárnap sohasem

Mindebből következik, hogy az Alkotmánybíróság általában az egyes egyhá-

zi szervezetek egyenlőségét mondja ki, de konkrét esetben a különbségtételt éppen történeti okoknál fogva megenyedi.

Úgy tűnhet tehát, hogy az egyházak egyenlősége tekintetében semmiféle különbség nem lelhető fel, így minden rendben van. Ennek azonban ellentmondani látszik a 10/1993. sz. alkotmánybíróági határozat, amely konkrét ügyben foglalt állást arról, hogy vajon *alkotmányos-e a munkaügyi miniszternek az a joga, hogy rendelettel a munkaszüneti napokat a vasárnap kivételével munkanappá nyilváníthatja*. A szombatot is. Figyelemmel arra, hogy a zsidó vallás legalapvetőbb szabályai közé tartozik a szombati munkavégzés tilalma, mégis a munkaügyi miniszter rendeletével arra kötelezheti a zsidó vallású személyeket, hogy ezen a napon dolgozzanak, szemben a társadalom többségét alkotó más vallású személyekkel, akiknek heti ünnepe nem nyilvánítható munkanappá.

Az Alkotmánybíróság ezt a miniszteri jogosítványt nem ítélte olyannak, amely az alkotmányba ütközne. Az indoklás kitér arra, hogy a vallási ünnepek munkaszüneti nappá nyilvánítása hosszú történeti folyamat eredménye és jórészt a hagyományok befolyásolják: a zsidó-keresztény kultúrkör-

be tartozó államokban a vallások legnagyobb ünnepei a munkaszüneti napok, míg az iszlám országok saját vallásuk, Izrael a zsidó vallás ünnepeit veszi elsősorban alapul a munkaszüneti napok megállapításánál. A vallási ünnepek és a munkaszüneti napok közötti összefüggés azonban minden államban, és így Magyarországon is, csak viszonylagos és történetileg változó.

Ez az indoklás persze nem teljesen helytálló, hiszen Izraelben az ott élő mohamedánok részére a pénteki munkaszüneti nap abszolút módon biztosított, ugyanígy a vasárnap a keresztény vallásúak számára. Az Alkotmánybíróság szerint ezért nem emelhető alkotmányos aggály a munka törvénykönyve rendelkezései ellen, mert olyan ünnepeket nyilvánít munkaszüneti nappá, amelyeket a társadalom túlnyomó része ünnepnek tart, és ezért nem állítható, hogy a karácsonyt vagy a húsvétot csak a gyakorló hívő keresztény embe-

rek ünnepelnék. Ez az indoklás csak önmagában tűnik helytállónak, hiszen senki sem állíthatja azt, hogy a hívő zsidó emberek ünnepelnék a karácsonyt vagy a húsvétot, az, hogy a társadalom többsége ezeket az ünnepeket megtartja, az abból következik, hogy a zsidó vallást gyakorlók száma kevesebb, mint a többi vallást gyakorlóké.

E területen tehát nem érvényesül a vallások egyenlőségének elve. Mert bár mindenki jogosult az évi rendes szabadsága terhére megtartani a vallási szabályait, vagyis vallását szabadon gyakorolni, csak a társadalom többsége számára biztosított az, hogy az évi szabadságon felül munkaszüneti napon tartsák vallási ünnepeiket. *A kisebbségben lévő vallásgyakorlóknak, nevezetesen a zsidó embereknek ezt nem adják meg.*

Különösen élesen vetődik fel ez a

A zsidó vallás legalapvetőbb szabályai közé tartozik a szombati munkavégzés tilalma, mégis a munkaügyi miniszter rendeletével arra kötelezheti a zsidó vallású személyeket, hogy ezen a napon dolgozzanak, szemben a társadalom többségét alkotó más vallású személyekkel, akiknek heti ünnepe nem nyilvánítható munkanappá.

probléma az oktatási intézményekben. Az állam éppen a semlegesség elvéből követően nem tart fenn vallásos nézeteket terjesztő iskolákat, de köteles a világnézetileg semleges iskolák működését elősegíteni, és támogatnia kell a vallásos iskolákat is. Így tehát az állampolgárok szabadon választhatnak aközött, hogy a gyermekeiket milyen iskolákban taníttassák. Kevés településen és bizonyos iskolatípusokban nem működnek egyházi jellegű iskolák, különösen nem zsidó iskolák. Az elérhetőben a többséghez tartozó tanulóknak biztosított a nagyobb vallási ünnepekre a tanulmányi szünet, a zsidó vallásúak számára azonban nem. Ezt a tényt nem ellensúlyozza, hogy a világnézetileg semleges iskolának el kell fogadnia a tanuló ilyen jellegű távollétét, és ezt igazolt mulasztásnak, de mégiscsak mulasztásnak tekintik.

Ez az ellentmondás nem azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság határozata

nem felel meg a hatályos törvényeknek, az alkotmánynak. A kérdés az, hogy az alkotmány és az alkotmányos szabályok biztosítják-e a vallásgyakorlás egyenlő feltételeit. Mondhatjuk persze azt, hogy aki a vallását akarja gyakorolni, az ennyi áldozatot hozhat érte, de hát éppen az következik az egyenlőség eszméjéből, hogy *senkinek se kelljen külön terheket vállalnia meggyőződése megvallásáért.*

Új szakasz

Itt tartunk tehát ma, és lehet, hogy egyszer majd továbblépünk. Mindenesetre a recepció törvény a csúcspontját jelentette az eddigi fejlődésnek, mert az adott körülmények között valóban biztosította az egyenlőség elvét, ettől már lefelé vezetett az út a különböző vallási, majd faji alapú megkülönböztető törvények felé, az ateista uralom alatt pedig a minden vallást elpusztítani igyekvő és ebben valóban egyenlőséget mutató államhatalom jelent meg.

1990 után egy új fejlődési szakaszba léptünk. Persze az egyenjogúság megszerzése és fenntartása nemcsak külső tényezőkön, hanem a magyarországi zsidóság belső viszonyain is múlik. Erről így írt Vázsonyi Vilmos az *Egyenlőség* 1889. február 17-i számában:

(Félbeszakítva a gondolatmenetet: az idézeteket a Vázsonyi írásait tartalmazó kétkötetes könyvben olvastam. Ezt egy öreg barátomtól, Váradai Jenőtől kaptam, aki nemrég hunyt el Svédországban, és utolsó kívánsága volt, hogy ezt a könyvet hozzák el nekem. Ha meg akarják érteni Vázsonyi korszakos jelentőségét, gondoljanak erre. Egy Alsókubinban született, Miskolcon tanult cukrászember halálos ágyán egy kimondhatatlan nevű svéd város még kimondhatatlanabb nevű kórházában arról végrendelezik, hogy mi legyen a Vázsonyi-köteteivel.)

„De bármily módot is alkalmazunk teljes egyenjogúságunk megszerzésére, küzdelmünk nem nyújthat kilátást a sikerre, amíg a mai szervezetlen és rendezetlen állapotban maradunk. Sikeres harcot csak rendezett sereggel lehet folytatni, pedig a zsidó hívek seregei rendezetlenek. Van községi szervezeteink, olyan, amilyen, de nincsen a köz-

ségek közt semmi kapocs, nincs testület, mely jogosítva volna az egész zsidóság képviselőjére, nincs fej, mely hivatottan a zsidóság vezérének mondhatná magát. És hogy ez így van, annak már nem a társadalom, nem a kormány, hanem csupán a zsidóság tétlensége az oka. Nem kérünk azért hierarchiát a zsidó felekezetnek, mely ellenében áll vallásunk szabad szellemével: amit kérünk: az a rend. Ha az ortodoxia makacsul vonakodnék a közös szervezkedéstől, maradjon szervezetlenül, de az ő vonakodása nem lehet ok arra, hogy a többiek is szervezetlenül állapotban maradjanak.

E szervezatlenség belső bajaink kútforrása, ez az a rés, mellyel ellenségeink támadása reánk tör. Emlékezzünk csak vissza a főrendi ház reformálása alkalmával kifejlődött vitára, akkor a zsidó felekezet képviselőjét azzal az ürüggyel ejtették el, hogy a zsidóság szervezetlen és nincsen senki feljogosítva képviselőjére. 1885-ben történt ez, és ma 1889-et írunk, de mindeddig nem tudtuk levonni a szemrehányásból a konzekvenciákat. Saját kárán tanul a magyar – de a zsidó magyar, úgy látszik, még azon se akar tanulni.”

Ennél itt és ma kicsit jobban állunk. Léteznek a magyarországi zsidó hitközségek, úgy, ahogy a népiértés után ötven évvel és az ateista uralom bukása után öt évvel létezhetnek, ez lehetséges, és létezik a zsidó hitközségek átfogó szervezete. Nagyon sok azonban még a tenivaló. Bármilyen törvények is születnek, bármiként is dönt az Alkotmánybíróság, bárhogya is próbálunk demokratikus szabályokat biztosítani a hitközségi életben, mindez csak akkor fog valódi egyenlőséget teremteni, ha megfogadjuk, amit Vázsonyi írt 1895 novemberében az Epilógus című cikkében: „Hiába alkottunk volna szabadelvű reformokat, ha a társadalom szelleme azokat követni nem tudná. Az intézmények üres romokká válnak, ha a társadalom szelleme nem ad nekik életet. A nagyszerű mű epilógusa nem lehet a felekezeti reakciója, amit állami téren megalkotni sikerül, azt meg kell most védeni társadalmi munkával. Legyen már egyszer vége Magyarország régi bajának, hogy törvényei mindig szabadelvűbbek, mint törvényhozói és intézményeiben több a haladás szelleme, mint társadalmában.”

Tegyük hozzá, hogy ennek így kellene lennie, itt és most!

Még haminchat Igaz

A jeruzsálemi Jad Vasem Intézet feladata, hogy napjainkban is felkutassa azokat a keresztényeket, akik a vészidőszak idején a nácik megszállta országokban – legtöbbször saját életük kockáztatásával – zsidókat mentettek meg a haláltól. Ezek a nők és férfiak kapják a talmudi mondat szellemében a Világ Igaza címet, mert „aki egyetlen embert megment, a világot menti meg”...

Magyarországon már hosszabb ideje száztíznel több volt a kitüntetésben részesültek száma, a közelmúltban pedig további 36 személy életmentését ismerték el. A társadalom legkülönbözőbb helyzetű tagjai mindegyikének tette regény témája lehet. Voltak, akik szerelmüket, későbbi házastársukat mentették meg, voltak, akiket a gyerekkori barátság kötött az üldözöttekhez. Akadt azonban olyan házaspár, **Bitter Károly** és felesége, akik megláttak az utcán egy otthontalanul kóborló anyát és apát csecsemőjükkel, s befogadták otthonukba. Tettüket tetézve felkutatották a Klein család további tagjait is, összesen tizenhárom embert bűjtettek a felszabadulásig.

Több egyházi személy is volt a védelmezők között. **Fekete Sándor** segédlelkész a Frangepán utcai Református Egyházközségben „alkalmazott” bujkálókat. És „nem vette észre”, hogy egyikük a lebukás elkerülésére papként német katonákat temetett. **Klinda Pál** atya, Horthy Miklósné gyóntatópapja a Boldog Katalin Nagyleányotthon varrodájában az általa adott hamis papirokkal több tucat zsidó nőt alkalmazott.

Kelenhegyi Emil százados, hadosztály-híradóparancsnok két munkaszolgálatost katonaruhába öltöztetett, ezzel biztosította életben maradásukat.

1945 elején négy szökött munkaszolgálatos a Fehér megyei Isztimérré vándorolt, ahol a sváb falu egyik gazdája, **Stolcz Károly** és felesége tanyájukra menekítette őket. A rejtőzöket élelemmel segítette kocsisa, **Csik József** és annak családja. Stolcz Károlyt a németek agyonlőtték.

(vá-)

Gesztus

December végén, január elején tömegével hozza a posta a karácsonyi és újévi jókívánságokat. Különbéféle állami szervek, társadalmi szervezetek, kulturális intézmények tisztelik meg így szerkesztőségünket, s igazából nem tudja az ember, hogy örülnie kelle-e a figyelmességnek, hogy számon tartják és e gesztussal megbecsülésüket fejezik ki, vagy azon szomorkodnia, hogy még mindig figyelmen kívül hagyják s valójában nem tudják kezelni az egyébként oly tiszteletben tartott *másságot*, mely abban is megnyilvánul, hogy mi, zsidók történetesen a többségi társadalomtól eltérő ünnepeket tartunk.

Elnéző mosollyal tesszük félre ilyenkor az üdvözlőlapokat, s csak akkor gondolkodunk el komolyabban, ha példának okáért a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok országgyűlési biztosa* feladó bélyegzővel érkezik *Kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog új évet!* kívánó levél.

A gesztus akkor ér valamit, ha személyre szabott, ha a címzett valóban úgy érezheti, neki, hozzá, érte szól. Figyelmetlen, végig nem gondolt aktusként éppen ellenkező hatást vált ki, mint az egyébként nyilván jó szándékú gesztustevő véli.

Mégsem megsértődni, hanem egy tanuló demokrácia botlásait korrigálni lenne közös feladatunk. Gesztusokat gyakorolni - gesztusokért cserébe.

sz. t. g.

Kárpótlás, iskola a láthatáron, ingatlan az ingoványon

A Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) képviselő-testületi ülése 1995. december 14-én

Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató üdvözölte a megjelenteket, megállapította, hogy a közgyűlés szavazóképes (a 80 küldöttből 47 volt jelen), némi nehezteléssel a hangjában észrevételezte, hogy a rabbikar jelentős része nem tartotta szükségesnek a megjelenést, megemlékezett a meggyilkolt Jichak Rabinról és az elhunyt tizenkét képviselő-testületi tagról. *„Nem erővel, nem erőszakkal, hanem a Te szellemmeddel”* – idézte a Szentírást **Fröhlich Róbert** rabbi nyitóimájában.

Dr. Korn József, a BZSH elnöke vette át a szót. *„Sok fárasztó ülést tartott a BZSH előjárósága”* – tért rá a lényegre – *„gyakran a Mazsihisz vezetőségével együtt, ha a dolog természete ezt megkívánta.” Gyakran voltak határozatképtelenek* – említette ezután, amit az előjáróság ebben ludas tagjai akár kritikának is tekinthettek.

Kárpótlás: eltérő koncepciók

A kárpótlási tárgyalásokról szólva megemlítette, hogy a *Zsidó Kárpótlási Világszervezet (WJRO) az amerikai kormány támogatását élvezvén nagy nyomást tud gyakorolni a magyar kormányra – akár a magyarországi zsidókkal együtt akár nélkülük.* Amennyiben a jelleknek hinni lehet – folytatta az elnök – *a kormány szándéka az, hogy a tárgyalásokat záros határidőn belül befejezze és hozzákezdjen a kárpótláshoz.* Persze ahol két zsidó van, ott négy a vélemény – tért rá **Feldmájer Péter** Mazsihisz-elnökkel való vitáira. Nem csekélyek ezek az ellentétek, de nem személyes, hanem koncepcionális jellegűek – mondotta és meggyőződését fejezte ki,

hogy egyikőjüknek sem célja ártani a zsidóság egészének. A körzetek, küldötteik révén majd demokratikusan eldöntik ezt a vitát és a többségi döntés a demokratikus vezetésre kötelező érvényű – utalt feltehetőleg a budapesti küldöttek abszolút többségére a Mazsihisz küldöttgyűlésében.

Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató a fent említett vitáról szólván megerősítette, hogy a két elnök között vita van a kárpótlási tárgyalásokon való képviselő tárgyalásban. A budapesti elnök elfogadta azt, hogy a fővárosi zsidóság szervezete nem hozhat az országos szervezetre nézve kötelező érvényű határozatot, bárha utóbbiban övé az abszolút többség.

Iskola koncepció nélkül vagy koncepció iskola nélkül?

A *hitközség Ungvár utcai óvodájába jelenleg 92 gyerek jár* – tért át Zoltai Gusztáv az oktatás témájára. A „bombahír” ezután következett: *a kormány másfél milliárd forinttal járul hozzá az Anna Frank Gimnázium új épületének fölépítéséhez* (remélhetőleg a mindenkori inflációs rátával korrigálva az összeget), továbbá egy telket is följánlott (ennek elfogadásáról még nem döntött a vezetőség). Az építkezés a tervek szerint 1998-ra fejeződne be. Amíg az új épület (melynek főhomlokzata a régi épületnek – a jelenlegi Radnóti gimnáziumnak – pontos mása lesz majd az ahhoz oly mélyen ragaszkodó öregdiákok kedvéért) elkészül, a gimnázium már az 1996–97-es tanévtől a gyógypedagógiai főiskola Bethlen téri épületébe költözik (ezt az épületet

is visszakérte a BZSH). Mivel a főiskola költözését az állam csak 1998-ban tudná finanszírozni, ezt a hitközség (a Zsidó Világkongresszus által fölkutatótt mecánás közreműködésével) megelőlegezi. *A gimnázium végleges épületének elkészültével a Bethlen téri épületet a zsidó vallásánárok képzését végző Pedagógium foglalja majd el, így a József körüti épületet végtelejes egészében visszakaphatja a Rabbiképző Intézet, amely ott jelenleg csak egy termet birtokol.* A fentiek megvalósításához kérte ezután az ügyvezető igazgató a közgyűlés fölhatalmazását.

Streit Sándor, a Nagyuvaros utcai körzet elnöke kért ekkor szót. Először csodálkozásának adott hangot, hogy az előjárósági üléseken minderről eddig semmit sem hallott. Az építkezéssel kapcsolatos technikai jellegű aggályai (költségek, határidő) után arról érdeklődött: *milyen pedagógiai koncepció előzte meg a tizenhárom osztályosra tervezett gimnázium építését.* A Bethlen téri épület és a felépítendő új gimnázium méreteit hallván egy másik hozzászóló aggályának adott hangot: *vajon megtelnek-e majd ezek az épületek diákokkal?* Hiszen már ma is van olyan zsidó iskola, amelybe a vártnál kevesebb diák jelentkezik.

A Bethlen téri épület tényleg igen nagy, de szükség esetén az idősök számára is le lehet választani belőle egy jókora részt – válaszolta Zoltai Gusztáv. Azon aggályra, hogy lesz-e elég diák, aki megtölti az iskolákat, a Wesselényi utcai iskolát hozta föl példának: ide nem azért jár 220 gyerekkel kevesebb, mint induláskor, mert túl sok az iskola

és ide már nem jut diák, hanem azért, mert az intézményben pedagógiai problémák mutatkoznak. A Pedagógiummal kapcsolatos aggályokra azt felelte, hogy az intézményben képzett vallás-tanárok nem csak zsidó iskolákban taníthatnak, a szintén itt képzett szociális munkásokból pedig nagy a hiány – nem kell tehát amiatt aggódní, hogy senki sem akar majd ide jelentkezni. Valóban nem biztos, hogy a Bethlen téri épület egészére szükség van a pedagógiai munkához, de felelőtlenség lenne elszalasztani az alkalmat, ha a hitközség egy ilyen nagy és jól karbantartott épület birtokába juthat.

Olti Ferenc, a hitközség oktatási munkacsoportjának tagja a híreket hallván szintén az oktatási koncepciót hiányolta. *Egy nagy, tizenhárom évfolyamos iskola elindításával kész tényleket teremtünk* – mondotta –, *miközben már létezik két hasonlóan teljes vertikumú zsidó iskola*. Ezek egymással nem kommunikálnak, terveiket, gondjait, eredményeiket nem beszélik meg, ennek híján pedig egy új zsidó iskola indítása esetleg a meglévő bajok (vallás-tanárok hiánya, a jól működő oktatói kar megteremtésének gondjai) bővített újratermelését eredményezi. A hozzászóló ezért a három zsidó iskola együttműködését javasolta egy oktatási koncepció és rendszer kidolgozása terén.

Korn József, a kritikát elutasító álláspontnak véltén, fölvetette a kérdést: ki vállalja annak a felelősségét, ha ezzel az állam által most felkínált lehetőséggel nem élnek? Oktatási koncepció kidolgozásának akkor van értelme – szögezte le ingerülten –, ha a materiális kérdések már rendezve vannak. Szavai feltehetőleg tömör és hív összefoglalóját adják a hitközségi vezetés felfogásának a praktikus és a teoretikus kérdések viszonyát illetően.

Végül Zoltai Gusztáv ismételt és nyomatékkal kérte a közgyűlést: járuljon hozzá, hogy az iskolaépület ügyében a fent leírt ajánlatban az állammal megállapodjanak. Ezzel semmi nem dől el visszavonhatatlanul – hangsúlyozta –, hiszen még az épület terveire sem kértek ajánlatot. A közgyűlés a felhatalmazást megadta.

Házeldadás – értékbecslés nélkül?

Ezután Korn József elnök két ingatlanügyet terjesztett elő. Az első kissé tragikomikus: az államosítások során a Hegedűs Gyula utca 3. szám alatti ingatlant (amelyben a zsinagóga is található) *de facto* elvették ugyan a hitközségtől, ám *de jure* nem: a telekkönyvben a tulajdonos személyét elfelejtették átírni, így ma az épület tulajdonosa a BZSH. A ház igen leromlott állapotban van, a BZSH szeretné eladni vagy elcserélni, mert így jövedelemhez juthat, míg ha megtartja, csak terhet vesz a nyakába – ismertetve a helyzetet Korn József. Az eladáshoz kérte a közgyűlés felhatalmazását és elrendelte a szavazást. Hozzászólásra formálisan nem adatván meg a lehetőség, Streit Sándor közbekiabált: – „Történt értékbecslés?” Kiderült, hogy egy igazságügyi szakértő szemrevételezte az épületet, de konkrét értéket az elnök nem tudott mondani. *Akkor mire alkuszunk?* – kérdezte Streit Sándor, aki legalább három, egymástól független szakértő becsülését tartotta szükségesnek. Zoltai Gusztáv ekkor helyesbítette a BZSH-elnök szavait: nem az eladásra, csupán az ezzel kapcsolatos tárgyalásokra kér felhatalmazást az elnökség. Tárgyalni lehet, de eladni nem – szolt ismételtén Streit Sándor. **Beer Iván** (az előző ciklusban a BZSH alelnöke) kifogásolta, hogy erről az ügyről nem értesülhetett a beterjesztett dokumentumok alapján. Végül a közgyűlés a tárgyalásokra megadta a felhatalmazást. A másik ingatlan, egy 34 m²-es lakás ügyében a közgyűlés felhatalmazta a vezetőséget, hogy belátása szerint döntsön.

Ezután a Mazsihisz részéről érkezett ideiglenes határozatot terjesztette az elnök a közgyűlés elé az országos vezető főrabbi címmel kapcsolatos jogokról és feladatokról. Ez élénk vitát váltott ki, elsősorban azért, mert a javaslattal a küldötteknek és a rabbiknak (!) korábban nem volt módjuk megismerkedni. (Zoltai Gusztáv takerékossággal indokolta, hogy a közgyűlés témáival kapcsolatos iratokat nem

küldték ki postán, csak helyben osztották ki a küldöttek között.) **Heisler László**, a Dohány utcai körzet előjárója méltatta, hogy Schweitzer József a Dohány utcai templomban fog tevékenykedni (amit a javaslat 8. pontja előír). *A templom jelentőségét emeli, hogy két rabbija lesz, mint hajdan volt*. Zoltai Gusztáv szintén e véleményének adott hangot, méltatva Schweitzer professzor érdemeit. A meleg dicséző szavakból egyértelművé vált, hogy az országos főrabbi titulus és Schweitzer professzor személye nehezen választható el egymástól. (Három nappal később, a Mazsihisz közgyűlésén Lövy Tamás rabbi éppen a szétválasztás iránti kívánságának adott hangot.) Beer Iván csodálkozását fejezte ki a javaslat hallatán, hiszen **Landeszman György** vezető főrabbi távozása után a vezető főrabbi titulust és a Dohány utcai templom ezzel kapcsolatos kintüntetett szerepét a közgyűlés korábban megszüntette.

Zoltai Gusztáv felhívta a figyelmet, hogy az országos főrabbit a rabbitanács javaslata alapján választja a közgyűlés. A rabbitanács azonban gyakorlatilag nem funkcionál, a rabbik ma már csak akkor hajlandók összejönni, ha ő maga, mint a munkáltatói jogok gyakorlója adminisztratív úton hívja őket össze. A rabbitestület fejének hívó szavára többségük nem reagál. Saját körzetükben lelkiismeretük szerint elvégzik munkájukat, de ezen kívül nemigen kívánnak tevékenykedni – így többségük az Anna Frank-gimnáziumban sem öhajtott tanítani.

Streit Sándor, aki a Mazsihisz alelnökeként sem ismerte az előterjesztést, Fröhlich Róbertet, mint érintettet (a Dohány utcai templom rabbiját) javasolta meghallgatni. Utóbbi nem kívánt érdemben állást foglalni, de határozott neheztelésének adott hangot, hogy most kell megismerkednie az őt oly közelről érintő javaslattal. Ezt követően a Dohány utcai körzet elnöke terjesztette elő javaslatát Fröhlich Róbert főrabbiá történő ki nevezésére. A két határozati javaslatot azonban a közgyűlés már nem tudta jóváhagyni, mivel időközben határozatképtelenné vált.

Részletek dr. Feldmájer Péter Mazsihisz-elnök írásos beszámolójából

...részemről elképzelhetetlen az, hogy egy 10 tagú hitközség jelentős vagyont kapjon vissza azzal, hogy csinál vele, amit akar és amit tud. Ugyanakkor a többség, ahol használni kéne, nem elhasználni ezt a vagyont, ez által kevesebbet kap. (Korn József BZSH-elnök szavai)

...a MIOK idejében a központ magának szerezte meg a vidéki hitközségek tulajdonosi jogosítványait és a több száz év alatt összegyűjtött vagyont elkótyavetyélte, az ellenértéket pedig nyom nélkül elherdálta.

Az az álláspont, hogy kis hitközségeknek nem lehet nagy vagyont adni, a korábbi gyakorlat folytatását jelenti és ezt nem lehet támogatni, mert az a visszakérült vagyont ismételt elherdálásához vezetne és megsértené a demokrácia alapvető elveit.

Különös súllyal kell értékelni ezt a nézetet annak tükrében, hogy a magyarországi zsidóságra is úgy tekintenek a külföldi zsidóság egyes tényezői, hogy itt nem várható hosszabb távon zsidó élet, ezért felesleges „ennek a kis magyarországi zsidóságnak” nagy vagyont adni. (Feldmájer Péter álláspontja)

Részletek dr. Korn József BZSH-elnök és dr. Feldmájer Péter Mazsihisz-elnök levélváltásából

Kérem, hogy a Párizsi Békeszerződés, illetve bármely a zsidóságot érintő kárpótlási, kártalanítási ügyben a hitközség képviselőjében eljárva ne folytass külön megbeszélést, tárgyalást a többi vezetővel történt előzetes egyeztetés nélkül...

...a zsidó tárgyalópartnerek közötti egyeztetés során ne folyjanak külön megbeszélések, egyeztetések anélkül, hogy azon a három vezető ne lenne jelen, vagy annak tárgyát előzetesen ne egyeztették volna. (Dr. Korn József leveléből)

...a Mazsihisz alapszabálya egyértelműen meghatározza a demokratikus választások eredményeképpen megválasztott tisztségviselők hatáskörét...

...Az elnököt a közgyűlés választja meg és a munkáját a közgyűlés és a vezetőség határozatainak megfelelően kell elvégeznie.

Semmiféle olyan rendelkezés nem található, amely kötelező konzultációt, vagy előzetes vélemény-kikérését követelne meg bármely taghitközség vezetőjével...

A Budapesti Zsidó Hitközség természetesen minden kérdésben rá tudja kényszeríteni akarát a MAZSIHISZ elnökére, hiszen abszolút többséggel rendelkezik a vezetőségben...

Míndez azonban nem jelenti azt, hogy a BZSH elnöke egyszemélyben felügyeletet gyakorolhatna és kötelező határozatokat hozhatna a Mazsihisz elnökére nézve. (Dr. Feldmájer Péter válaszeleveléből)

„Szenzitív heves

Beszámoló
a Magyarországi Zsidó
Hitközségek Szövetsége
(Mazsihisz)
1995. december 17-i
képviselő-testületi
üléséről

Deutsch László főrabbi nyitóimája után **Feldmájer Péter** elnök megállapította, hogy ötvenöt küldött van jelen, tehát a közgyűlés határozatképes.

Nem viták, sőt veszekedések nélkül születtek súlyos, a zsidóság egészét érintő döntések az elmúlt időszakban – kezdte mondandójának érdemi részét az elnök – írásos beszámolóját kiegészítendő. Három mozzanatot tartott érdemesnek kiemelni a küldötteknek eljuttatott írott anyagból.

kérdések”, viták

500 ezer forintos jutalom

Az első a **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató részére a BZSH és a Mazsihisz előjáróság által megszavazott 500 ezer forintos jutalom volt – mivel ennek említését Kom József, a BZSH elnöke – Feldmájér Péter szerint – „alattomoságnak” minősítette. A beszámoló a ténylegesen lezajlott események hű tükrre kell, hogy legyen, *semmi okunk hát, hogy ezt a tényt elhallgassuk* – válaszolta e minősítésre Feldmájér Péter, aki egyébként magával a döntéssel egyetértett.

Másodikként a hitközség kebelén belül két hónappal ez előtt létrehozott reszortfelelősi rendszerre tért ki, mint új fejleményre, amelynek értékelését természetesen még nem lehet megejteni.¹

Harmadikként, legnagyobb részletességgel (és szenvedélyességgel) a kárpótlási kérdésekről szolt az elnök, összefoglalva a külföldi zsidó szervezetekkel fennálló nézetkülönbségek lényegét. *Egyrészt a külföldi zsidók képviselői azt kívánják, hogy a majdan visszajuttatandó vagyon teljes egészében egy közös alapba kerüljön, míg a Mazsihisz szerint ha van jogutód (akár egy 20-30 fős kicsiny vidéki hitközség), akkor ő a jogos örökös.* A másik vitakérdés: a fent említett alap kezelésében kinek legyen többsége, amit mind a külföldi, mind a magyarországi zsidóság magának kíván. A nézetkülönbségek mögött mély koncepcionális különbségek húzódnak meg – mutatott rá az elnök – mégpedig az, hogy hiszünk-e a magyar zsidóság jövőjében vagy nem. Ha nem hiszünk benne (mint ahogy a külföldi zsidó-

ság egyes képviselői nem is burkoltan utalnak rá), akkor a mi itteni munkánknak valóban semmi értelme; ha viszont hisszük, hogy érdemes zsinagógát restaurálni, kultúrházat építeni, ifjúsági táborot szervezni, akkor csak a mi politikánk lehet az elfogadható alternatíva – zárta emelkedett szavait.

Ezután Zoltai Gusztáv kért szót. *Célzatossá minősítette, hogy az elnök csak az ő jutalmáról beszélt*, nem említve az ennek nettó összegét meghaladó felajánlást egy alapítvány számára. Felindulásában bejelentette: a továbbiakban csak a BZSH ügyvezető igazgatói funkcióját kívánja ellátni, a Mazsihiszt nem. (Az alapszabály szerint a két feladatot egyazon személy látja el.) Feldmájér Péter e felett nem kevésbé felindulva azonnal megszavaztatta a közgyűlést, amely *többszöri tapssal megerősítve nyilvánította bizalmát az igazgató iránt.* Utóbbi ezt látván, döntését visszavonta.

Streit Sándor Mazsihisz-elnökhelyettes (a Nagyuvaros utcai körzet előjárója) bejelentette: lemond tisztségéről. Hosszabb vita után ennek konkrét okát is megemlítette: elnökhelyettesként semmivel nem kap több tájékoztatást a vezetők munkájáról, utazásairól, mint bármely más előjárósági tag, így feladatát nem tudja ellátni. Nehezményezte azt is, hogy az előjáróság a kárpótlás kérdéseiben hetente változtatja meg döntéseit annak függvényében, hogy az egyik vezető (akit nem kívánt megnevezni) előzetes felhatalmazás nélkül folytatván erről tárgyalásokat, hetente látja ezt szükségesnek. Feldmájér Péter ismét bizalmi szavazást kért, amelynek kedvező kimenetelét látván Streit Sándor is (ideiglenesen) visszavonta elhatározását.

„Tekintve, hogy szenzitív kérdésekről beszélünk: nyilvános-e az ülés vagy zárt?” – kérdezte Olti Ferenc elnökségi tag. *„Semmi olyan titok nem hangzik el, ami miatt zárt ülést kéne elrendelni”* – válaszolt az elnök.

Schönberger András pécsi és szegedi rabbi a rabbitestület működését körülíró alapszabály hiányára hívta föl a figyelmet és ennek pótlását kérte. *Eddig öt alapszabály-tervezet született, de egyet sem fogadtak el* – mutatott rá válaszában az ügyvezető igazgató, majd megjegyezte, hogy a rabbi nem törekszenek túl lázasan a testületi együttműködésre, erre szinte adminisztratív kényszert kell alkalmazni. Végül a jelenlévő rabbi és a közgyűlés is megszavazta, hogy a rabbiar **Schweitzer József** professzor vezetésével dolgozzon ki egy (hatodik) tervezetet.

Ezek után végre sor kerülhetett a napirend elfogadására. (Csak **Engländer Tibor** – „civilben” – a cionista szövetség elnöke – kifogásolta, hogy a kárpótlás kérdése nem szerepel önálló napirendi pontként.)

Vallási szabályt szegő rabbi?

– Az a rabbi, aki egy átlagos zsidótól elvárható szabályokat nem tartja meg, ne legyen tagja a magyar rabbikamak – mondta **Löwy Tamás** rabbi, visszatérve a rabbitestület szabályzatának már lezárt témájához, nagy tapsot aratva. (Konkrét kifogásokat nem emelt senki ellen.) Efelől biztosítékot kapván hajlandó aktívan közreműködni a szabályzat kidolgozásában – közölte.

Schweitzer József szolt érintettként az „országos főrabbi” titullussal együttjáró hatáskörök és feladatok ideiglenes

¹ Hat területen választottak „reszortelőjárókat”: 1. Szentartási és temetővel kapcsolatos ügyek; 2. Oktatási, kulturális, sajtó- és könyvkiadási ügyek; 3. Társadalmi feladatok, más szervezetekkel való kapcsolattartás; 4. Szociális ügyek; 5. Egészségügy; 6. Gazdasági, műszaki, pénzügyi feladatok.

szabályozásáról. Üdvözölte Löwy Tamás szavait, aki „nyitott kapukat dönget”, hiszen egy rabbi szavának a magatartása, az élete ad hitelt. Ezután hangsúlyozta a kollegák iránti lojalitás fontosságát (tekintettel egyebek közt arra, hogy országos fő-rabbiként a Dohány utcai templom lesz a székhelye, ahol Fröhlich Róbert rabbikollégájával kell majd működését egyeztetnie), majd a megtisztelő címet köszönettel elfogadta. Az erről szóló előterjesztést ezután jóváhagyta a közgyűlés is.

– *Én a rabbiktól tanulni szeretnék, nem kívánom őket tanítani* – mondta **Pollák Jenő** a Nagyfuvaros utcai körzetből, méltatlannak véelve a rabbitestülettel kapcsolatos vitát. Ezután a közgyűlés az első napirendi pont alatt beterveztett határozati javaslatot elfogadta. (Schönberger rabbi ezt ismét kifogásolta, mondván: a rabbisággal kapcsolatos minden döntés a rabbikarra tartozik.) Vita nélkül megszavazta a testület **Fröhlich Róbert** Dohány utcai rabbi „felruházását a főrabbi címmel és jelleggel”.

Ismét felborult a napirend, midőn **Deutsch László** újpesti rabbi, aki a BZSH Anna Frank Gimnáziumában tanít, elpanaszolta, hogy két osztályban is kénytelen volt földadni vallásoktatói tevékenységét, mert a diákok tiszteletlenek és fegyelmezetlenek voltak vele szemben. Az egyik osztályban diszkriminatívnak neveztek, hogy a nem zsidó diákok felé megjegezte: aki gúnyt űz a zsidó vallási szokásokból, hagyományokból, annak nincs helye ebben az iskolában (holott ő ezt

vonatkoztatta a zsidó diákokra is). Ebbéli konfliktusaiban azonban az iskola vezetése nem állt mellé.

Elsőként **Berend Rózsa**, a gimnázium igazgatónöje reagált Deutsch rabbi szavaira, érzékeltetve az intézmény meleg, befogadó légkörét, azt, hogy a származás soha nem volt téma annak falai között. „Persze nem a jeles és jórendű tanulók közül tudunk válogatni” – érzékeltette a nehézségeket. Egyre indulatosabb hozzászólásában végső soron a főrabbi nem kielégítő, merev, fegyvelemközpontú pedagógiájában jelezte meg a megromlott kapcsolat okát. *„Deutsch rabbi úr eltaszít, nem segít abban, hogy templomjáró zsidó fiatalokat neveljünk vagy legalább szimpatizánsokat. Az iskola falai között antiszemitizmust szítsunk?”* – utalt azokra a nehézségekre, amelyek a vegyes házasságokból származó gyerekek zsidóként való elfogadásának problémáiból adódnak. Deutsch főrabbi szavait cáfolandó elmondta, hogy igenis mindegyik osztályban van vallásoktatás, legfeljebb az adott pillanatban néhányban az oktató személye még nem bizonyos.

Az oktatás témája élénk visszhangot váltott ki a közgyűlésen. Volt, aki a fegyvelem hiányáról tett említést a zsidó iskolákban, Olti Ferenc (az oktatás egyik „reszortfelelőse” a Mazsihisz előjáróságában) *a különböző problémákat összefüggésbe hozta az oktatási koncepció hiányával*. Hiszen például a különböző zsidó indíttatású szülők és gyerekeik a vallási kérdésekhez különbözőképpen viszonyulnak és ehhez kellene igazodnia a vallás-

Kinek higgyek?

Január 12-én jelent meg a *Magyar Hírlapban* a grúz-zsidó bevándorlókról szóló riportom rövidített változata, míg a teljes szöveg a *Szombat* januári számában látott napvilágot.

A megjelenés estéjén **Nagy Tibor** hívott fel telefonon lakásomon Nyíregyházáról, az az újságíró, akinek - általam előítéletesnek vélt - interjúját cikkemben negatív példaként idéztem.

Mint elmondta, sértve érzi magát, ugyanakkor mentegőzőt, hogy egy tavaly év elején megjelent beszélgetésből idéztem ősszel íródott riportomban. Azt mondta, lehetséges, hogy elfogult és célzatos kérdéseket tett fel, mert nagyon feszült volt tavaly ilyenkor a nyíregyházi légkör, s ő sem tudta magát kivonni a hangulat hatása alól. Később azt kérdezte, nem vagyok-e „véletlenül zsidó származású”. Azt feleltem, ha írásomat figyelmesen olvasta volna, ezt a kérdést nem kellett volna feltennie, ám szívesen adom tudtára: korántsem véletlenül, s nemcsak „zsidó származású”, de zsidó vagyok. Ez esetben az én írásom sem pártatlan, részrehajló vagyok, jelentette ki. (A *Magyar Fórum* cikkírója is ezt sugallta egyébként következő heti cikkében.) Ilyen „érvekkel” nem lehetséges vitatkozni, mondtam, s rövidesen befejeztük a beszélgetést.

Január 17-én a szerkesztőségben csengett a telefon, s egy hölgy jelentkezett be a Hitközségről, mondván **Lazarovits Ernő** (a Külügyi Osztály vezetője) szeretne beszélni velem.

Mondandóját azzal kezdte, hogy számos telefont kaptak a grúz-zsidókkal foglalkozó riportom miatt, majd váratlanul indulatos hangnembe csapott át, hogy lehetek, mint közölte, e telefonálók szerint - idézem -: „olyan aljas és szemét, hogy

Csurka módjára” uszítok a zsidók ellen. Hasonló stílusban értekezett néhány percig, majd a következőket mondta: „Ezek a telefonálók látták, amit te nem, hogy a sztálini idők alatt a grúz-zsidók fenntartották zsinagógáikat”. Nem értettem ugyan sem a vádat, sem az összefüggést, de hangot adtam kétségeimnek, vajon oly számos magyar-zsidónak van-e személyes tapasztalata a sztálini időkben Grúziában folyó zsidó hitéletéről, mint ő állítja. Személyesebb tónusban folytatta. Ő látta ezeket a zsinagógákat, és igenis az a véleménye, hogy aljas, szemét és antiszemita cikket írtam. Lévéen álláspontja mögött egy immár évszázados, fejet homokba dugó, buta reflex jeleit és az elmúlt esztendőben is jellemző rövidlátó, az önkritikát mindig mellőző zsidó (csőd)politikai attitűdöt véltem felfedezni, kíváncsibbá tett az elsőként említetté, ezért felajánlottam, hogy „érveit” fejtsse ki bővebben a *Szombat* hasábjain, hátha tisztázó vitára, sőt arra is sor kerül, hogy a Hitközség szintén vall, *hogyan kívánja elősegíteni a grúz-zsidók integrálódását*. Megismételte tömör véleményét, de nem óhajtott élni a felajánlott lehetőséggel.

Én pedig azóta gondolkodom, hogyan lehetek egyszerre antiszemita és elfogult a zsidók javára.

Szántó T. Gábor

Segítséget kívánunk nyújtani

A Nyíregyházi Hitközségen belül segítséget kívánunk nyújtani, hogy városunkban minél több *Szombat* jelenjen meg.

Kérjük, szíveskedjenek címünkre tíz darab csekket küldeni, mivel a korábbi sárga csekket a posta már nem fogadja el.

Zóber Jenő, Spiró Ignác
vezetők

oktatásnak is. A Mazsihisznek e téren koordináló szerepet kéne játszania anélkül, hogy rá akarna telepedni az intézményekre. *Az ilyen és ehhez hasonló dilemmákra nagyon nehéz egyértelmű válaszokat adni, de legalább föl kéne vetni őket* – vélte.

Többen ismételten kifogásolták, hogy a BZSH hatáskörébe tartozó oktatási témát itt részletesen tárgyalják, miközben a napirendben feltüntetett pontokban nem tudtak döntést hozni. A szegedi küldöttek – mint minden alkalommal – most is reklamálták az egykori MIOK-vezetés által eladott öregtemplom árát. (Újdonság: az épületben a város vezetése állítólag holocaustmúzeumot akar berendezni.) A Mazsihisz elnöke – mint minden alkalommal – most is azt válaszolta, hogy a templom eladása az akkori alapszabálynak megfelelően történt (melyet annak idején a szegedi küldöttek is megszavaztak), a pénzt pedig az akkori vezetés felélte, így ez ügyben már semmit nem lehet tenni. *„Ki kell nyitnunk a kapukat”, senkít sem szabad elküldelnünk, aki a zsidó oktatás iránt érdeklődik* – tért vissza az oktatás témájára az elnök. Végül az érintett Deutsch László zárta le a témát, elutasítván a diszkrimináció és a fegyelemközpontúság vádját. A gimnáziumban egyébként egyetlen rabbi sem kíván tanítani rajtam kívül – vitatta az igazgatónő szavait.

Inszinuáció? – a cionisták és a hitközség

Az iskolaügy lezárulván, Engländer Tibor szólalt föl, *inszinuáció*nak minősítvén az elnök bevezetőjében említetteket,

mely szerint akadna bárki, aki ne kívánná a magyar zsidóság felemelkedését. A WJRO és a cionisták a kárpótlás külföldre orientálásával csupán abból a tényből indultak ki, hogy a zsidóság kára nem szűkíthető le egy adott földrajzi pontra, mert ez az egész világ zsidóságának kára. A WJRO vezetői részéről nem a magyar zsidóság iránt nincs bizalom, hanem annak egyes vezetői iránt – szögezte le.

Erre válaszul Feldmájer Péter megismételte: nincs meg a bizalom a külföldi zsidóság részéről, másképp nem lehet magyarázni azt az igényüket, hogy a kárpótlás során visszajuttatott vagyont kezelő alapítványban maguknak kívánják a többséget. Ráadásul egy éve még ahhoz is ragaszkodtak, hogy az alapítvány központja külföldön legyen és erről csak az amerikai kormány nyomására mondtak le. Mindez persze nem a világ zsidóságának álláspontja, hanem egy apparátusé – vélte az elnök.

Zárszavában Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató jogosnak nevezte a kritikát, amely szerint a közgyűlés nem volt jól előkészítve. Ebből le kell vonni a konzekvenciákat. Olti Ferenc úgy összegezte a tanulságokat, hogy az élő közösség túllépett az alapszabályon, egy bizottságot kell tehát fölláttítani ennek revideálására. Végül döntés született, hogy a szavazatképtelenség miatt most nem tárgyalási problémák rendezésére záros határidőn belül új közgyűlést kell összehívni.

KÁRPÓTLÁSI TÁRGYALÁSOK

Helybenjárás, vagy fény az alagút végén

1996 január 14-én újabb fordulóra ült össze a kárpótlás jogi problémáit tisztázni hivatott albizottság, melyben a kormány, a WJRO (a külföldi zsidóság által létrehozott kárpótlási világszervezet) és a magyarországi zsidóság képviselői vettek részt. (Utóbbiakat a hitközség képviselte). A kormány – az eddigi gyakorlattal ellentétben – külön meghívta a *Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete* (MUSZOE) képviselőjét, amelynek hiányát már az eddigi tárgyalások során is kifogásolta. (A MUSZOE vezetője, **Schwartz István Mihály** eddig nem tudott megegyezni képviselőjük módjáról a többi magyarországi zsidó szervezettel, amelyek – megállapodásuk szerint – két helyet tartanak fenn számára a 26 mandátumból döntéshozó testületükben.) Schwartz István Mihály népes küldöttség élén jelent meg és nézeteit bő terjedelemben fejtette ki, minek következtében az érdemi tárgyalásokra fordítható idő erősen lecsökkent. (Nem tudni, a kormány rendszeresíteni kívánja-e a MUSZOE meghívását a tárgyalásokra, tekintettel arra, hogy nyilvánvalóan aggályosnak, esetleg a majdani megállapodás legitimitását megkérdőjelezőnek tartja, hogy a magyarországi zsidó szervezetek tárgyalóküldöttsége a MUSZOE előzetes felhatalmazásával nem rendelkezik.)

A tárgyaló felek gyakorlatilag megállapodtak abban, hogy a kormány által a zsidóságnak visszajuttatandó vagyont egy

közalapítvány felügyelete alá helyezik, és annak kuratóriumában részt vesz a kormány (amely csak 1-2 helyre tart igényt) a hazai és a külföldi zsidóság is. Információink szerint a kuratóriumban birtokolt szavazati arányokról az érintettek nézetei egyelőre még távol esnek egymástól.

A WJRO felfogása eltér a kormány és a honi zsidóság képviselőinek álláspontjától abban, hogy melyik "kalapba" kerüljön a kommunisták által államosított ingatlanok ügye. A WJRO szerint ez is a jótételési tárgyalások körébe tartozik, míg a többiek ezt az egyházi kárpótlás jogilag már rendezett keretei között kívánják lebonyolítani. (Utóbbi esetben ezek sorsába a WJRO-nak nem lenne beleszólása, amit a honi zsidó szervezetek valószínűleg nemigen bánnának.)

A megállapodást ezúttal sem írták alá, de előtérbe került a zsidó szervezetek által már többször felvetett javaslat: amíg a kárpótlás végleges és átfogó rendezése megtörténik, juttasson a kormány (péNZ és ingatlanok formájában) egy olyan összegű kárpótlási előleget a zsidóságnak, amely égető gondjait (iskolák, szociális ellátás, helyiségproblémák) enyhíti, ha nem is oldja meg.

A tárgyalásokról a Hitközség *utólag* tájékoztatta a többi honi zsidó szervezetet, melyek közül kettő az előzetes információk és a részvételi lehetőség hiányát erősen kifogásolva lojalitása és az eddigi megállapodás felülvizsgálatát helyezte kilátásba, ha e téren nem történik változás.

VAJDA MIHÁLY

Napló

Hannah Arendt és a zsidó identitás

Hannah Arendt riportkönyve¹ a jeruzsálemi Eichmann-per-ről igen nagy vihart kavart. Mindenekelőtt zsidó körökben. Arendt nem szereti a zsidókat, részben legalábbis felelőssé teszi őket a sorsukért – mondották sokan. Tipikus zsidó öngyűlölet. Hogy az Arendttel szembeni zsidó ellenérzés miért az *Eichmann Jeruzsálemben* kapcsán robbant ki, nem tudom; hiszen Arendt már a totalitarizmuskönyv első, az antiszemizmusról szóló fejezetében is azt állítja, hogy az antiszemitizmus nem véletlen, hogy a zsidók nem véletlenek abban, hogy frusztrált társadalmi csoportok bűnbakká teszik őket; még a fajelmélet megalkotását is egy zsidónak, nevezetesen Disraelinek tulajdonítja. Mindegy is. Annyi bizonyos, hogy Hannah Arendt egész attitűdjében van valami, ami a népevel teljesen *azonosulni* kívánó zsidót irritálja. Gershom Scholem megpróbálta világosan megfogalmazni, miről is van szó. „Van a zsidó hagyományban egy nehezen meghatározható, ám elég valószínű fogalom, az *Ahavat Jisrael*, »a zsidó nép szeretete«...

Benned, kedves *Hannah*, mint oly sok, a német baloldaltól induló értelmiségiben, ennek csak halvány nyomát találok¹ – írta Arendtnek az Eichmann-könyvről szóló levelében. Régi barátja, akin keresztül a cionistává soha nem vált Arendt mégis valamiféle kapcsolatba került a cionistákkal és a cionizmussal, Kurt Blumenfeld szelídebben fogalmaz ugyan, de ugyanarról beszél. Ezt írja egy levelében: „De léteznek népek, s a zsidó is egy. Neked valószínűleg nehezedre esik elképzelni, hogy az ember szereti ezt a zsidó népet. Az ember nem a létét szereti, hanem az újjászületést, melyet

lát, ha részt vesz benne.”² Hannah Arendt a következőket válaszolta Scholemnek – híres mondat, Günter Gaus is felelegeti tévéinterjújában: „Abban teljesen igazad van, hogy engem semmi ilyesfajta »szeretet« nem hat át, mégpedig két okból: soha életemben nem »szerettem« egy népet vagy egy közösséget – sem a német, sem a francia, sem az amerikai népet, sem a munkásosztályt, sem bármi hasonlót. Én valóban »csak« a barátaimat szeretem, s az egyetlen szeretet, amit ismerek és amiben hiszek, az az egyes emberek iránt érzett szeretet. Másrészt, ez a »zsidók szeretete«, mivel magam is zsidó vagyok, meglehetősen gyanúsna tűnik a számomra. Nem szerethetem magamat, sem olyasmit, amiről tudom, hogy lényem szerves része.”³ Hadd idézzek még két helyet, az egyik az izraelieket bírálja, a másik egy szerinte tipikus zsidó magatartást. Jaspersnek írja: „Ami magát a népet illeti, az utóbbi években olyan döntő változás következett be benne, hogy az úgynevezett nemzeti jellem tényleges megváltozásáról beszélhetünk. (...) Valami nehezen leírható ellenérzés alakult ki benne a kiválasztott nép gondolatával szemben. Azt mondhatnánk, hogy elégük van belőle a zsidóknak. Ez nem valami ideológia, mint a cionizmusban, hanem néphanqulat. Ezzel együtt jár azonban – és tulajdonképpen ez az, ami veszélyes – valami egyre magától értetődőbbé váló és egyre szélesebb köröket átfogó alapvető bizalmatlanság valamennyi többi néppel szemben. (...) Ez szörnyen veszélyes és romboló, mert nem rejlik mögötte semmifajta eszme (azon a homályos elképzelésen kívül, hogy »mi csak-csak

jobb emberek vagyunk, meg akarunk próbálni azonban rosszabbakká lenni«), semmifajta istenhit vagy bármi más.⁴ Egy Blumenfeldnek írott levélben meg a következők állnak: „Azután találkoztam Baeckkel⁵ és beszéltem vele: impozáns, mert tényleg nem fél továbbra sem semmitől, rezdületlen maradt. Éppúgy beszél, ahogyan 1932-ben Hitler üldözte a zsi-

dókat. A tehetség okán! A zsidók tehetsége okán – természetesen. És egy zsidó sohasem lehet olyan közönséges ember, mint a többiek. Egyszóval az asszimilánsok megszokott örök sovíniszta dumája. Mindjárt mi vagyunk újból az emberiség középpontja.”⁶

Holott Arendtnek, ha politikáról van szó, nincsen más ügye, csakis a zsidó ügy. Amikor legközelebbi barátja, Karl Jaspers németiségére emlékezteti, ezt válaszolja: „Politikailag mindig csak a zsidók nevében fogok beszélni, ha a körülmények éppen arra kényszerítenének, hogy megnevez-

zem nemzetiségemet.”⁷ (Más kérdés, hogy miként lenne lehetséges körülhatárolni azt a csoportot, melyet politikai értelemben „a zsidók”-nak nevezhetnénk, ha éppenséggel nem az izraeliekről van szó, márpedig nála nem erről van szó.) Arendtnek bevallottan csakis zsidó identitása van, jóllehet mindig nevével szembe találta, amikor valahai német zsidók megtagadták német kultúrájukat és anyanyelvüket. Egyszer még kifejezetten németnek is nevezi őket: „(...) tisztán privát viszonylatban bevallom, valóban rendkívül nehéz belátni, hogy X. Y. úr vagy asszony miért ne lennének németek, ha egyszer olyan szömyen nyilvánvaló, hogy azok.”⁸ S ami a legfontosabb: Arendt talán éppen azért olyan kritikus a zsidókkal szemben, mert egy életen át a leghatározottabban azt gondolta (így hangzik első könyvének, a Rahel Varnhagen életrajzának utolsó fejezetcíme), hogy „zsidó mivoltunktól nem tudunk megszabadulni” („Aus dem Judentum kommt man nicht heraus”).

A kérdés csak az, s ez most már az én kérdésem is, vajon mi az a Judentum, zsidó mivolt, amitől nem tudunk megszabadulni. Arendt egyszer így ír Jaspersnek, aki a zsidóságot a biblikus vallással, Isten eszméjével és a szövetség eszméjével akarja azonosítani: „Ami a zsidókat illeti: Mindabban, amit mond, történetileg igaza van. Mégis fennáll a tény, hogy számos zsidó, ahogy én is, vallásilag teljesen függetlenek a zsidóságtól, és mégis zsidók.”⁹ Igen. Mennyiben zsidó az a zsidó származású egyén, aki vallásilag teljesen független a zsidóságtól, akinek kulturális identitása minden, csak nem zsidó (mondjuk német vagy éppenséggel magyar), s aki nem akar a zsidó nemzet részévé lenni, aki – ez ismét Jaspers fogalmazása, igen pontos – Izrael létében nem lát mást, mint „a zsidóság végét olyan emberek burkában, akiket továbbra is zsidóknak neveznek”.¹⁰

Bizonyosnak tűnik, hogy a történelemtől van szó. Arendt szemében az is bizonyosnak tűnik, hogy – ma már legalábbis – nem arról a történelemtől, amelyet a három nagy világvallásnak is részévé lett Biblia kanonizált; egyenesen „Izrael-hazugságnak” nevezi azt, hogy ez a nemzet egy nagyszabású, bibliai-ótestamentumi eredetet akar költeni magának.¹¹ Arról azonban talán nem szabadott volna megfedkeznie, hogy enélkül a kanonizált történelem nélkül a zsidóság nem maradhatott volna fenn, sorsa ugyanaz lett volna, mint más népeké, melyeket szétszórta a történelem. Elias Canetti a *Tömeg és hatalom*-ban egyenesen arra vezeti vissza a zsidóság fennmaradását, hogy nem képes eifelejteni negyvenévi vándorlását a sivatag homokjában. Ennek ellenére sok igazság van abban, amit Hannah Arendt gondol: hogy ugyanis az „és mégis zsidó vagyok” tudat a soá tragédiájában végződő kelet- és közép-európai diaszpórabeli történelemhez kötődik, ahhoz a történelemhez, amelynek magját talán a végül is irracionális gyűlöletbe átfordult német-zsidó kulturális szimbiózis alkotja.¹² Egy történelemhez, melynek igazán maradandó eleme

egyfajta kulturális teljesítmény. Ez az, ami Hannah Arendt számára – itt teljesen azonosul Kurt Blumenfelddel – a legfontosabb. Egy nép története, amely kiszabadulván a gettóból, néhány évtized alatt valami rendkívülit hoz létre. „A német zsidóság valami nagyszerű dolog volt, amire úgy igazából tulajdonképpen csak most jött rá az ember. Hogy miben állt, azt egyáltalában nem olyan könnyű átlátni” – írja.¹³ Blumenfeld válasza: „Ami a német zsidóság fejlődésének legutóbbi 150 évét illeti, egyetértünk. Mindig is azt próbáltam magyarázni, hogy ez a zsidó történelemek számára teljesen ismeretlen időszak nemcsak a zsidó történelemnek, hanem az emberiség történetének is csúcspontja.”¹⁴ Bizonyára igaza van azonban

Arendtnek, amikor azt mondja, hogy a nagyság magában rejti a nagyzási hóbort veszélyét, ami „(...) a német, de mindenekelőtt a német-zsidó intellektuelek betegsége”.¹⁵ Meggyőződésem, hogy a magyar zsidóság zsidótudata is alapjában véve a kulturális teljesítményhez kötődik. Ah-

hoz a szerepünkhöz, amelyet a modern magyar kultúra megteremtésében játszottunk.

Hogy ez a fajta kettős identitás valamifajta gyökértelenséggel jár, ami azután környezetünket gyakorta gyanakvásra készíti, azt nem is érdemes tagadni akami. Én úgy vagyok magyar, hogy alapvetően fontos számomra a zsidóság hozzájárulása a magyar kultúrához. Blumenfeldnek van némi igazsága, midőn így jellemzi az öntudatosan diaszpórazsidó és az izraeli zsidó eltérő beállítódását: „Neked megfelel a talajatlanság, nekem az felel meg, ha talajt érzek a lábam alatt.”¹⁶

Jegyzetek

- ¹ „Eichmann Jeruzsálemben” (Gershom Scholem és Hannah Arendt levélváltása), ford.: Módos Magdolna, *Hiány*, 1992. február, 22. o.
- ² Hannah Arendt/Kurt Blumenfeld: „...in keinem Besitz verwurzelt” *Die Korrespondenz* (hrsg. von Ingeborg Nordmann und Iris Pilling), Rotbuch Verlag, Hamburg, 1995, 14. levél, 56. o.
- ³ „Eichmann Jeruzsálemben”, id. h., 24. o.
- ⁴ 61. levél, in: Hannah Arendt/Karl Jaspers *Briefwechsel 1926–1969* (hrsg. von Lotte Köhler und Hans Saner), Piper, München–Zürich, 1993, 134–135. o.
- ⁵ Hannah Arendt Kurt Blumenfeldhez, 37. o.
- ⁶ Hannah Arendt Karl Jaspersnek, 50. levél, 106. o.
- ⁷ Hannah Arendt Karl Jaspersnek, 59. levél, 127sk. o.
- ⁸ Hannah Arendt Karl Jaspersnek, 61. levél, 134. o.
- ⁹ Karl Jaspers Hannah Arendtkez, 60. levél, 131. o.
- ¹⁰ L. Hannah Arendt levele Kurt Blumenfeldhez, 65. levél, id. h. 174. o. Hozzáteszi még ehhez: „Ugyanígy viselkednek más levantei népek, mint például a görögök is, akiknek természetesen pontosan annyi közüik van Homéroszhoz, mint Neked vagy nekem, de megjátsszák a homéroszi hőst és ugyanakkor otthonosan berendezkednek a legalpárabb balkáni sovínizmusban, valamint az ahhoz tartozó slamposságban, korruptságban, kulturálatlanságban és levanteiságban.” (Uo., 174sk. o.)
- ¹¹ L. ehhez Anna-Maria Jokl izgalmas írását, megjelent a *Thalassa* holocaustszámában.
- ¹² Levél Blumenfeldhez, No. 43., 123. o.
- ¹³ Kurt Blumenfeld Hannah Arendtkez, 66. levél, 177. o.
- ¹⁴ Hannah Arendt Kurt Blumenfeldhez, 78. levél, 196. o.
- ¹⁵ Kurt Blumenfeld Hannah Arendtkez, 14. levél, 56. o.

*Meggyőződésem, hogy a magyar zsidóság
zsidótudata is alapjában véve
a kulturális teljesítményhez kötődik.
Ahhoz a szerepünkhöz, amelyet
a modern magyar kultúra megteremtésében
játszottunk.*

JONATHAN WEBBER

A zsidó közösség – idejétmúlt fogalom?¹

Minden kétséget kizárólag olyan korszakban élünk, melyben a társadalmi körülmények oly alapvetően megváltoztak, hogy a zsidók többsége az „identitáskészlet” régi modelljeit már nem tartja érvényesnek; a sűrűn emlegetett „identitásválság” tehát egy olyan betegség, amely napjainkban feltehetőleg a zsidó világ nagy részét sújtja. A válság érzetéhez másfelől az is hozzájárul, hogy *többé nincs semmi egyetlenlegesen elfogadott felfogás arról, mi alkotja ma a zsidó világ centrumát* – a vallásgyakorlók körében kell-e ezt keresni avagy éppen ellenkezőleg: a nem vallásosak között; Európában van-e ez a centrum, inkább Izraelben és/vagy az Egyesült Államokban? Ezen ellentmondások közepette nem világos: ki van a zsidó világ periferiáján: a szigorúan ortodoxok, a vallást egyáltalán nem gyakorlók, a közösséghez nem tartozók vagy a névleg ortodoxok? A mai (felszínes) információözönben a zsidóság és a zsidó vallás végtelen sok változatát látva mindannyiunktól hiányzik a biztonságérzés: hol is van a zsidó világ súlypontja, és van-e még ilyen egyáltalán? Sok fiatal zsidó, aki partner után kutatva kisvárosból egy metropolisba kerül, egymással gyakran versengő kulturális és vallási szervezetek kaotikus összevisszaságában találja magát, amelyeknek mind megvan a maguk külön filozófiája a zsidóságról². Egy vérbeli demokrata vagy éppen anarchista minden biztonnyal üdvözlö az autoritatív zsidó igazság mind politikai, mind társadalmi hiányát – valójában azonban minden helyi közösség, minden vallási vagy kulturális szervezet a saját külön igazságát ajánlja, fogadhatja el és tartja magát fenn általa. Hogyan hüvelyezzük ki

hát, hogy valójában mi történik a zsidó világban?

Első látásra szűkebb közegünk élesen polarizálódnak tűnik: egyik oldalon a tradicionális ortodoxia, másik oldalon azok, akik az ortodoxoknál kevésbé felkészültek a hagyományos tudás terén vagy kevésbé szigorúan tartják a vallási szokásokat. Ráadásul *e polarizáció erősödni látszik: az elmúlt tíz-tizenöt évben a zsidóság hagyományos formája figyelemre méltó módon megújult. A haszid vagy ortodox közösségek ugyan még mindig csak a zsidók egy kisebbségét mondhatják a magukénak, a jezsivák azonban Európa-szerte igen erősen gyarapodnak; az ortodoxia fizikai és politikai-társadalmi jelenléte igen szembeötlő, amit magasabb születési arányszámuk még jobban kiemel – így valószínű, hogy az elkövetkező egy-két nemzedék során létszámuk exponenciálisan fog növekedni.*

E polarizáció azonban természetesen nem fekete-fehér: a pólusok között számtalan érintkezési pont van, ahol a zsidóság nem határozható meg a hagyományos tudás és vallásgyakorlás dimenziói mentén. Ezek közül kétségkívül a *legfontosabb a nők szerepe a közösségben. A nők története egy adott kultúrában csupán néhány éve elfogadott, kielégítően kutatott és dokumentált diszciplína; a zsidó világban pedig ez a folyamat még csak most kezdődött el és most is csak töredékesen. Ha azonban majd többet tudunk a nők szerepéről a modern zsidó társadalomtörténetben, az identitásunkról szóló hagyományos bölcsességeink közül sokat megkérdőjelezhetünk majd. Így például a zsidó bevándorlók körében az új hazájuk iránt táplált kulturális attitűdök kialakulásában föltehetőleg jóval nagyobb a nők szerepe, mint a fér-*

fiaké (lásd például az angoltanulás intenzitását az Egyesült Államokban); hasonlóképpen erősebb a nők szerepe (főleg a külvárosokban) a helyi informális, nem zsinagógai kapcsolatok, barátságok kialakításban. Mindez hozzájárulhat, hogy felülvizsgáljuk a zsidóság domináns, intézményi (és így alapvetően férfiközpontú) definícióját, amelyek hosszú ideig meghatározóak voltak az identitásról alkotott közkeletű felfogásban.

A bevándorlók fenti példájánál maradvá: ha egy „új ember” egy mai európai nagyvárosba érkezik, hamarosan fölfedezi, hogy meglepően sok olyan zsidó él ott, akik semmiféle közösséghez vagy szervezethez sem tartoznak. Ők a maguk módján fedezték föl azonoságtudatukat, igen gyakran a holocaust áldozatai iránti együttérzésük következtében, anélkül azonban, hogy emellett bármiféle vallási érdeklődés támadt volna bennük. Az ilyen emberek, akiket Alain Finkelkraut „*karosszék-zsidóknak*”, „*imaginárius zsidóknak*” nevezett, szimbolikusan azonosulnak a tágabb zsidó világgal, de nehezen tudnak kapcsolatot kialakítani a hagyományos judaizmus életmódját élőkkal. A köztük levő kapcsolathianyit én a hitelesség hiányának nevezném: *egyik fél sem tekintí igazán valódinak a másikat.*

(A volt Szovjetunió zsidó közösségeit együttesen is nevezhetnénk imaginárius közösségnek, noha nem lehet az itt zajló összes fejleményt általánosítani. Zsidó kulturális téren Oroszországot ma elképesztő sokszínűség jellemzi. Hogy a nyugat-európai zsidóság miként alakítja viszonyát ezzel a nagy tömeggel, az az eljövendő generáció számára az egyik legtöbb bizonytalanságot rejtő kérdés: a németországi zsidóság veze-

tői mindenesetre már a gyakorlatban is szembesültek ezzel a kérdéssel, tekintve, hogy a FÁK országaiból érkező zsidók már megtelepedtek Németország minden nagyvárosában. Elindulnak-e ezek az újonnan jöttek egy sajátos orosz zsidó kultúra felé, avagy – mivel a hagyományos judaizmus terén teljesen tudatlanok – kiesnek a zsidó életből, miután meggyökereszkedtek a német társadalomban?)

Sok zsidó szükségtelenül konzervatívnak tűnik, amikor szűkebb világunk értékelésére – ne adj' Isten átértékelésére – kerül sor. Az emberek sokat beszélnek például a „zsidó közösségről”, de vajon biztosan a megfelelő szót használják? Valaha a zsidók valóban mind közösségekben éltek (például a 'stetl' korszakában) és még most is vannak ilyen közösségek az ortodoxia berkeiben; de manapság a zsidók döntő többsége ezeken kívül él. Vannak persze intézmények, „torlódási pontok” – iskolák, zsinagógák, jótékonykodás, neves személyiségek –, de a zsidó önazonosság egyes formáinak a közösséghez kevés közülük van. Gondolok itt gyermeküket egyedül nevelő szülőkre, nem zsidó házastársakra, országukból kivándorolt izraeliekre.

Természetesen nincs értelme azt állítani, hogy egy zsidó folyamatosan zsidónak tekinti önmagát: a „közösség” gyakorlata és értékei a zsidókat csak bizonyos időszakokban érintik. A „közösség” természetesen éles határvonalat húz a „mi” és az „ők” közé, de ez sok tekintetben csak üres beszéd. Manapság a zsidók – még az ortodox zsidók is – gyakran veszik kölcsön a szélesebb társadalom gyakorlatát, ha ez előnyükre szolgál: például nem vallásfelekezettként, hanem *etnikai* csoportként definiálják magukat, ha így nagyobb esélyük van valamilyen kormánytámogatás elnyerésére. De a zsidók egyébként is ugyanazokat a televízióprogramokat nézik, mint bárki más és sok tekintetben jobban hasonlítanak az „ők” néven definiált csoporthoz, mint ahhoz a közösséghez, melyhez állítólag tartoznak.

Ahogy Alain Finkelkraut mondta tizenöt évvel ezelőtt: a régi asszimilációs modell megfordult. Régen a zsidók azt mondták: a külvilág számára olyanok mint bárki más, de ha hazaéremek a magánszférába, a zsidóságra térnek haza.

Ma az új, önérzetes zsidó etnikai tudat korszakában inkább kívülről látszunk zsidónak (ki mikor akar, természetesen), de napi életük meghittségében a zsidók többnyire éppen olyanok, mint akárki más. Azt sem kell feltételeznünk, hogy az „ortodox” zsinagógák tagjai konzisztens módon ortodox hitűek vagy hogy hitüket szigorúan ennek követelményei szerint gyakorolják. Ha például egy zsidót (mondjuk egy zsidó-keresztény összejövetelen) megkérdezzük, hogyan ünnepli a Pészachot, az illető valószínűleg hosszú elbeszélésbe kezd a maceszről, a négy pohár borról, a családi széderről, a templomba menetelről – de elmulasztja azt, ami nem kevésbé jellemző: a tévénézést, a futballmeccset vagy a családi bevásárlást. A „hivatalos” és a „megélt” zsidóság általában jól megfér egymás mellett, mindazonáltal nem árt a kettő közti különbséget észben tartani, hogy ne feledjük el, kik is vagyunk valójában.

Az efféle terminológiai és kulturális „tehetetlenségi erőnek” még számtalan példája van: a Tóra-hű életmód is hemzseg ezektől, de büszkén vállalja is. Ám a szekuláris zsidóság is hajlamossá vált erre a gondolkodásmódra. Példa rá az a hit, hogy a zsidóság az *emlékezet népe* (noha a mai nyugat-európai zsidók már elfelejtették azoknak a stetteknek a nevét is, ahonnan nagyapáik jöttek); hogy a zsidóságot ért minden bajnak, tragédiának az *antiszemitizmus* az oka (holott a holocaust okai ennél jóval összetettebbek); hogy Izrael a nyugati zsidóság *adakozásaiból* él (holott Izrael már régen nem küszködő harmadik világbeli gazdaság). Tudom, hogy a fenti megállapítások éles vitákat válthatnak ki, csupán az volt velük a célom, hogy fölvessem a kérdést: tudatában vagyunk-e a gondolkodásunkban rejlő tehetetlenségi erőnek, felfogjuk-e ennek ellentmondásait, és ennek tudatában alakítjuk-e identitásunkat – avagy megmaradunk az elavult és üres formuláknál.

¹ Dr. Jonathan Webber kultúranropológus, az Oxford Center for Hebrew and Jewish Studies tanára. Ez az írása (melyet rövidítve közlünk) az Európai Zsidó Közösségek Tanácsa kiadásában megjelent *Current Trends in European Jewry* c. folyóirat 1995/2. számában jelent meg.

² A szerző tapasztalatai mindenekelőtt az angolszász világra vonatkoznak (a szerk.)

HÍRVILÁG

ZSIDÓK MEGFIGYELÉSE A „NÉPI DEMOKRÁCIÁKBAN”

A Kommunizmus Bűneit Vizsgáló és Dokumentáló Cseh Bizottság (ottani rövidített nevén UDV) 1995 decemberében bejelentette: A szovjet szervek „kérésére” a csehszlovák belügyminisztérium utasította a titkosszolgálatot a zsidó állampolgárok regisztrálására és tevékenységük figyelemmel kísérésére. Az UDV vezetője, Vaclav Benda szerint a titkosrendőrség 15 ezer névből álló listát készített, és a 70-es és 80-as években „követte” azokat az embereket, akik zsinagógába jártak, izraeliekkel találkoztak vagy akár csak rokonaik voltak a zsidó államban. Moszkvai utasításra a többi kelet-európai államban is hasonló intézkedésekre került sor – közölte Benda.

OROSZ ZSIDÓ KONGRESSZUS

Január közepén Moszkvában megalakult az Orosz Zsidó Kongresszus, amely az ország minden zsidó közösségét felöleli, világiakat és vallásosakat egyaránt. Az újonnan bejegyzett apolitikus társadalmi szervezet elsődleges célja, hogy felpezsdítse a különböző oroszországi zsidó közösségek életét. Az alakuló gyűlésen megjelent az orosz elnök, Borisz Jelcin, valamint Moszkva polgármestere, Jurij Luzskov. Az oroszországi főrabbi, Adolf Sajejics felhívta a zsidó szervezetek képviselőit, hogy igyekezzenek lendületet és új színeket vinni a közösségek életébe. Sajejics azt is elmondta, hogy a kongresszus egyik célja Oroszország érdekeinek képviselete külföldön. A főrabbi szerint ugyanis az orosz zsidó hozzon minél több hasznot Oroszországnak.

HÍRVILÁG

Judaika és elektronika

Áldás és átok

1991-ben, midőn Szaddám Huszein Scud-rakétái hullottak Izraelre, **Bob Werman** jeruzsálemi idegsebész, nem bírván elviselni légmentesen lezárt szobájának halálfélelemmel telt magányát, a segélykiáltásnak akkor még szokatlan módját választotta: vergődő lelkének félelmeit számítógépes hálózaton keresztül küldte szét a világba.

E műfajban úttörő jellegű írás lévén, Werman Internetre írt jajongásai „Riportok egy lezárt szobából” (Reports from a sealed room) címmel könyv alakban is megjelentek. E riportok ma már mérföldkönek számítanak az Internet történetében, amelynek segítségével ma már több mint húszmillióan tudnak üzenetet váltani: a rendszeren belül akárki akárkivel.

A roppant rendszeren belüli alrendszerek között természetesen létezik már a zsidó alrendszer is, még hozzá igen fejlett formában: az elérhető információ mennyisége már itt is szinte áttekinthetetlen.

Konfliktusokkal teli közegben ez az új vívmány is konfliktusok hordozójává válik. A Közel-Keleten, ahol az ádáz ellenségeket fegyveresen őrzött határok és egymással nem kompatibilis infrastruktúrák választják el egymástól, az Internet a maga globális voltával arra is alkalmat nyújt, hogy az ellenfelek berontsanak egymás privát szférájába. Miután az Internet olyan könnyen és olyan sokak számára hozzáférhető, ideális terep a szólás más formáitól eddig szerencsésen távol tartott fajgyűlölőknek, újnáciknak, holocaust-tagadóknak, militáns harmadik-világ-belieknek és mindenféle egyéb szélsőségeseknek. A zsidó közösségen belül egy csoport fáradhatatlan propagandát fejt ki a közel-keleti béketárgyalások ellen. A palesztinok *P-net* névre hallgató rendszerében meg vadabb üzenetek keríngenek. Ha egy zsidó e rendszerbe szeretne üzenetet küldeni, hamarosan nyomdafestéket nem tűrő választ kap. (Valódi nyomdafestékről itt persze már szó sincs.) Szélsőségeik éppúgy szeretnék a zsidókat kiüldözni az Internet hálózatból, mint letörölni Izraelt a tér-

képről. Egy „*soc.culture.israel*” néven futó csoport első megjelenése után nem sokkal ilyen üzenetet kapott: „*Ti meg mit kerestek itt? Legalább változtassátok át a neveteket így: fasiszta.zsidó.imperialista.*”

Hasonlóképpen az Internettől sem remélhetjük, hogy önmagában e jobb kapcsolatteremtésre módot adó technikai készség előmozdítja a megértést a gyűlölők között. Sőt: miután itt még nem alakultak ki az együttélés elviselhető formái, sokkal több a virtuális erőszak. Nemrég egy holocaust-stúdió-mokkal és oktatással foglalkozó kanadai számítógépes alhálózat tagjai kaptak terjedelmes dokumentációt egy holocaust-tagadó csoporttól. A cselekmény törvénybe nem ütközik, legfeljebb az Internet iratlan etikai szabályait sérti. (Írott szabályok még nincsenek.) Az ilyen jellegű esetek nem újkeletűek. Ere utal az is, hogy a fent említett holocaust-kutatók közül egy már főállásban hadakozik az Interneten garázdálkodó uszítók ellen. A leghatékonyabb ellenlépés azonban a helytálló informá-

ciók terjesztése – mondják. Ennek keretében gyűjtötték össze fent nevezettek a világ egyik legnagyobb, számítógépes hálózaton elérhető holocaust-dokumentációját.

Az Internet nemsokára az együttlét még sokkal megtévesztőbb illúziót kínálja majd – vélik sokan. Mivel a diaszpóra zsidóságának első számú problémája az asszimiláció, elgondolkodtató, mit hoz majd e téren az elektronikus szuperországút. Egyfelől a legelszigeteltebb zsidót is bekapcsolja a közösség áramába. Másfelől viszont sokan gondolhatják úgy, hogy fölösleges a fizikai jelenlét a közösségben, hiszen a számítógépes hálózat ezt tökéletesen helyettesíti. Ugyanez az alternatíva vonatkozik a cionizmusra is: minek aljázni, ha intenzív napi kapcsolatba léphetünk Izraellel a virtuális téren át? Ez még szerencsére a jövő zenéje. Talán tíz-tizenöt év is beletelik még, mire az alija nagy rezervoárjának tekintett ex-szovjet zsidóság minden tagja rákapcsolódik a számítógépes hálózatra. Akkor majd meglátjuk.

On-line haszidizmus

5755-öt írunk, s Amerikában mind több zsidó kavar az információs sztrádan. Közülük sokan vallásos családból származnak: gyerekként talán héderbe, jesivába jártak, s sokáig a szombatot is tartották, mígnem elnyelte őket az asszimiláció fertője. Egészen addig, míg egy szép napon – ugyan még bolygó, de már hi-tech zsidókként – rá nem lelnek a Chabad Lubavics vagy más zsidó szerverre (azaz központi kiszolgáló egységre), s immár az Interneten keresztül is csillapíthatják esetleg feltámadó szomjukat a judaizmus iránt.

Ha már egyszer rálettünk a szerverre, az előttünk álló lehetőségek száma végtelen: napi leckét vehetünk a *Tánjából*, a Chabad haszidizmus megalapítójának, a XVIII. században élt Sneur Zalmán rabbi főművéből; lekérhetjük Maimonides *Misné Tóra*-jának vagy más írásainak minket érdeklő részeit, s ha esetleg ismeretlen szóval, fogalommal találkozunk (úgy mint *halakha, cedóke* stb.),

lelhetjük ezek részletekbe menő magyarázatát is. Ha ennél is többre vágyunk, s elég jó a számítógépünk, jöhetnek a *nigun*-ok, a vallási énekek, s képernyőnkre varázsolhatjuk a haszid festők legújabb műveit.

A Chabad Lubavics talán az egyetlen olyan fundamentalista vallási irányzat, amely nem lát ellentmondást a technika újabb és újabb vívmányai és saját ortodoxiája között. Így például a lubavicsi rebbe volt az első, aki kihasználta a rádió nyújtotta lehetőségeket a haszid tanok hirdetésére, terjesztésére: a *jid-diskeit*-et hirdető műsorok az 1960-as években indultak. Hevesen támadták, ám a rebbe, ki mellesleg mémöki tudományokat tanult a Sorbonne-on, a *Zohár*-ból, a zsidó miszticizmus XIII. századi klasszikusából idézett álláspontját alátámasztandó: „A hatodik évezred 600. évében (vagyis 1830 körül) a tudás fenti kapui (vagyis a *Tóra* bölcsessége) és a bölcsesség alanti forrásai

(vagyis a szekuláris tudás) megnyílnak és a világ beléphet a hetedik évezredbe (azaz a messianisztikus korba).” S mind ez miként nézett ki a gyakorlatban? Legegyen e ponton elegendő a haszid mozgalom és az ipari forradalom nagyjából egyidejű kibontakozására utalnunk. Más szóval a modem tudomány és technika vívmányait fel szabad, sőt fel is kell használni a *Tóra* és a *jiddiskeit* terjesztésére.

Mit nyújt még az on-line haszidizmus? Útmutatással szolgál a vallás s az élet dolgaiban, tanácsokat ad arra vonatkozóan, hogyan készüljünk fel az ünnepekre, kérésünkre kóser recepteket közül, ellát minket olvasnivalóval (a rebbe könyvtárának katalógusa bárki számára hozzáférhető – igaz, ehhez különleges chipre vagy héber programra van szükségünk), de a legfontosabb: az év 365 napján, a nap 24 órájában kérdéseinkkel szakavatott rabbihoz fordulhatunk. Reb Kazen, kit ismerősei, hívei csak JJ-ként (József Jichák) emlegetnek, jiddisül, angolul, héberül és franciául válaszol a kérdésekre. – Őt zsidó család Finnországban, egy elveszett lélek Stockholmban... akik elektronikusan küldött útmutatás alapján tartják a *sábeszt*. Hát nem csodálatos? – Büszke arra, hogy korábban elzárt területeken, mint például Rigában az Internet révén terjed a *jiddiskeit*.

Lesznek, akik előbb-utóbb elunják a számítógépek világában képződő, „virtuális” judaizmust, s szükségét érzik annak, hogy az on-line *minján*-t egy közeli zsinagógával cseréljék fel. A megfelelő adatbank készséggel ad felvilágosítást arról, hol található a legközelebbi zsinagóga, amelyet – immár a pontos cím birtokában – most már felkereshetünk. Aztán vagy ott ragadunk, vagy sem. Aki úgy érzi, talán mégsem erre vágyott, más lehetőségeket is talál az Interneten. Ízelítőül ezeket is felsoroljuk:

<http://www.yahoo.com>

Kezdjük itt a keresgélést, mivel itt szinte valamennyi zsidó „állomást” megtaláljuk.

Channel # Israel

Nemzetközi csevejelehetőség, ismert s kevésbé ismert személyiségekkel az izraeli politikáról s egyéb jeles témáról.

soc.culture.jewish

Itt választ kapunk a GyFK-ra (gyakran feltett kérdések), zsidó kísértetsztorikat hallhatunk, bekapcsolódhatunk a náci fajelméletéről dúló vitába, megtudhat-

juk, mi az a *ketuba*, s azt is, hogyan rendezzünk Szédert.

shamash.nysernet.org

A legátfogóbb zsidó állomás az Interneten. GyFK és KGyFK (kevésbé gyakran feltett kérdések); csatlakozhatunk a Havénu L'Sáalom virtuális *minján*-hoz; kedvünkre böngészhetjük azt a turista-adatbázist, melynek segítségével eldönthetjük, mennyire kóser választott úti célunk; barangolás zsidó könyvtárakban; szerverek felsorolása; kapu az izraeli állomásokhoz.

echonyc.com

Próbáljunk meg bekapcsolódni a Zsidó Konferenciába (Jewish Conference), ebbe a családias enklávéba, ahol megismerhetjük s kedvünkre tárgyalhatjuk a sajtóban legújabbban megjelent antiszemita vitriolt, a zsidó-fekete viszonyt, vagy akár azt is, hogyan kerüljük el az *ájin há-rát* (az árto szemet).

lubavitch.chabad.org vagy <http://www.chabad.org>

Ez a Chabad Lubavics állomás. Információink szerint már szervezik a magyar állomást is.

(*Seleanu Magdaléna* fordítása a *Village Voice* 1995. szept. 5-i számában megjelent cikk alapján)

Zsidó viták az Interneten

Az áttekinthetetlen nagyságú információs mennyiséget hordozó Interneten, az egyik legismertebb áttekintőprogram Amerikában *Yahoo* névre hallgat. E tartalomjegyzék-szerű adatbázisban *Judaism* címszó alatt 85 000 oldalnyi információ található. Egyebek közt itt lelhetünk rá a „Messianic Jews” (kb. Messiáshívó zsidók) névre hallgató közösségre, akik – ragaszkodván a zsidó szokásokhoz (kasrut, zsidó ünnepek) – hirdetik, hogy valóban Jézus a messiás. Az amerikai zsidóság, a legliberálisabb reformközösségektől az ultraortodoxig egyértelműen elutasítja a Messiáshívók zsidóként való elismerését, mondván, ők elhagyták a zsidó hitet. Ennek értelmében számosan küldtek már E-mail üzenetet a Yahoo kezelőinek: a Messiáshívókat ne *Judaism* címszó alatt tartsák nyilván. A címzettek azonban mindaddig elutasították a kérést, azzal érvelve, hogy az Internet demokratikus információs hálózat, nem politikai szervezet. Itt az információk minél logikusabb elrendezése a lényeg, nem az érintettek politikai rokonszenvei.

Komputermagazin a judaizmusról

Hangokat, szövegeket, grafikonokat, mozgóképeket és animációt kombináló multimédia-magazinnal próbálja közelebb hozni Izraelt a világ zsidóságához a Jerusalem Multimedia Productions (JEMM) cég.

Amint azt Meir Fachler, a JEMM helyettes elnöke kifejtette, a zsidóság szolgálatába kívánják állítani a CD-ROM – csak leolvasható memóriás kompakt lemez – technológiát. Abból indulnak ki, hogy egyedül Észak-Amerikában mintegy 500 000 zsidó háztartás rendelkezik CD-ROM-hajtóműves komputerrel.

A magazin egy felnőtteknek szóló és egy vásárlási és tinédzserek számára írt részből tevődik össze. A felnőtteké olyan témákat tartalmaz, mint például a Golan-fennsík feladása körüli viták. A cikkeket komputeregérel hozzáférhető grafikonok és videoclípek egészítik ki. A vásárlási rész a CD-ROM kereskedelmi eleme, és a JEMM reméli, hogy a nagyobb mérvű reklámozás a jövőben lehetővé teszi az éves előfizetési díj 69,95 dollárra csökkentését. A gyermekeknek szánt rész a többi között animáció révén elmagyarázza a zsidó ünnepeket és hagyományt, továbbá hébert tanít.

Arató János

NEW YORK

A Joint szótlan szóvivője

1995. októberi számunkban hosszabb interjú jelent meg **dr. Israel Selával**, a Joint magyarországi igazgatójával, a szervezet itteni működéséről és a jövő kilátásairól. Ugyanabban lapunkban közöltük azt is, hogy a beszélgetés kiegészítésül szerettünk volna hasonló témában közép-európai összefoglalót kapni a JDC New York-i központjában, ezt a nyilatkozatot azonban **Miriam Feldman** sajtófőnök későbbre és feltételeesen ígérte csak. Az információról mégsem akartunk lemondani, sőt még fontosabbá lett, mert múlt havi számunkban közép-európai mellékletet állítottunk össze, és ehhez kapóra jött volna egy vázlatos körkép a Joint segítségnyújtásáról ezekben az országokban.

Ezért ismét megkértük **George Simort** – aki 1956 előtt a *Magyar Nemzet* munkatársa volt, jelenleg pedig egy svájci országos napilap és egy zsidó tulajdonú dél-afrikai sajtókonzorcium amerikai tudósítója –, hogy újból keresse meg a Joint sajtófőnökét. Simor úr tudatta velünk, hogy Feldman asszony írásban előre kéri a kérdéseket, erre azokat közösen elkészítettük. Olyan általános témákat öleltek fel, amelyek részei évekket ezelőtt már a Joint kiadványában megjelentek, csupán az adatokat kellett volna felfrissíteni: a volt szocialista országokban hányan szorulnak támogatásra, milyen jellegű a segítség, van-e különbség ezekben az államokban a zsidóság anyagi helyzete között, mitől csökkent a magyarországi támogatás, preferenciamódosításról van-e szó, vagy az adományok zsgorodása kényszerítette a Jointot e lépésre?

Információ helyett George Simortól a következő faxot kaptuk: „Végül is sikerült **Miriam Feldmannal** beszélnem. *Előzően többször kerestem, de vagy elutazott, vagy éppen értekezleten volt. Érdeklődésemre, hogy a kívánságának megfelelően írásban feltett kérdésekre mikor várhatunk végre választ, azt javasolta, hogy legjobb lenne a New Yorkban tartózkodó dr. Selával beszélnem.*

Megdöbbenve jegyeztem meg, hogy ennek semmi értelme nem volna. Egrészt, ha a Szombat szerkesztői beszélni akarnak vele, akkor Budapesten felkereshetik, arról nem is szólva, hogy a lap már meg is interjúolta, s nekem azt a feladatot adták, hogy kérdéseikre a szervezeti hierarchia magasabb szintjén keressem a válaszokat. Erre a sajtófőnök – aki most már igen idegesnek tűnt – megismételte: az álláspont az, hogy információkat dr. Selától szerezzük be.

*Látva, hogy tükön ül, azt mondtam, nem akarom tovább tartóztatni, csak azt közölje, hogy **kinek** az álláspontja az, hogy velünk magasabb fokon szóba sem állnak? Erre felforlyant: neki ez az egész úgy nagyon kényelmetlen! Ő nem szeret középben lenni! Ő megmondta! Ő többet nem tehet!*

Még azt is szememre vetette, hogy nevét a Szombatban

közéztettük. Nem hittem a fülemnek, de a sietős, feszült helyzetben nem akartam az időt még azzal is vesztegetni, hogy megjegyezzem: a) egy nagy szervezet sajtófőnökének számítnia kell arra, hogy név szerint idézik, vagy b) ha ezt nem akarja, akkor ezt közölni kell. Ezt elmulasztotta. Az idézetben egyébként is csak azt mondta, hogy semmit nem mondhat...

Most azon gondolkodom, hogy vajon miért is tagadják meg a választ alapvető, teljesen ártatlan kérdéseinkre? Ki határozta meg, hogy a JDC központjában nem állhatnak szóba a Szombattal? Ezt az elhárító módszert Amerikában »Stonewalling«-nak hívják. Stone wall kőfalat jelent, és olyan intézmények, amelyeknek elhallgatnivalójuk van, kiútnak velük. Azt fejezi ki, hogy a kényelmetlen kérdéseket feltevő kőfalba ütközik, még ha fejével is rohan bele. Törje össze koponyáját, tegyen, amit akar – mi nem kommentálunk. De hát a Jointnak mi titkolnivalója lenne?»

HÍRVILÁG

GYŪJTÁS A GYILKOSNAK A Zürichben megjelenő *Jüdische Rundschau* hírt ad arról, hogy a New York-i ortodoxok között gyűjtés indult Rabin miniszterelnök gyilkosa, *Jigal Amir* javára. Kezdeményezője a Brooklynban élő *Moshe Gross*, aki szerint azért kell támogatni a merénylőt, mert az „leszámolt a vallásos zsidókat gyűlölő radikális rasszistával”...

ÖSSZEGYŪJTÍK A LENGYEL ZSIDÓK MÁTRIKULÁIT A varsói Zsidó Történelmi Intézetben *Ronald S. Lauder* anyagi támogatásával új osztályt hoztak létre. Feladata felkutatni, összegyűjteni és megőrizni az egykor a hitközségekben vezetett anyakönyvi bejegyzéseket, amelyek a születéseket, házasságokat, halálzásokat tartalmazták, továbbá iskolai bizonyítványokat, mesterleveleket, birtokpapírokat stb. Ilyenek, bár százezrével voltak, a náci megszállás idején, majd a kommunizmus évtizedeiben túlnyomó részben megsemmisültek, de még megtalálhatók a háború után feléledt közösségek hagyatékában, családi tulajdonban, lappanganak állami, helyhatósági levéltárakban és kutatók birtokában.

JOM KIPPUR ÜNNEPÉN SZABADNAPOT VEHETETT KI A LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG KÉT ZSIDÓ TAGJA AMERIKÁBAN A testület működése során eddig ilyen eset még nem fordult elő. A változtatást hivatalosan nem indokolták. A bíróság szabályzata lehetővé teszi, hogy tagjai indokolt esetben távol maradjanak egy ülésről, ha lemaradásukat később behozzák. (Lásd Feldmájer Péter írását a 3. oldalon a magyarországi helyzetről. – A szerk.)

HÍRVILÁG

A Fukujama egyik külvárosában található és egy múzeumot is magában foglaló Holocaust Oktatási Központot egy református felekezet, a Jézus Szent Egyháza követői hozták létre. Az elpusztult másfél millió zsidó gyermeknek állítottak

örök emléket

A múzeummal kapcsolatos személyes részvételem két évvel ezelőttre datálódik, amikor Makoto Otsuka tiszteletes, az egyház mijuki közösségének papja az európai zsidóság pusztulásával kapcsolatos könyvek és kiállítási tárgyak keresése során segítségért fordult hozzám. A tervét illetően meglepetésemnek adtam kifejezést, mivel úgy gondoltam, Japánnak, annak ellenére, hogy a Harmadik Birodalom egyik szövetségese volt, nincs különösebb szüksége további holocaustoktatásra, sőt tudvalevő, hogy Japán az úgynevezett Fugu-terv alapján mintegy 25 ezer zsidót mentett meg. Ugyancsak tudomásom volt Senpo Sugiharáról, aki a litvániai Kovnóban japán követként működött, és a saját kománya ellenkezése dacára 1940 júliusában–augusztusában mintegy hétezer tranzitvizumot állított ki lengyel zsidók számára, akiket ezzel a tétivel a biztos haláltól mentett meg.

Az egyházvezetői tisztségből nyugalomba vonult, 89 éves Otsuki tiszteletes elmesélte, hogy 1946. január 5-én, nem sokkal a japán kapituláció után a Jézus Szent Egyháza megalapította – mintegy kiegészítő egységként – az Izrael Japán Keresztény Barátai nevű szervezetet. A felekezet kifejezetten jótékonyagra és nemes gondolatokra, különösképpen békére és toleranciára alapul, és a tagok számára előírt életforma jelentős mértékben nyitott gondolkodásmódot és a mások iránti érzékenységet mutat. A felekezet csodálatos kórusáról is ismert – az éneklés szemmel láthatóan nagy szerepet játszik szertartásaikban –, amely természetesen az összes zsoltárt és himnuszt héberül énekl.

Otsuki tiszteletes 1962-ben találkozott életében először egy izraelivel, s ekkor határozta el, hogy a különböző egy-

RANDOLPH L. BRAHAM

Holocaust múzeum Japánban

házi gyülekezetek keretében úgynevezett Beit Shalom (a béke háza) vendégházakat alapít a Japánba látogató izraeliek és zsidók számára. 1971-ben Japán nagyobb városainak (például Tokió, Kiotó) templomaiban vagy teológiai szemináriumában létrehozták a Beit Shalom házakat, melyeket mezűzékkel, menórával és kisebb könyvtárakkal szereltek fel, ahol a látogatók judaisztikai könyveket olvashattak héberül vagy japánul. A Jézus Szent Egyháza Japán különböző területein, Hokkaidótól Kiusuig, jelenleg 102 templommal rendelkezik. Az 1970-es években Masaru Yohanan Otsuki tiszteletes, Takeji Otsuki tiszteletes fia találkozott Otto Frankkal, Anna Frank apjával, és lassanként megszületett az az ötlet, hogy valamilyen módon emléket állítsanak a holocaust alatt elpusztult gyermekáldozatoknak, illetve megpróbálják az azzal összefüggő eseményeket megérteni.

A Holocaust Oktatási Központ hivatalos megnyitóján megjelentek a helyi illetékesek: Ernest Salamon, Japán szerény létszámú zsidó közösségének vezetője (német zsidó, aki Japán nőt vett feleségül és jól menő acél- és egyéb fémüzlete van), rabbi Lebeau, a közösség vallási vezetője, Arie Dan, az izraeli követség első titkára és sokan mások.

A múzeum nem nagy, de arra a célra teljesen megfelelő, hogy a holocaust alapvető aspektusait fényképnagyítások és dokumentumok segítségével bemutassa. Gyermekközpontú beállításában először egy, a holocaust előtti Európa

boldog zsidó családi életét ismerteti, majd a náci zsidóellenes tevékenységének különböző állomásait illusztrálja, s a kiállítást egy kis rész zárja azzal a céllal, hogy a fiataloknak az emberiségben való hitét némileg helyreállítsa.

Utam során számos, a holocaust különböző aspektusait tárgyaló előadás tartására kaptam meghívást Tokióban, Kiotóban, Fukujamában, valamint az egyház egyik legfőbb oktatási intézményében, az Osaka és Kiotó közötti helyekben található Logos Teológiai Szemináriumában.

Az Izrael Japán Keresztény Barátainak számos pozitív tevékenysége tükrében igen meglepetten tapasztaltam, hogy milyen népszerű az antiszemitizmus Japánban. A keresztény Nyugattal ellentétben Japánban a vallási vagy kulturális alapokon nyugvó antiszemitizmusnak nincs igazi hagyománya. Számos japánt lenyűgöz a zsidók állítólagos hatalma, befolyása, és emiatt hajlandó elfogadni a kizárólag saját maguk hasznát kereső, sokszor óriási sikerű könyvek írói által kiagyalt és propagált zsidó összeesküvés teóriáját. Masumori Miyazawa történész professzor, akivel a kiotói Doshisha Women's Universityn találkoztam, mintegy száz, az elmúlt évek során kiadott zsidóellenes, antiszemita könyvből álló bibliográfiát állított össze.

Az egyik legnépszerűbb antiszemita író Masami Uno, aki azt igyekszik a japánoknak bemagyarázni, hogy Amerika egy zsidó nemzet, és mivel a zsidók tartják kezükben a tömegtájékoztatási eszközöket, illetve a nagyvállalatokat, Japán minden gazdasági baja az ő machinációjukban keresendő. A holocausttagadó művek közül a legnépszerűbb Toru Kawajiri *A megsemmisítés szöveggönyve* című írása, amely azt állítja, hogy „mindössze 200 ezer zsidó pusztult el a II. világháború során”, és hogy Hitlert a Rothschild család finanszírozta.

Áttérés

Az ortodox monopólium vége?

Az izraeli legfelsőbb bíróság nemrég hozott döntése szerint *jogszerűtlen, hogy az állam csupán az ortodox rabbik által végrehajtott betérést fogadja el érvényesnek* – ahogy az mindeddig történt. E döntés még akkor is óriási jelentőségű, ha konkrét lépések nem is következnek belőle, mert a magas testület határozatában az is szerepel, hogy a törvény megváltoztatása a parlament feladata. A betérés jelentősége meghatározó jelentőségű az országba való bevándorlás szempontjából, mivel a „Visszatérési törvény” szerint Izrael a zsidóknak biztosítja a bevándorlás és az állampolgárság jogát. Az eddigi gyakorlat igen sok vitát és panaszt szült az országon belül és kívül is. Az ortodoxia ugyanis a betéréshez megköveteli a szigorúan vallásos és hagyománytisztelő életmódot (rendszeres zsinagógalátogatás, kósersági szabályok betartása, gyerekek vallásos iskolába járatása stb.) olyanoktól is, akik esetleg nem is hívők, hanem számozási alapon tartják magukat zsidóknak.

A döntés igen fontos annak a mintegy 150 ezer ex-szovjet bevándorlóknak (az összes szovjet „olé” egynegyede), akik a visszatérési törvény alapján nem zsidók, de szeretnék azok lenni, viszont szovjet neveltetésük után aligha van kedvük az ortodox életmódhoz. A vallás dolgában engedékenyebb reform és a konzervatív irányzatok győzelemként értékelik a döntést. A bíróság számára szakvéleményt író **Meir Samgar** bíró úgy érvelt, hogy az ortodox monopólium a vallásszabadság elvébe ütközik. A döntés ellen egyedül szavazó **Cvi Tal** bíró szerint viszont a zsidóság nem „vallás” a szó mai nyugati keresztény értelmében, ami leginkább a magánéletben szabadon választható értékrendnek felel meg. A biblia a zsidókat említve soha nem beszél vallásról, hanem mindig Izrael népéről. Ennélfogva a hagyományok szigorú számonkérése az ortodoxia részéről valójában egyfajta állampolgári vizsgának felel meg, ahogy azt minden állam megköveteli újdonsült polgáraitól.

Izraelben az ortodoxia már eddig is számos legfelsőbb bírósági döntést elutasított (mozik nyitva tartásának engedélyezése szombaton, homoszexuálisok jogai stb.), de – nem lévén döntő fontosságú ügyek – együtt tudott velük élni. *Am az áttérés kardinális kérdésében aligha lehet csöndes belenyugvására számítani.* Mivel pedig az ortodoxiának – egyelőre még – a házasságkötésnél is államilag biztosított monopóliuma van, várható, hogy meg fogja tagadni nem ortodox módon áttért zsidók esketését. A Rabin-gyilkosság után az izraeli társadalom nem ortodox része amúgy is megnövekedett gyanakvással tekint a szigorúan vallásosak csoportjára, a konverzió kérdésében támadt nézeteltérés így talán még tovább szítja majd a feszültségeket.

HÍREK

AZ IZRAELI TITKOSSZOLGÁLAT ÚJ MŰKÖDÉSI TERÜLETE A Rabin-gyilkosság óriási csapatot mért a mindeddig legendás hímnévként örvendő szervezet reputációjára: az arab terroristák ellen oly eredményesen tevékenykedő *Sin Bét* a „hazai” szélsőségesek ellen tehetetlennek bizonyult. Ez persze nem csak a szolgálat hibája: a politikai légkör sem kedvezett a zsidó extrémizmus elleni harcnak. Az ellenzéki Likud bizalmatlanul figyelte a szélsőségek elleni lépéseket, hiszen ez potenciális szavazói ellen irányult, de a néhai miniszterelnök is elutasította a felajánlott fokozottabb védelmet, a „miniszterelnök nem fél a néptől” elv alapján. A szervezet most radikálisabb lépésekre szánta el magát: sorra hallgatja ki a szélsőséges nézeteket hirdető csoportok tagjait, különös tekintettel a Hebron mellett fekvő *Kirjat Arba* településre, amely köztudottan a szélsőségesek fellegrája.

NAGYSZABÁSÚ TOLERANCIAPROGRAMOK A vallásos Bar Ilan egyetemen indították el, miután kiderült, hogy Rabin miniszterelnök gyilkosa, **Jigal Amir** és elvbarátai is itt folytatták tanulmányaikat. A nagy befolyású amerikai *Anti Defamation League* a „Különbözők világa” címmel indít programot, az egyetem vezetősége pedig saját kezdeményezésére megalapította a *Rabin – Testvériség, Tolerancia és Demokrácia Szupercentrumot*, amely a különböző, toleranciával kapcsolatos programokat koordinálja. Mindez saját kezdeményezésre történt – közölte az egyetem vezérkara –, nem azért, mert a sajtó és az adakozók részéről egyaránt erős bírálatok hangzottak el az egyetem légkörével kapcsolatban, ahol ilyen szélsőségek megteremhettek.

NŐI VADÁSZPILÓTA Ha sikeres vizsgát tesz, az izraeli légierőknél szolgál majd **Alice Miller**, aki ezelőtt fél évvel fellebbezett az izraeli legfelsőbb bíróságon, miután a légierő – tekintettel női mivoltára – nem kívánta foglalkoztatni.

ZSIDÓK VÁLASZÚTON Január 22–25. között Jeruzsálemben tartotta teljes ülését a Zsidó Világkongresszus. A téma: Válaszúton a világ zsidósága – asszimiláció, identitás és népiség. A résztvevők találkoztak Izrael vezető politikusaival, a téma tudósaival és más szakemberekkel. Műhold segítségével bekapcsolódott a tanácskozásba Clinton, az USA elnöke, egy delegáció pedig Ammanban a Jordán trónörökösével, Hasszánal találkozott az iszlám-zsidó párbeszéd további javítása érdekében.

49 ÁLDOZAT A belbiztonsági szolgálat knesszetnek adott jelentése szerint a terroristák az országban 1995-ben 49 embert gyilkoltak meg és 311 volt a sérültek száma. A jelentés feltételezése szerint az elkövetők között egyetlen tagja sem volt a Fatahnak, Arafat szervezetének.

HÍREK

A Turisztikai Minisztérium közli,
 hogy 1995-ben rekordot ért el az idegenforgalom
 két és fél millió külföldivel,
 akik egyben eddig el nem ért összeget,
 hárommilliárd dollárt hagytak az országban.
 A szobák kiadását ugyan még
 nem írják ki németül,
 de a „Zimmerim” lett a héber nyelvben
 a házi vendéglátás neve

Zimmer frei a kibucokban

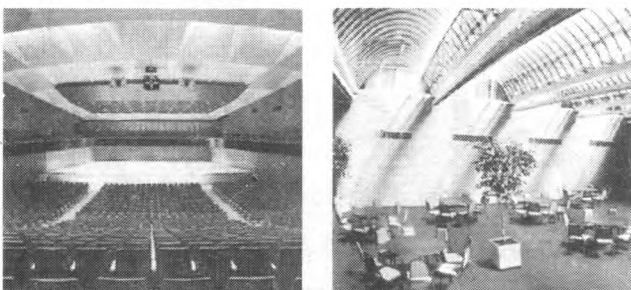
A minden otthon egyben vendégfogadó is ötletét a német nyelvű európai országokban, továbbá Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában járt izraeliek honosították meg. Jelenleg 170 településen 3500 szoba áll a turisták rendelkezésére. Elsősorban a kibucok és mosavák tagjai vállalkoznak vendéglátásra, aminek olcsósága mellett vonzóereje az is, hogy a nyaralók bizonyos fókig bekapcsolódhatnak a kibucéletbe: annak közösségével étkeznek, használják strandját, tenispályáját, kistraktorokon utaznak, lovagolnak, sőt, ha kedvük tartja, „dolgozhatnak”, gyümölcsöt szedhetnek, az állatokkal foglalatzkodhatnak.

A turizmusnak ezzel a formájával a kezdeti időben, tehát az elmúlt két-három évben elsősorban a kispénzű városi izraeliek éltek, a külföldiek alig ismerték. Ezen akar változtatni a Turisztikai Minisztérium, ezért, hogy minél több kényelmet tudjanak nyújtani, pénzzel támogatja a zimmerimakció résztvevőit, és képzést is ad számukra. Ugyancsak a turizmussal foglalkozó szervek a *zimmerim*et népszerűsítő cikkeket jelentetnek meg amerikai, francia, dél-afrikai és más országok zsidó lapjaiban. (A *Szombat* is a svájci *Israelitisches Wochenblatt* melléklete alapján készítette ezt az összeállítást.)

A zimmerim az izraeli állampolgárságú arabok és drúzok között is terjed, hiszen pénzt hoz a házhoz. A vendégek számára pedig különlegességet jelent konyháik íze, életformájuk. Az izraeli hatóságok nemzetiségeik házi vendéglátását is támogatják.

A Nemzetközi Turisztikai Szövetség jelentése szerint 1995-ben a Közel-Keleten nyolcmillió turista járt, s prognózisuk szerint ez 2005-re 18 millióra növekszik. A nagyobb idegenforgalomból Izrael is ki akarja venni részét. Ezt szolgálja a „kongresszusturizmus”. Már az elmúlt években is voltak

A Jeruzsálemi Nemzetközi Kongresszusi Központ fogadja be a legnagyobb létszámú rendezvényeket

A kibucban a nyaralók együtt élnek, együtt étkeznek a helybeliekkel

nagy bevételeket jelentő tudományos tanácskozások az országban, 1995-ben százötven. A legnagyobb arányban a külföldre szakterületeken dolgozó orvosok tartottak nemzetközi kongresszusokat. Szeptemberben például a sclerosis multiplex gyógyításával foglalkoztak, és ezen betegek is jelen voltak a világ minden tájáról.

Az izraeli idegenforgalmi szakemberek a külföldről érkezők számának további jelentős emelkedését három évfordulótól is remélik. Az első, amelynek hatása már az elmúlt hónapokban is jelentkezett, a hároméves Jeruzsálemi rendezvényei; a következő esemény, amire építenek, Izrael Állam megalakulásának ötvenéves évfordulója 1998-ban; majd 2000 – Jézus születésének duomillénárisától a keresztény világ felvonulását várják. A prognózisok szerint abban az évben már négy millió külföldi érkezik az országba, és a jövő évezredben ez a szám folyamatosan emelkedik.

*

Akiket érdekelne a „zimmerim” nyaralás, azok számára megírjuk címüket, telefonjukat: *Kibbutz Hotel Chain Reservation Center: 009/3524-6161*.

Néhány hónappal a XXVI. olimpia előtt Izrael legnagyobb reménye egy világbajnok céllövő. Rajta kívül éremre esélyes egy birkózó, egy világbajnok széllovas és **Yael Arad**, aki a cselgáncsozók 61 kilogrammos kategóriájában második, valamint **Oren Smadja**, aki ugyaneben a sportágban, a 78 kilogrammosok súlycsoportjában harmadik helyezést ért el 1992-ben, a barcelonai olimpián. Az ötkarikás versenyeken ők szereztek az első éremet hazájuknak.

Ezek az érmek jócskán megnövelték Izraelben a dzsúdózók számát, más sportágakat azonban alig érintettek meg. Nem váltak valóra a sport fellendülését a volt Szovjetunióból alijázottaktól várt remények sem. Sok olé ugyan Izrael bajnoka lett, de igazi világklasszis közülük csak maroknyi. Atlétikában, úszásban, tomában, a három fő olimpiai kategóriában az éremhez jutás még távoli álom. A legtöbb, amit Izrael atlétikában várhat, hogy versenyzői rúdugrásban és hármásugrásban döntőbe jutnak. A férfi úszók közül ugyancsak ketten bizakodhatnak figyelemre méltó helyezésben. A tornacsamokban azonban csak egy hölgy, a 19 éves **Maya Shani** reménykedhet döntőbe jutásban. Ő az elmúlt két évben felemás korláton érmekezt szerzett rangos európai versenyeken.

Az atlantai csapat – hasonlóan a barcelonaihoz – 29 tagú lesz, azokból áll össze, akik megfelelnek az olimpiai részvétel feltételeinek, illetve Izrael saját, nem kevésbé szigorú követelményeinek. Az azonban már világos, hogy Izraelnek esélyei az olyan kevés érmet adó sportágakban vannak, mint *birkózás, dzsúdó, lövészet, széllovaslás, esetleg bokszt és vitorlázás.*

Miért nem képes Izrael nagyobb eredményekre? A szakértők véleménye egyöntetű: a szűkmarkú támogatás miatt! **Yoram Oberkovich**, az Izraeli Olimpiai Bizottság elnökének becslése szerint évente 200 millió sékel (66 millió dollár) szükséges ahhoz, hogy Izrael olimpiai tényezővé váljék, rendszeresen részese

legyen a legnépszerűbb sportágak döntőinek, ne kelljen csak alkalmi sikerekkel beérniük. Ezzel szemben Barcelona után a felkészülésre összesen harmincmillió sékelt kaptak – főleg a nemzeti tőltő által támogatott Izraeli Sportfogadási Bizottságtól. Néhány hónappal ezelőtt a kormány további ötmillió sékelt adott. „Ez túl kevés, és túl későn jött” – mondja **Yeheskiel Harmelekh**, az Izraeli Sportszövetség elnöke.

A sportlétesítmények fejlesztése stagnál, sok sportágban kevés a versenyző. Csak egy gyors állami beavatkozás tette lehetővé, hogy a múlt év augusztusában a nyolctagú atlétikai csapat a svédországi Göteborgban részt vehessen az olimpiai kvalifikáló világbajnokságon. A leglátványosabb olimpiai sportág, az atlétika évi költségvetése 400 ezer dollár alatt van. Erről mondja **Shlomo Ben-Gal**, az Izraeli Atlétikai Szövetség vezetője: „Ennek tízszeresét költi az Izrael népességének nyolcadát kitevő és sokkal alacsonyabb életszínvonalú Ciprus. Jóval előtűk voltunk. Ma jobbak nálunk!”

V. Gy.

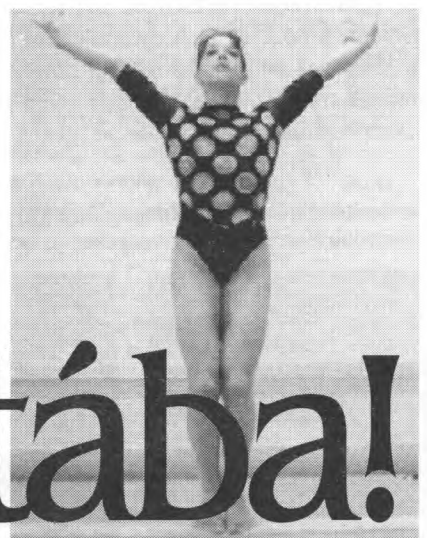
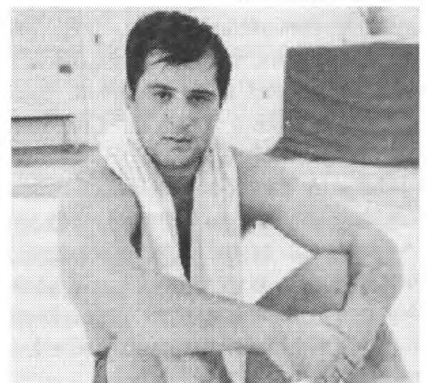
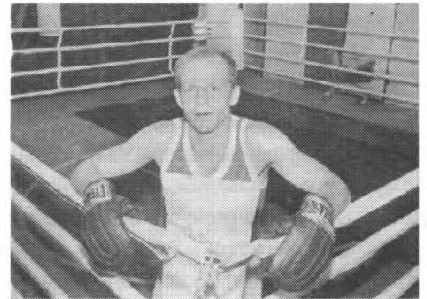
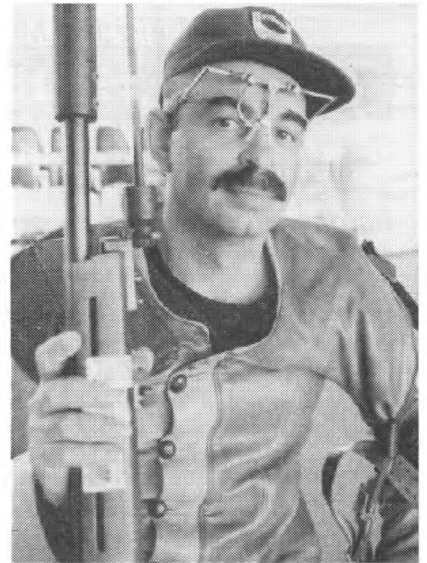
A *Jerusalem Report* alapján bemutatunk négy olimpikont. Kettő éremre esélyes, kettőnél pedig lehetséges a siker.

1. Lövészet: A 41 éves **Boris Polak** a kazahsztáni Alma Atából érkezett. Jelenleg világbajnok a légupuska olimpiai számában

2. Ökölvívás: A korábbi ukrán bajnok, a 29 éves **Vlagyiszlav Naymane** az 51 kilogrammosok súlycsoportjában Törökországban az 1994-es Európa-bajnokságon bronzérmet nyert

3. Birkózás: A Grúziából alijázott 21 éves **Gorcha Tzitzuashvili** a görög-római birkózás 82 kilogrammos kategóriájában azzal biztosított magának helyet az Atlantába utazó csapatban, hogy az Európa-bajnokságról 1994-ben ezüstöt, 1995-ben pedig bronzot vitt haza

4. Torna: A másfél méter magas és 42 kilogrammos **Maya Shant** az 1993-as belgiumi Európa-kupán ezüstérmet nyert a felemás korláton

Fel, Atlantába!

A Hamasz palesztin terrorszervezet számottevő támogatást élvez a lakosság körében – csakúgy, mint számos más terrorista csoport az iszlám világban. Mik az okai ennek a súlyos társadalmi jelenségnek – erről szól írásunk

A terrorizmus óvodája

A gázai övezetben a Hamasz befolyása alatt álló *Al-Szalah* iszlám karitatív szervezet hat óvodát tart fenn, ahová ezeröttszáz gyerek jár. Olcsó orvosi ellátást is nyújt a rászorulóknak: két poliklinikát üzemeltet, amelyek a PFSZ (Izraeltől örökölt) kórházainál jóval olcsóbban kezelik a betegeket, az özvegyeket és gyerekeket pedig ingyen látja el. A fundamentalista iszlám szervezethez közelálló alapítványok számos egyéb karitatív feladatot is ellátnak: így például több száz szegény gyereknek ruhát, iskolakezdéskor tanszereket adnak.

Gaza város egyik szegénynegyedében az *Al-Rahma* mecset foglalkozik a fiatalokkal: a 12–16 évesek számára sportolási lehetőséget, számítógépes tanulást biztosítanak, aki rászorul, azt az iskolai tárgyából is korrepetálják. 17–25 év közötti ifjúsági vezetők segítségével (akik mind megjárták már az izraeli börtönöket) vallást is tanulnak kisebb csoportokban. Ezt követi az ismerkedés a Hamasz történetével és *Jaszin sejk* (a Hamasz jelenleg izraeli börtönben ülő alapítója) eszméivel.

Az övezet döntő többségében szegény, nyomorgó lakossága számára igen nagy jelentősége van e jótékony szervezeteknek, amelyek híján több ezer rászoruló teljesen kívül rekedne a szociális ellátáson. A szociális hálózatban (iskolák, orvosi ellátás) a Hamasznak egyelőre csekély (noha növekvő) a részesedése, viszont az óvodákra és a mecsetekre befolyása már meghatározó. Az óvodák döntő többségét – tőle névleg független – karitatív szervezetei tartják fenn. Ezekben a gyerekek a Hamaszt dicsőítő énekeket zengenek és megtanulják, hogy a fegyveres harc az egyetlen útja Jeruzsálem zsidóktól való „felszabadításának”. A mecsetek a serdülő ifjúság „képzésének” központjai. Becslések szerint a gázai övezet 256 mecsetjének negyven százaléka áll a Hamasz befolyása alatt. Egy 450 fős vizsgálat szerint a 11–15 éves gázai gyerekek 57 százaléka támogatta a hamasz-alapító *Jaszin sejket* és 43 százalék Arafatot. E számok azért is vészjóslóak, mert a gázai övezet nyomorgó lakossága körében hatalmas a népszaporulat: a 800 ezres lakosság 60 százaléka 19 éven aluli.

Az iszlám fundamentalizmus ideológiája az iszlám világban mindenütt terjeszkedik: a szegény és kiábrándult, gyakran

reménytelen helyzetben lévő embereknek egyszerre nyújt támaszt a napi megélhetéshez és a világban való eligazodáshoz – a szociális juttatásért hálás emberek a szellemi táplálékra is „vevők”. Így megtanulják, hogy nyomoruk okozói a nyugat, a zsidók, de saját országuk nyugattal paktáló vezetői is, akik ellen kíméletlen harcot kell folytatni.

A sejtékben szerveződő és az emberekkel napi kapcsolatban lévő *fundamentalisták az iszlám világban mindenütt jóval hatékonyabban tudnak segíteni, mint a bürokratikus és korrupt kormányzati szervek*. Házasságközvetítés, lakásvásárlási támogatás és fegyveres kiképzés egyaránt szerepel „szolgáltatásaik” között. Szakértők szerint ez a „békés” terjeszkedés sokkal veszélyesebb az államra nézve, mint a terrorizmus, mert jóval hatékonyabb.

A Hamaszt a *Muzulmán Testvériség* nevű, hatvan évre visszatekintő fundamentalista szervezet elégedetlen militáns fiataljai alakították 1987-ben, de a dologban benne volt az izraeli titkosszolgálat keze is, amely azt remélte, hogy ily módon megoszthatja az akkor népszerűsége teljében lévő PFSZ-t, Arafat szervezetét. Kár lenne persze, ha az izraeliek most emiatt falba vernék a fejüket, mert társadalmi folyamatokat úgysem lehet irányítani. A szocializmus kísérletével gazdasági csődbe került iszlám országok a hetvenes évektől

megengedték, hogy a mecsetek átválaljanak olyan szociális feladatokat, amelyek ellátására az állam úgysem volt képes. Akkor kezdődött ez a folyamat Gázában is. A mecset az arab világban a társadalmi élet első számú színtere, a közvélemény alakításának sokszor egyetlen fóruma, évezredes gyökérű intézmény. Ahogy a mecsetekben befolyása nőtt, a *Hamasz a társadalom sejtjeinek központjába hatolt be*.

Az iszlám fundamentalizmus egész világra kiterjedő pénzügyi hálózatában, milliós tételek mozognak. A pénzügyi hálózat egyik szürke eminenciása egy bizonyos *Oszama Ben Laden*, egy szaúdi milliomos család elfajzott sarja, akit pár éve már megfosztottak szaúdi állampolgárságától. Mint ahogy a hatvanas években Latin-Amerikában jómódú középosztálybeli fiatalok a kietlen nyomort és korrupciót látva hátat fordítottak családjuknak és a marxista forradalmi harc elkötelezettjei lettek, úgy fordulnak most az iszlám világban gazdag családok fiai a fundamentalizmus forradalmi eszméje felé.

A hálózat még az ötvenes években született, amikor a diadalmas baloldali eszmék jegyében hatalomra lépő arab

diktátorok (az egyiptomi *Nasszer*, a szíriai *Asszad*) legyilkolták vagy elűzték az iszlám ideológiára felesküdt konkurens forradalmárokat. A Muzulmán Testvérség életben maradt vezetői ekkor nyugatra mentek és vállalkozásaik jövedelméből támogatták otthon maradt társaikat. A mozgalom egyik „kiszállt” vezetője mintegy negyven iszlám milliómost tud megnevezni, aki támogatják az arab világ fundamentalistáit.

Az iszlám fundamentalizmus természetesen nem képes orvosolni egy társadalom elmaradottságát – amint azt a nyugati világot mindenestül elutasító ideológiák e században már bebizonyították magukról. A totalitárius ideológiák e legújabb változata – elődeihez hasonlóan – a mozgósításban, az ellenségkeresésben, a harcban tűnik ki. A palesztinok jelentős része azonban belefáradt már az Izrael ellen folytatott meddő küzdelembe és nyugalmat szeretne. A Hamaszt – amely jelentős támogatottsága tudatában a választásokon való megmérettetést is fontolgatja – megkísértette már a pragmatizmus: állítólag a gyilkos merényletek kivitelezését átengedte az *Iszlám Dzsihad* nevű nála is radikálisabb szervezetnek.

Rabin miniszterelnök – „a náci, fajüldöző, elnyomó” – meggyilkolását azonban aktivistái kitörő örömmel üdvözlözték.

Arafat Palesztin hatósága és a Hamasz a háttérben intenzíven tárgyalnak: a terrorista akciók megszüntetése fejében (amiért Arafat nagyon súlyos Izraeli nyomás alatt áll) az iszlám szervezet teljes szólás- és szervezkedési szabadságot követel (ami a demokráciában nem éppen élenjáró Arafat földjén nem mindennapos dolog). Ha a Hamasz nemcsak féllégáisan akar részt venni a palesztin autonómia közéletében, ha pártot alapít, embereit polgármesteri, képviselői székbe akarja juttatni, nem folytathatja a terrorizmust, mert Arafat azt nem tűrhethetné el (jelenleg). A szervezet gázai reprezentánsai, köztük a Hamasz lapjának főszerkesztője azonban hangsúlyozzák: ha átmenetileg be is szüntenek a „fegyveres harcok” (értsd: a robbantásokat) a szervezet jellege és célja nem változik meg, fegyvereiket nem adják le és céljuk továbbra is „egész Palesztina fölszabadítása”.

HÍREK

KÖLTSÉGVETÉS, 1996

A világgazdaság ritmusához alkalmazkodva az izraeli költségvetés is a Gergely-naptárt követi. Ezért 1995 utolsó napjaiban 80 órás vita folyt a knesszetben az idei állami bevételekről és kiadásokról. Végül 52 igennel 36 nem ellenében elfogadták a 172,8 milliárd sékel (54,5 milliárd dollár) kiadást, amiből 27,8 milliárd sékelt (16,1%) védelmi célokra fordítanak. A felmérések szerint 1996-ban a gazdaság 5,2 százalékos növekedéssel számolhat.

OPTIMISTA ORSZÁG A legismertebb közvélemény-kutató intézet, a Gallup 1995 végén a világ különböző országaiban ötvenezer embert kérdezett meg, hogy milyennek várja 1996-ot. A válaszok alapján az Arab Emírátságok és Észak-Írország után Izrael a legbizakodóbb.

HÍREK

A „becsületes zsidó”

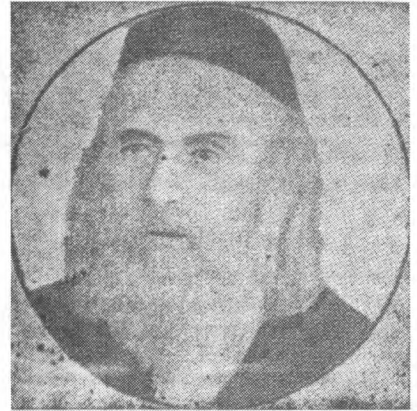
Zájin Ádár, Ádár hó 7-e (ez évben február 27-ére esik) nevezetes dátuma a zsidó naptárnak. Az ággádá szerint e napon született és halt meg a zsidóság szellemóriása, minden „próféták atyja”, Mózes tanítómesterünk. A magyar zsidóság számára Zájin Ádár kettős jelentőséggel bír, sírfeliratának bizonyosága szerint a héber időszámítás 5581. évének ugyanezen napján halálozott el Jichak Ejzik Taub zcl., a „kállói cádik”.

A magyarországi haszidizmus megalapítójának tekintett egykori főrabbi-ra vonatkozóan fennmaradt egyetlen biztos időrendi forrás – a nagykállói zsidó temetőben álló sírköve. A héber nyelvű epitáfium magyar fordításban így szól: *„Itt van elrejtve Urunk, tanítónk és rabbink, a szabolcsi kerület törvényszékének feje, aki bíraskodott Izráelen, s tanította népét igazságban 40 évig, Jichák Ejzik, Rézl fia, Mose Jechezkel fia, áldott legyen az Igaz emléke, élt 70 évet, s lőn, hogy megöregedett Jichák, s lesújtott szent Szombaton, a kegyelem idején, csillagok feljöttekor betakarították népéhez, sírbarlangjába Vasámap, második Ádár 7. napján, a kis időszámítás szerinti 5581. (1821) évben. Tudott tanulni a (szent) lapon és becsületes zsidó volt...”* A fentiekből tehát egyszerű számíttással megállapítható, hogy a „kállói” 1751-ben született. A cádik születésének pontos helyét illetően számos eltérő feltételezés látott napvilágot, egyes életrajzírói Szerencset, mások pedig – s ez a haszid hagyomány általánosan elfogadott nézete is – rabbinusi működésének későbbi helyét, Nagykállót említik szülőhelyeként. Élettörténetének körvonalázásakor csak a kevés számú fellelhető leírásra és a – korántsem egységes – szájhagyományra támaszkodhatunk. Szülei szegény sorsú haszonbérelő emberek voltak. Az apa, Mose Jechezkel korai halálával félárvaságra jutott kis Ejziket négyestendős korától fogva édesanyja egyedül nevelte. Az addig libapásztorkodással foglalkozó, feltűnően értelmes fiút 15 éves korában,

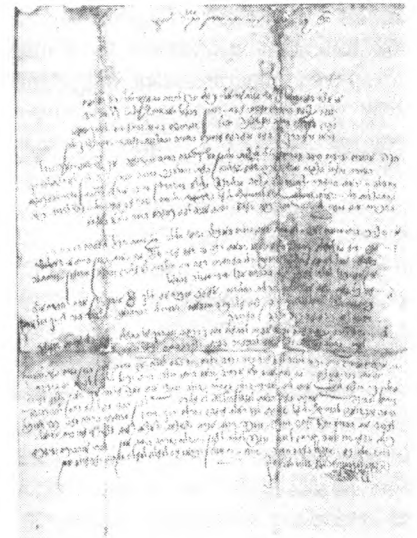
1766-ban a Nagykállón járt Léb Szarahs, nikolsburgi rabbi, a „Bál Sém Tov” tanítványa magával vitte Morvaország fővárosába, Smuél Smelke Horowitz főrabbi tanházába. Tízévi elmélyült tanulás után az ifjú Ejzik Lengyelországba ment, hogy a lizenszki „Noám Elimelech” jesivájában folytassa a szent tudományok elsajátítását. Őt esztendő elteltével az immáron hatalmas tudás birtokában lévő, rabbidipломával rendelkező Jichak Ejzik Taub hazatért szülőföldjére.

Az 1781-es esztendő fordulópontot jelentett a nagykállói hitközség történetében. Abban az évben választotta meg a nagykállói és a többi Szabolcs megyei hitközség Nagykálló és – II. József pántense értelmében elsőként – az egész vármegye főabbijává a pásztorfiúból lett rabbit. Egyhangú megválasztását követően negyven évig, haláláig viselte tisztségét. Életével, tevékenységével mindvégig magasan kiemelkedett a korabeli rabbik közül. Kiváló tudásával, ékesszólásával, emberi bölcsességével és jóságával tette országszerte ismertté, már életében halhatatlanná nevét, s gyülekezetét, a kállói hitközséget az ország egyik legtekintélyesebb hitközségévé emelte. Jichak Ejzik Taub sokoldalú, kivételes egyénisége, hatalmas tekintélye tette lehetővé, hogy a vármegyében elszórtan élő zsidóság egységes központi megyei szervezetbe tömörülhetett, élén a megyei főabbival. A híres rabbi kezdeményezésére a megromgálódott régi helyén 1800-ban új templomot avattak Kállón. Nevéhez fűződik még az 1814-ben felállított Betegeket Gyámolító Egylet s a Chevra Kadisa 1815-ös alapítása.

Jichak Ejzik Taub 1821. március 11-én halt meg. Halálának híre nemcsak Nagykálló és Szabolcs megye, hanem az egész ország és a külföld zsidóságát is gyászba borította. A nagy gáon temetésén testületileg jelent meg a vármegye és a város vezetősége, ott voltak a keresztény egyház lelkipásztorai is. Zsidók és más vallásúak együtt búcsúztatták a legendás hírű rabbit. Kívánságára

A kállói cádik

Jichak Ejzik Taub levele a kállói hitközséghez

a temető bejáratánál helyezték örök nyugalomra, sírja fölé díszes boltozatot, ohelt építettek. Nyughelyéhez minden esztendőben, halálozási évfordulóján híveinek ezrei zárandokoltak el messze földről is, hogy a cádik emléke iránti kegyeletüket leróhassák. Zájin Ádár napján azóta is zsidók tömegei se reglenek Nagykállóba, szoltárversek szövegétől hangos az évszázados régi temető.

A „kállói cádik” egyházvezetői szerepe és személyes tulajdonságai által az idők folyamán a haszidizmus legendakörébe emelkedett, s mesés alakká lényegült át.

Lószy Tamás

ERDŐ PÉTER

A valláskülönbség házassági akadály a Kánonjogban

I. A valláskülönbség házassági akadályának gyökerei a katolikus egyházjogban

A keresztények és meg nem kereszteltek közötti házasságkötés tilalma, majd egyértelmű érvénytelenség tekintése ősi elv a katolikus Egyházban. Mielőtt történelmi gyökereiről és a múlt század végi magyarországi megjelenéséről szólnánk, induljunk ki abból, hogy mit jelent ez a házassági akadály a mai egyházi jogban.

A latin Egyházra vonatkozó 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv 1086. kánonja azok között a felek között minősíti érvénytelenségnek a házasságot, akiknek egyike nincs megkeresztelve, másikat pedig a katolikus Egyházban keresztelték, vagy oda keresztelés után felvették és onnan formális aktussal nem távozott el. A katolikus Egyház teljes közösségébe tartozó egyesült keleti keresztények számára 1990-ben kiadott másik nagy katolikus törvénykönyv a Keleti Egyházak Kánonjainak Kódexe 803. kánonjában hasonló előírást tartalmaz, bár nem szól arról a kivételről, amely alapján a latin Törvénykönyv a katolikus Egyház teljes közösségéből formálisan távozó katolikusok ilyen házasságát érvényesnek minősíti. Ezek szerint ma az egyházi közösséget formálisan (hivatalos cselekménnyel) elhagyó latin szertartású katolikusok nem köti a vegyesvallás akadály, a ke-

leti rítusú ugyanilyen katolikusokat viszont igen. Mindazokban az esetekben, amikor ez az akadály fennáll, alóla a helyi ordinárius felmentést adhat (CIC 1078. k. 1. §). E felmentés megadásának feltételeire az alábbiakban még visszatérünk.

A századfordulón ez az akadály még a latin Egyházban is abban a kategórikusabb formájában volt érvényben, ahogyan ma a keleti katolikus egyházakban látjuk. Akkoriban, az 1917-es első kánonjogi Kódex kiadása előtt az akadályt tartalmazó jogszabályt csak a fegyelmi hagyomány teljes történelmi gazdagságából lehetett kikövetkeztetni. A valláskülönbség (disparitas cultus) olyan házassági akadályt jelentett, amely miatt a megkeresztelt keresztleetlen személlyel érvényes házasságot nem köthetett. A katolikus fegyelmi hagyomány azonban e tekintetben nem volt eleinte teljesen egyértelmű. Már a kereszténység első évtizedeiben helytelenítették a keresztények és pogányok közötti házasságot, különösen a bálványimádás veszélye miatt. Ebben a formájában ez a fegyelmi szabály nyilvánvalóan zsidó előzményekre megy vissza. Így Szent Pál maga is tesz olyan kijelentéseket, melyek ilyen értelemben magyarázhatók. Különösen kiemelkedik ezek közül a második korintusi levél egy helye (2Kor 6,14-18), ahol a szerző Izaiás és Jeremiás próféta könyveire utalva Isten népének a pogányoktól való elkülönülését sürgeti (vö. Iz 52,11; Jer 32,38). Ennek az újszövetségi szövegrészletnek a forrásait és szellemi hátterét a világos őszövségi utalásokon kívül az utóbbi évtizedek szentírásstudománya a qumráni szövegekkel és a zsidó apokrifekkel való összehasonlítással világítja meg. Legvégső eszmetörténeti gyökereiben tehát a vegyesvallás házassági akadály összefügg a máig is élő hasonló zsidó

jogintézménnyel. Nem sokkal később azonban keresztény közegben ezt a tilalmat kezdték a keresztények és a zsidók közötti házasságra is vonatkoztatni.

Az egyházatyák írásaiban és az ókeresztény kori zsinatok rendelkezéseiben található olyan helyek, amelyek a keresztény és meg nem keresztelt közötti házasságot rosszallják, ám annak érvénytelenségét egyértelműen még nem mondják ki. Tertullianus (+ 220 körül) montanista szigorral utasítja el az ilyen házasságokat, mivel azok, szerinte, bálványimádásra vezetnek: „A házasságkötés szertartásakor is viselnek még koszorút. Ezért mi ne a pogányok szokásai szerint kössünk házasságot, nehogy ezáltal is bálványimádásba jusunk, mert náluk ezzel kötődik még egy házasság is. A pátriárkáktól megkaptad a törvényt (vö. Ter 24,3k; 28,1k), vagy az Apostoltól, aki az Úr tanítása szerint parancsolta meg nekünk a házasságkötést (vö. 1Kor 7,39)”. Ugyanakkor hangsúlyozza a házasság intézményével kapcsolatos fejelem terén az Egyháznak a zsidósággal való összefüggését. „...őseinknél, sőt a Pátriárkáknál is - írja - nemcsak a házasság volt megengedett dolog, hanem a többszörös házasság kötelékben való élés is... Ámde, habár a zsinagógákban az Egyházra vonatkozó jelképes történések akadtak is, hogy egyszerű magyarázattal éljünk, szükségesnek mutatkozott olyan intézkedés, amelyet később vagy megszüntettek, vagy mérsékeltek érdeke szerint. A Törvénynek kellett ugyanis jönnie, szükséges volt tehát, hogy a Törvény tökéletes betöltésének indító okai is megjelenjenek előbb. Ugyanígy jelent meg hamarosan a Törvény nyomában az Isten lelki körülmetélést rendelő ígéje”.

A IV. század elején megfogalmazott de régebbi hagyományra visszautaló fe-

A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara Kánonjogi Tanszékének vezetője.

Fenti előadása a zsidó felekezet egyenjogúsítása centenáriumán, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Yahalom Zsidó Szabadegyetem és a Szombat szerkesztősége rendezésében megtartott emlékülésen hangzott el.

gyelmi szabályok, melyek az Elvirai Zsinat kánonjai néven ismeretesek, szigorú vezeklést rendelnek el az olyan szülők számára, akik leányukat pogányhoz, zsidóhoz vagy eretnekhez adják (15-17. kán.). A pogányokkal való házasságkötést illetően a kánoni tilalom más zsinatokon is ismétlődik (pl. a 314-es Arles-i Zsinaton, mely az egész nyugati birodalom-részre szól, vagy a 393-as Hippói Zsinaton, melynek 12. kánonja különösen a püspökök és klerikusok gyermekeinek tiltja a pogányokkal való házasságkötést). Különös figyelmet érdemel a Khalkedoni Egyetemes Zsinat (451) rendelkezése (14. kán.), mely korábbi egyházfegyelmi hagyomány alapján kimondja, hogy a klerikusoknak tilos nem keresztény vagy eretnek nővel házasságot kötni, kivéve ha ezek megígérik, hogy elfogadják az igaz hitet. Ez a szabály már előre vetíti a házassági akadály alóli későbbi felmentés feltételeinek jellegét. Egyébként e szabályokból is világos a tilalom indoka: a keresztény fél hitének védelme, melyhez később a gyermek vallási nevelésének és hovatartozásának szempontja is járul. Ezek az indokok maguk is egyértelműen hasonlítanak a megfelelő zsidó jogintézmény indoklásához.

A nem kereszténnyel való házasságkötést helytelenítő szövegelemek közül az egyházatyák némely írása kiemelkedő hatású, így Szent Ágoston gondolatai, elsősorban pedig Szent Ambrusnak Ábrahámról szóló művében (387) tett kijelentése, mely bekezdült több egyházi joggyűjtemény közvetítésével Gratianus Decretumába és így 1140-től 1917-ig a kánonjog legfontosabb egyetemes gyűjteményének részeként szerepelt. Igaz, Gratianus művét mint olyat egyetlen egyházi hatóság sem emelte teljes egészében törvény erőre. Ezért a benne foglalt szövegrészek megőrizték eredeti jogi tekintélyüket, ami a jelen esetben meglehetősen szerény volt, hiszen egyetlen püspök írásáról van szó, mely alakilag sem törvény jellegű. Mégis a Decretum Gratianinak ez a helye közvetlen forrása volt az 1917-es Codex Iuris Canonici megfelelő rendelkezésének, és annak közvetítésével a hatályos Egyházi Törvénykönyvnek is. Minden esetben a Szent Ambrustól vett szöveg megkérdőjelezni látszik az ilyen házasságok érvényesség-

gét is. Bár - mint mondtuk - nem rendelkezik egyetemes törvényi jelleggel. Általánosságban azonban elmondható, hogy a valláskülönbség az Egyházban hosszú ideig csupán tilossá tette a házasságot, de nem érvénytelenné. A IV. Toledói Zsinat (633) ezt a tilalmat zsidók és keresztények közötti házasság esetén olyan szigorú formában fogalmazta meg, hogy ez később alapját képezte az érvénytelenítő házassági akadály kifejlődésének.

Ebben az összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a vallás-különbség házassági tilalma eleinte elsősorban a pogányok és az eretnekek hatásának elhárítására irányult, az ókor vége felé és a korai középkorban nagyobb hangsúlyt nyert a zsidók és a keresztények közötti házasság tiltása. A középkor folyamán felmerült a mohamedánok és keresztények vegyes házasságának problémája is.

Az egyházjognál sokkal szigorúbban és ellenségesebben lépett fel a keresztényeknek zsidókkal és eretnekekkel való házasságkötése ellen a későrómai császári törvényhozás. Constantius 339-ben halálbüntetést helyez kilátásba a keresztény nőt feleségül vevő zsidó férfiakal szemben. I. Theodosius császár pedig a házasságtörők büntetésével sújtja a zsidók és keresztények közötti házasságot (388). Igaz, Valentinianus és Valens halálbüntetést helyeznek kilátásba a barbárokkal való házasságkötés esetére is (370?, 373?), ám itt nem elsősorban a provinciabeli római alattvalók keresztény és a barbárok pogány vallási hovatartozásán van a hangsúly.

A korai középkor helyi zsinatai egyre szigorúbban fogalmazzák a kánoni tilalmat, noha a császári jogot nem recipiálják. A XII. századra a valláskülönbséget szokásjogi alapon már bontó akadálnak tekintik. Gratianus maga már nem látszik kételkedni ebben, hiszen a kérdést a vérrokonokkal való házasságkötéssel állítja egy sorba. Különleges hangsúlyokkal fogalmaznak művének korai magyarázói, így elsősorban Rolandus mester, aki e házassági akadályról szólva a zsidókkal való házasságkötést egyenesen veszélyesebbnek minősíti a pogányokkal való házasságnál, mivel „a pogányok a bálványimádás szegypírjától, és az írott Törvénynek meg a kegyelemnek a hiányától szenvedve kézszebbek a megtérésre, mint a zsidók”.

Mindenesetre a valláskülönbségnek teljesen egyértelmű érvénytelenítő házassági akadályként való leszögezése az egyetemes egyházjogban XIV. Benedek pápa nevéhez fűződik, aki korábbi újkori szentszéki rendelkezések után, melyek a missziós területek problémáival kapcsolatban születtek, „Singulari nobis” kezdetű konstitúciójában (1749. II. 9.) a zsidók és pogányok közötti házasság ószövetségi tilalmából kiindulva, a régi kánoni szabályok áttekintése és annak megjegyzése után, hogy Theodosius császár törvénye nem befolyásolhatja a házasság érvényességét, mivel világi fejedelem jogszabályáról van szó, kimondja: „abban mindnyájan egyetértenek, hogy a vallás különbözősége miatt a házasság érvénytelen, bár nem a szent kánonok joga alapján, hanem az Egyház egyetemes szokásánál fogva, mely sok évszázad óta érvényben van és törvényerővel rendelkezik”.

II. A valláskülönbség akadály a múlt századi Magyarországon

A magyarországi világi törvények részben az ősi kánonjogi tilalmakra visszanyúlva, részben azon túlmenően úgy rendelkeztek, hogy keresztény nem kereszténnyel nem léphet érvényes házasságra. A magyar jogban ezt már Szent László első törvénykönyve, mely az 1092-es Szabolcsi Zsinat határozatait tartalmazza, kimondja (10. fejezet), igaz indirekt formában, vagyis az érvénytelenséget kifejezetten nem említve, ahogyan azt a korabeli kánonjog is tette. II. József házassági nyílt parancsának 10. §-a viszont már nyíltabban, a kánonjogi tilalomnál keményebben és a nem katolikus keresztényekre szóló hatállyal is fogalmaz, mikor kijelenti: „A keresztény és a más vallású között a házasságot semmisnek és érvénytelennek nyilvánítjuk”. A hazai magánjogi viszonyokra hatással volt az Osztrák Polgári Törvénykönyv 64. §-a is, mely ezt a házassági akadályt ugyancsak tartalmazta. Ausztriában azonban a Birodalmi Tanács 1876-ban ezt a paragrafust hatályon kívül helyezte. A keresztények és nem keresztények közötti házasságkötés állami engedélyezésére tett indítványt a magyar Felsőház 1884. januárjában elvetette. Mivel ekkor még az egyházi és polgári házasság nem külön-

ült el, ezt az állásfoglalást XIII. Leó pápa 1886. augusztus 22-én kelt levelében dicsérettel illette. A kérdés jellege döntően megváltozott akkor, amikor az 1894. évi XXXI. tc. bevezette a polgári házasságot és ezzel lehetővé vált az egyházi és világi jog szerinti házasságkötési kritériumok megkülönböztetése a gyakorlatban is. A világi jog szerint, ettől fogva Magyarországon a valláskülönbség nem minősült akadállynak.

III. A kánoni házassági akadály működése a polgári házasság megjelenése után

Noha a polgári házasságról szóló törvény előtti hosszas vitákban katolikus részről is különféle jogi álláspontok fogalmazódtak meg, az 1894. évi XXXI. tc. hatályba lépése után is fennmaradtak az egyes vallási közösségek saját kritériumai a vegyes házasságok megítélésére. A katolikus álláspont szerint katolikus vallású személyt az érvénytelenség terhe alatt kötelezte a kánoni házasságkötési forma, és vonatkoztak rá az egyházi jogban szereplő házassági akadályok is. Továbbra is kánonjogi érvénytelenítő akadállynak számított a valláskülönbség. Az alóla való felmentést lehetségesnek tekintették, mivel ez az akadály nem isteni jog alapján, hanem pusztán az Egyház rendelkezéséből fennálló akadállynak minősült. A felmentés megadása azonban a pápának volt fenntartva, vagyis nem tartozott a megyéspüspökök által öt évre szóló felhatalmazások alapján (facultates quinquennales) megadható felmentések közé. A pápa ezt a jogát, ebben az időben az Inkvizíció Kongregációja révén gyakorolta, mely a felmentést ugyanolyan feltételekkel adta meg, mint más felekezeti kereszténnyel kötött házasság esetén, vagyis biztosítani kellett a katolikus fél vallásának megőrzését és az összes gyermekek katolikus nevelését. Általános felhatalmazást helyi egyházi hatóságoknak az ilyen felmentések megadására ebben az időben a Szentszék csak missziós területeken adott; bizonyos megszorítással Észak-Amerikában is fennálltak ilyen lehetőségek. Az első világháború előtt azonban megkötendő házasságra nézve ilyen felmentési jogot a Szent Officium keresztény területen működő püspökök számára nem adott. Nagy vihart

kavart 1885-ben Párizs érsekének kérésére a Szent Inkvizíció által adott felmentés, melyet a magyar Popper báró nyert el, de amelyet a kortársak bizonyos köreinek megütközésére való tekintettel visszavontak. Maga Rudolf von Scherer is, aki az Osztrák Magyar Monarchia legtekintélyesebb kánonjogászának számított, túlzott enyhességgel vádolta a Szent Inkvizíció Kongregációját, amely a XIX. század utolsó éveiben vegyes vallású feleknek felmentést adott, amikor azok élve az osztrák és német, illetve 1894 után a magyar világi jog által adott lehetőséggel előzetesen már polgári házasságot kötöttek.

IV. Felmentési lehetőségek a hatályos kánonjogban

A valláskülönbség akadályának terjedelmét és fogalmát a mai katolikus egyházjogban már bevezetőnkben ismertettük. A felmentési lehetőség bővülését, az eljárás egyszerűsödését a mai helyzetre való kitekintés céljából szükséges megemlítenünk. A felmentésnek ugyanis ugyanazok a feltételei, mint a nem katolikus kereszténnyel kötött vegyes házasságok esetén az engedély követelményei. Vagyis a katolikus félnek - és csupán neki - ki kell nyilvánítania, hogy kész a hittől való eltávolodás veszélyeit elhárítani, és meg kell ígérenie, hogy erejéhez képest mindent megtesz azért, hogy minden gyermeke a katolikus Egyházban keresztelkedjék és nevelődjék (1125. kán. 1). Ezekről az ígéretekéről a másik felet idejében értesíteni kell, de a másik félnek nem kell semmilyen kötelezettségvállalást tennie sem szóban, sem írásban (vö. 1125. kán. 2). Az ígélet formájára nézve a részleteket az egyes püspöki karok határozzák meg. A Magyar Püspöki Konferencia az Apostoli Szentszék jóváhagyásával e formát 1994-ben tette közzé.

A felmentés megadására illetékes hatóság a helyi ordinárius (tehát a megyéspüspök, de az általános helynök is), hiszen az akadály nincs fenntartva (1086. kán. 2. §). A püspökök ezt a hatáskörüket évente megújítandó általános megbízás formájában hazánkban általában nem delegálják körlevéli úton a plébánosoknak, hanem maguk adják meg valahányszor a fenti feltételek teljesülnek. Régebben ezt a felmentést sokkal nehezebb volt elnyer-

ni. Kereszténynek minősülő területeken kb. 1885 óta adott a Szent Officium felmentést akkor, ha már valamilyen nyilvános formában megkötött házasságot kellett rendezni. Ilyen eset fordulhatott elő a polgári házasság bevezetése után Magyarországon is, ha a felek polgári házasságot kötöttek, majd utólag kívánták ezt egyházilag érvényesíteni. Az első világháború után a Szentszék megkötendő házasságokhoz is megadta előzetesen ezt a felmentést. Viszont a helyi ordináriusok csak különleges körülmények között (pl. halálveszélyben) adhattak felmentést ez alól az akadály alól (vö. 1917-es CIC 143-145. kán.). Az 1970-ben kiadott „Matrimonia mixta” kezdetű pápai motu proprioig a nem keresztény félnek ígéretet kellett tennie a másik fél hitének tiszteletben tartására és az összes gyermekek katolikus nevelésére. Ezen a kötelezettségen a Hiltani Kongregációnak a II. Vatikáni Zsinat után kiadott „Matrimonii sacramentum” kezdetű utasítása sem enyhített lényegileg, 1970 óta azonban csupán a katolikus fél teszi az ígéretet.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a valláskülönbség házassági akadály a katolikus egyházjogban őszökvetségi gyökerekre visszanyúló intézmény, melynek konkrét megjelenési formái különösen a középkor folyamán jelentős hangsúllyal éppen a keresztények és zsidók közötti házasságot akadályozták, bár sohasem csupán erre vonatkoztak. A múlt század második felétől a szekularizáció folyamatával párhuzamosan a világi törvények egyre több országban lehetővé tették az ilyen házasságkötéseket. Ezzel párhuzamosan az egyházi házassági akadály fenntartása mellett a felmentések megadásának feltételei enyhültek, sőt az utóbbi időben az akadály által érintettek köre is szűkült, hiszen az a hitüktől formálisan eltávolodott latin szertartású katolikusokat már nem érinti.

Ahogy a katolikus egyházjogban ez az akadály egyre világosabban a hívők hitét és vallási identitását védi, s az egyházi és polgári házasságkötés különválása óta nem befolyásolja közvetlenül a civil társadalom nagy folyamatait, úgy domborodik ki ismét a hasonlóság a vallási közösség azonosságát óvó hagyományos zsidó felfogás és a katolikus egyházjog között.

Nézz vissza haraggal?

XV. évfolyam. Budapest, 1896. január 17. 3. szám.

EGYENLŐSÉG

Keresztény és közhatalmi: Zsidó felekezeti és társadalmi hetilap. Budapest, V. Jánosfürdő 10. Szerkesztő: SZABOLCSI MIKSA. Megjelenik minden pénteken.

1896. február 4.

A keresztény felebaráti szeretet

Ösmeretes *Schlauch* bíborosnak az a beszéde, melyet a budapesti poliklinika jubileumának alkalmából mondott és amelyben a keresztény felebaráti szeretet részére reklamáta ezt a humanitárius intézményt. Hogy kik gyakorolják ezt a „keresztény” felebaráti szeretetet, arra már többször rámutattunk, most ismét eklatáns adat fekszik előttünk. A poliklinika számára ugyanis újabban 3130 forint gyűlt egybe, úgy hogy a kórházi alap most 32 219 ft. Az újabb adományok közül 2000 ft *Rothschild* Albert bárótól való (Bécs). 1000 ft *Kaufmann* Edétől fia, Kálnoki Jenő nevére. A többi kisebb adományok tevői között sincsen egyetlen egy keresztény sem. Íme a *Schlauch* bíboros „keresztény” felebaráti szeretete.

XV. ÉVFOLYAM, I. SZ. 1921 JANUÁR, 5.

Múlt és Jövő

ZSIDÓ POLITIKAI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HETILAP
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

MEGJELENIK MINDEN PÉNTEKEN.
BUDAPEST, PODMANICZKAY-UTCA 38. SZÁM. EGYSZ. ÉVRE 250 K., REGYSZ. SZÁM ÁRA 6 K.

1921. január-február

Gólusz – viszik a galíciaiakat

A tisztogatás – tervszerűen – három részből áll: fogásból, elhelyezésből és szállításból. A fogás éjjel történik. Razzián szedik össze a galíciaiakat, rendszerint a lakásukról viszik be őket a Zrínyi-utcába. Aki a 20-50 000 korona kauciót le tudja fizetni, azt az elutazásig szabadlábon hagyják.

A többieket szortírozzák. Egy részüket, akiket cigaretta áruláson vagy más tiltott dologon értek, azokat a Mosonyi-

utcai toloncházba viszik. Akik ellen nem volt semmiféle panasz, azokat a piliscsabai barakk-táborba küldik. Itt őrzik őket, míg a transzport nem indul.

Korein Dezsőt, az Amerikai Segítőbizottság Menekültügyi hivatalának elnökét keresem fel...

– A bizottság Piliscsabán konyhát állított fel, ami havonként kb. egymillióba kerül. A magyar hatóság csak kenyeret és tüzelőt ad a piliscsabai internáltaknak... Az elutazók útiköltséget és segélyt kapnak... Egy transzport átlag százezer koronába kerül. Téves az a felfogás, mintha Pesten még százezer galíciai volna. Legfeljebb kétezer lehet még itt... Január 4-én indul a 26-ik transzport. Minden transzport átlag 200 embert visz. Tehát körülbelül 5000 galíciait juttatunk hazájába.

A vallásos haluc

1946

Mi a Hapoel Hamizrachi?

Három alappillére van a zsidóságnak: a vallás, a népiség és a szocializmus. De mint hogy sok zsidó kiválaszt ezek közül egy-egy részt és egyedül azt teszi meg zsidóságnak, előáll az a paradox helyzet, hogy egyes vallástalan bűnösök micvákat teljesítenek, ugyanakkor pedig a „vallásos” igazak (cáddikok) ávérákat (bűnöket) követnek el...

Annak idején, amikor saját országunkban éltünk, mint más szabadon dolgozó, élő szellemű nép, természetes és magától értetődő volt nálunk a vallásnak, népiségnek és szocializmusnak ez az egysége és harmóniája. Prófétaink nem kisebb mértékben, sőt talán többször álltak ki az igazságért és jogért, mint ahányszor a népiséget vagy a vallást hirdették. Csak miután elhagytuk országunkat és szétszóródtunk idegen népek között, miután elvesztettük lábunk alól a földet, a népi élet bázi-

sát... akkor kezdett a zsidóság összehúzódni és megelégedni egyedül a „vallás”-sal.

ÚJ ÉLET

A MAGYAR TERASZLIKAI LAPJA

1971. február

A nyugatnémet kártalanítási megállapodás részletei

A tárgyalások január 22-én megállapodással végződtek. Ennek értelmében az NSZK pénzügyminisztériuma 6,25 milliárd nyugatnémet márkát fizet a náci által végzett orvosi kísérletek áldozatainak kártalanítására...

Egy másik... megállapodás értelmében az NSZK egy összegben kártalanítja azt a mintegy 200 000 személyt, akinek képviseletében a Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Szövetsége több mint 62 000 kártalanítási igényt jelentett be a nyugatnémet jóvátételi hatóságoknál. Az NSZK kománya ezeknek az igényeknek a kielégítésére 100 millió márkát fizet a Nácizmus Magyarországi Üldözötteinek Szövetségének. Három egyenlő részletben, 1972-ben, 1973-ban és 1974-ben...

Az MTI közleménye kiegészítésül közöljük, hogy a megkötött megállapodás csak az úgynevezett Bundesrückerstattungsgesetz-ben (Brüg) foglalt anyagi károokra vonatkozik. A nyugatnémet Bundesentschädigungsgesetz-ben (BEG) szabályozott, ún. személyi kártérítésre, vagyis a deportálásból, a munkaszolgálatból, a sárga csillag viseléséből stb. keletkezett kártérítésre vonatkozóan a most megkötött megállapodás nem terjed ki. *Ez utóbbi továbbra is elintézetlen, nyitott kérdés marad, amelyre vonatkozó tárgyalások még tovább folynak.*

Ennek oka az, hogy a nyugatnémet Bundesentschädigungsgesetz, vagyis a személyi kártalanítási törvény csak azon állampolgárok részére engedi meg a kártalanítás fizetését, akiknek állama Nyugat-Németországgal diplomáciai viszonyt tart fenn.

A magyar-zsidó i

Összefoglaló a Szombat és a Yahalom Zsidó Szabadegyetem által szervezett konferenciáról

Az előadások bevezetői szinte kivétel nélkül a következő három alapkérdésre próbáltak választ adni:

1. Ki a zsidó író? Milyen ismérveket vegyünk figyelembe? Egyáltalán maga az alkotó hogyan viszonyul a zsidósághoz, ez a műveiben megjelenik-e vagy sem? Milyen a viszonya a honi irodalommal?

2. Meg tudunk-e határozni egy olyan halmazt, amelynek zsidó irodalom a címkéje, értsd: mitől zsidó a zsidó irodalom és nem angol, francia, német stb.?

3. A magyar-zsidó irodalom – ha van ilyen – milyen viszonyban áll a magyar illetve a zsidó irodalommal, részhalmaz-e azoknak vagy tőlük független egységet alkot?

A konferencia hivatalos megnyitója előtt kiállt a pódiumra **Gáll Istvánné**, az ismert író özvegye, és férje egyik regényét ajánlotta a közönség figyelmébe, melyet – vélte – méltatlan visszhangtalanság fogadott. Erősen neheztelve említette meg, hogy néhai férjének egy zsidó férfi és egy keresztény nő kapcsolatát ábrázoló művét sem az izraeli követség, sem a hitközség – akiknek elküldte a könyvet – nem méltatta válasza. Az özvegy úgy vélte, e visszhangtalanság is a kirekesztés egy formája, és kérte a jelenlévők segítségét, majd a konferenciának jó munkát kívánva távozott.

Schweitzer József a 2000 évvel ezelőtt Izraelben élt bölcs, Aftalion szavait választva mottóul az előadó az igazságkeresés erkölcsi parancsára hozott néhány példát a zsidóság különböző korszakaiból, mondván: ez az irodalom egyik legfőbb feladata is. Már a Tórában megmutatkozik az

igazságra való törekvés, midőn Ábrahám vitába száll az Úrral, számkérvé az igazságosságot. Van erre példázat a Talmudban is, Maimonidesz, a középkor legnagyobb zsidó filozófusa pedig azt vallotta, hogy az igazság keresésében semmilyen álláspont nem zavarhat meg bennünket. Az igazságkeresés még a liturgiába is bevonult az „Emet...” kezdetű ima képében, mely Isten igazságosságát dicséri.

Kiss Endre az 1963-as Irodalmi Lexikonból válogatta ki azokat a szerzőket, akiknek zsidó származására az ismertetésből egyértelműen következtetni lehetett. Az így kiválasztottakat születésük szerint rendezte csoportokba és eszerint jellemezte őket. Így például: a zsidó írók száma a XIX. század kö-

Irodalom létformái

zepétől a végéig erősen növekedett; az 1850-es évtizedben születettek közül többen a századvégi nagy szellemi virágzás megalapozói (pl. Alexander Bernát); a múlt század hetvenes évtizedében születettek közül már többen a legnagyobbak közé emelkednek (Molnár Ferenc, Osváth Ernő, Somló Bódog, Szabó Ervin), egyharmaduk aktívan támogatja az őszirózsás forradalmat, egynegyedük pedig a tanácsköztársaságot; a század utolsó évtizedének szülöttei (pl. Sinkó Ervin, Sárközi György) közül kerülnek ki írók a legnagyobb számban, ők vesznek részt legnagyobb arányban a forradalmakban, majd az emigrációban is. Az 1910-es évtized szülöttei pedig háromnegyedrészlet elpusztultak a holocaustban.

Török Petra a múlt század végétől a vészkorszakig tekintette át a vitákat. 1890 táján az e témában hozzászóló szerzők

a kettős kötődést hangsúlyozták. Az 1911-ben megjelent Magyar Zsidó Almanachban Bacher Vilmos már a zsidó irodalom definícióját igyekszik megadni, elutasítván a nyelvi kritériumot, amelyet a cionista felfogásúak hangoztattak. 1919 (és még inkább 1933) után többen (pl. Komor András, Komlós Aladár) hangsúlyozták, hogy a megváltozott körülmények miatt zsidó író számára származása immár megkerülhetetlen kérdés, ezért egy modern, szekuláris zsidó irodalom megteremtésére van szükség.

Az ezzel ellenkező leghíresebb vélemény Radnóti Miklósé, aki Komlós Aladárhoz írott híres (és a konferencián sokszor idézett) levelében a korabeli felekezeti (tehát hivatalosan zsidó) irodalmat a másodrendűek menedékének nevezte (e nézetet sok kortársa osztotta) és nem volt hajlandó magyarságát feladni csak azért, mert egy efemer politikai hullám ezt követelte tőle.

Konferenciát szerveztünk

Volt persze izgalom és harag, sértődés és indulat is. A konferencia azonban komoly szakmai és érezhető közönségkért hozott. Jelentős irodalomtudósok és írók foglaltak helyet a színpadon, szintúgy a hallgatóság soraiban, és nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező rangos előadók is méltatták a rendezvényt.

Folyóiratunk, a **Szombat** szerkesztősége és a **Yahalom Zsidó Szabadegyetem** több mint féléves előkészítés után január 8-án és 9-én tartotta *A magyar-zsidó irodalom létformái* című konferenciát.

Egy előadó jegyezte meg: úttörő vállalkozás volt, s a második nap estéjén nem fejeződött be az esemény. Új fogalomkör, közelítésmód került általa az irodalmi köztudatba, s talán ez volt a legsúlyosabb momentum, ami a szélesebb tudományos élet egységét érinti.

Bizonyára számos memoár epizódja lesz e két nap, fogalmazott egy másik vendég.

A jelenlévők mindenesetre értékelték a szervezők erőfeszítéseit, s egy kellemetlen közjátéktól eltekintve (lásd az írói kerekasztal-beszélgetésről szóló tudósításunkat) osztatlanul pozitív visszhangokkal találkozhattunk.

Itt szeretnénk köszönetet mondani az együttműködésért a társszervező **Yahalom Zsidó Szabadegyetemnek**, jelesül **Török Petrának** és **Schweitzer Gábornak**, akiknek megfeszített munkája nélkül a konferencia nem jöhetett volna létre, előadóinknak, támogatóinknak: a **Soros Alapítványnak**, az **Országos Rabbiképző Intézetnek**, a **Kings Hotelnek**, a **Hanna étteremnek**, a **Közép- és Kelet-Európai Környezetfejlesztési Intézetnek**, valamint számos barátunknak, akik a szervezésben közreműködtek.

A Magyar Rádió február 13-án (a Bartók adón) ötvenperces műsort sugároz a konferenciáival azonos – *A magyar-zsidó irodalom létformái* – címmel, melyben megszólaltatja az esemény néhány előadóját, és részleteket közöl az írói kerekasztal-beszélgetésből.

Folyóiratunk tavaszi számaiban több előadás szövegét olvashatják majd, s az év második felében terveink szerint a **Yahalom** és a **Szombat** közös kiadványaként a konferencia teljes anyaga önálló kötetben lát napvilágot.

Pomogáts Béla azzal indította előadását, hogy 1918 előtt a magyar társadalom (és így a magyar irodalom) befogadó voltát semmi nem ingathatta meg, így a zsidó származású íróknak eszükbe sem jutott, hogy nem magyar irodalmat művelnek – kezdte történeti áttekintését az írószövetség elnöke. Az 1920 után megjelenő antiszemitizmus, majd a 30-as évek elejétől föllángoló népi-urbánus vita kétféle választ „termelt

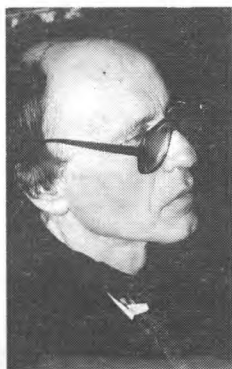
ki” a zsidó írók körében. Radnóti Miklós a zsidóként való definiálást elutasította és az ő útját követte az alkotók többsége. Pap Károly viszont a cionizmussal is szembeszegülve korszerű magyar zsidó irodalmat akart, és lett annak talán egyetlen kiemelkedő művelője. (E törekvések szellemi vezetője Komlós Aladár volt.) Pap Károly kísérletét a szélsőjobb dühödt antiszemita kirohanása fogadta, de a hivatalos zsidóság nagy része is elutasította önkritikus, a zsidó bűnököt is számba vevő, megújulást hirdető szemléletét. Igazán kedvező fogadtatásra a népi írók részéről talált. Mint toleráns ember, mindegyik magatartásformát el tudja fogadni – summázta saját felfogását Pomogáts –, noha kétségkívül Radnóti Miklóssé áll hozzá a legközelebb.

Veres András azt fejtette ki, mennyire szükségszerű volt a zsidóság részvétele a XIX. századi modernizációban (így az irodalomban is) és ennek következtében mennyire azonosította a konzervatív felfogás a zsidóságot minden, ami kilógott a feudális patriarchális társadalmi keretektől. Így például Budapest, a modern nagyváros zsidó imázsa olyan erős volt, hogy még a román nacionalista Octavian Goga is gúnyosan jegyezte meg: ha egy nemzeti-ségi Budapestre költözik, már nem csak a magyarokhoz, hanem a zsidókhoz is asszimilálódni fog. Mivel a századforduló minden jelentős szellemi áramlatában bőven voltak zsidó származásúak, ezeket – ha akarta valaki – mind elnevezhette zsidó irányzatnak.

Borsányi Ferenc szerint a századforduló magyar zsidósága nem kívánt zsidó öntudatú irodalmat olvasni, csak az 1890-es években jelent meg a felekezeti irodalom, azonban akik a magyar irodalom centrumába törekedtek, azok hátat fordítottak a zsidó témának. A felekezeti irodalom így belterjessé vált. Makai Emil, Kiss Arnold, Újvári Péter képeztek egyedül kivételt, mert ők bár zsidó témáról ír-

tak, mégis túl tudtak lépni a felekezet korlátain. Az előadó a továbbiakban a zsidó irodalom különböző definícióiról beszélt: Achad Haám csak a héber nyelven írt műveket tekinti a zsidó irodalom részeinek. Bacher Vilmos szerint a kritérium a zsidósághoz való tartozás, a zsidó szellemiség, nem a nyelv. A legtöbb ilyen mű két irodalom része: témájuk okán a zsidó irodalomé, nyelvük okán az adott nemzet irodalmáé. A nyelvi kritérium hiánya unikum a nemzeti irodalmak között.

Várnai Pál előadása is a fent említett alapproblémákat járta körül. Felmerül a kérdés, hogy mit tekintünk zsidó irodalomnak: csak héber/jiddis nyelven, vagy az adott kultúra nyelvén írt műveket is, ha az adott mű témájában, szemléletében, motívumaiban, szereplőiben fellelhető a zsidó jelleg; másrésztől kérdés, hogy ezeket az elemeket abszolút ismérveknek kell elfogadnunk, vagy van valamiféle zsidó szellemiség, amely akkor is kimutatható a műben, ha egyébként a zsidóságról szó sem esik.

Maximum zsidónak titulálta Várnai Singert, aki jiddis írónak vallotta magát, de nem a vallás, a kultúra, hanem a nyelv okán. A továbbiakban kitért a kanadai-zsidó irodalomra, a magukat gyökértelemnek valló coca-colás-buberes, másod-harmadnemzedékű amerikai-zsidó írókra, és a poliglott lengyel-zsidó tollforgatókra, akik akár négy nyelven is perfektek voltak. Végül a magyarországi helyzetről megállapította: a magyar zsidóság annyira asszimilálódott, hogy beszélünk ugyan zsidó témákról, motívumokról a magyar-zsidó irodalomban, azonban az már teljesen beolvadt a többségi irodalomba, illetve a mai magyar-zsidó író már egy nyelvűként ismert.

Sanders Iván bevezetőjében, Robert Alter amerikai esztéta nyomán, háromféle zsidó irodalmi hangnemet emel ki: a *babelit*, amelyet az új eszmével (baloldaliság) való azonosulás diadala és flaubert-i érzékenység furcsa keverékeként fogalmazott meg az előadó, a *kafkait*, amely az elidegenedett és hitehagyott ember hangja, illetve a *Philip Roth-it*, amelyet túlradó verbalizmus jellemez és látványos performance-ként értékelhetjük. Az írók tudatosan vagy tudattalanul, kézzelfoghatóan vagy rejtetten, de beleszövegették műveikbe az otthonról hozott élményeket. Párhuzamban ezzel, előadása második részében Nádas Péter az *Emlékiratok könyve* c. munkájának zsidó olvasatát adta közre, mint a metakommunikáció egy formáját. Nádas finom árnyalatokkal mutat be egy, az ötvenes évekbeli budapesti „ortodox” kommunista, mégis polgári életet élő családot. A regény nem említi zsidó származásukat, ám hősei kettős szerepben élnek életük szinte minden területén. Zsidó regény is az Emlékiratok könyve, meg nem is. Az identitás válságáról szól.

Lichtmann Tamás a korábban említett kérdésekre, ezenkívül a következőkre kereste a választ: van-e zsidó irodalom, létezik-e művészeti korhoz, néphez kötött identitás, van-e ilyen egyének fölötti identitás, vagy minden alkotó önállóan vizsgálendő. Véleménye szerint az irodalmi létformák közül a világirodalom tiszta, míg a nemzeti irodalom mint olyan, homályos kifejezés, mert így az egyetlenegy nyelv irodalma lenne, és ez többek között azt jelentené, hogy a zsidó irodalom csak héber, jiddis és ladino nyelvű lehetne. Ha pedig a zsidóság, mint téma megjelenítéséről beszélünk, akkor azon az alapon *A velencei kalmárt*, a *Bölcs Náthánt* is a zsidó irodalom részeként tartanánk számon, ez az álláspont pedig nem tartható. A továbbiakban szót ejtett az előadó Pap Károlyról, a maga korában is ellentmondásosnak tartott íróról, aki művei (*Megszabadítottál a haláltól*, *A nyolcadik stáció*) középpontjába az önfeláldozást, a megváltáskeresést, a próféta szerepet állítja. A *Zsidó sebek és bűnök* című művében pedig Pap kifejti, hogy az asszimiláció a zsidóság egyik bűne, amiért bűnhődni kell.

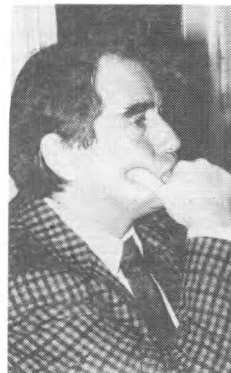

a többieket teljesen megbénítja a kitaszítottság érzése. Új „stratégiák” kiépítésére kényszerültek a zsidók – vérmérséklet szerint: vagy az öngyűlöletet választották, mint Komor András, Pap Károly, vagy kettős identitásukat hangoztatják, mint Komlós Aladár. A magyar oldal értelmiségi körei is állást foglalnak: Móricz szorgalmazta, hogy a zsidók zsidó témájú műveket írjanak, hiszen abban vannak otthon; Illyés a csonka magyarsággal szemben óriásinak tartotta a zsidóság számát, Németh László helyére szorított zsidó irodalmat követelt, Féja Géza pedig azt bizonygatta, hogy idegen fajok nem képesek a beilleszkedésre. Nem volt olyan értelmiségi, aki vagy ezen vagy azon az oldalon ne szólalt volna meg e témában. Végül konstatalhatjuk, hogy valamennyi befogadási/asszimilációs stratégia

– Radnótiéval együtt, akit Komlós Aladár cinikusan író-nemzetiségűnek titulált – csődöt mondott.

Nagy Sz. Péter bevezetőjében – Lichtmann Tamáshoz hasonlatosan – azt taglalta, miben áll a zsidó szellemiség, mi a közös azokban a művekben, amelyeket különböző korokban élő, stílusú, látásmódú írók írtak. Zsolt Béla, a századfordulós zsidó szocioregény-írónak, a zsidó kispolgár elemzőjének pályáját mutatta be, felelevenítve a hallgatóság számára a századelő kor/körképét. Zsolt kíméletlen hűséggel ábrázolja a zsidó kispolgár alkalmatlanságát az igaz életre, hitványsága szerelmi-szexuális életében lepleződik le, elidegenednek tőle a tárgyak, a világ. Két jellegzetes zsidó arcot mutat: a kereskedőt és az értelmiségit, az első ábrázolásában torz és túlzó, szinte antiszemita képet fest le az író, hogy a másik morálisan megdicsőülhessen.

1938-ban nagy vihart kavaro könyv jelent meg Farkas Gyula tollából: *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867–1914* címmel. **Schweitzer Gábor** e hírhedt könyvről, a pró és kontra megnyilatkozásokról tartotta előadását. A téma újra aktualitását vált, mert egyre-másra jelennek meg a könyvek, amelyek e zsidógyűlölet szeretnék tisztára mosni – vélte az előadó. Idézett egy történész – Tamás Attila – előadásából: „Van mit helyreigazítani munkásságának megítélésében, és nem is kevés. Hosszabb ideig alkalmatlanok voltak a társadalmi-politikai viszonyok, hogy kellőképp megítélhessük »Az asszimilációt és korát.« Farkas művét egyébként nemcsak a liberálisok vagy a zsidók támadták, hanem a keresztények is (ld. Vigilia:

Németh Andor és József Attila barátságának biográfiájáról szolt **Beney Zsuzsa** előadása. A magyar-zsidó irodalom specifikus jegyekkel meghatározott irodalom, bár ezek komplexek és egzakt módon meghatározhatatlanok, és inkább megérzéseinkre hagyatkoznak. A magyar-zsidó irodalmat nemcsak úgy vizsgálhatjuk, mint egy egésznek a részét, hanem fordítva: a rész hatását az egészre. Ennek jegyében izgalmas okfejtést vázolt: vajon a zsidó polgári intellektus mi-

ilyen hatással volt József Attila költészetére, a közismert szellemi irányzatok (marxizmus, freudizmus) mellett. Milyen szerepet játszott József Attila életében az idősebb, tapasztalt, csodált és félt férfi, Makai Ödön (aki egyébként szintén zsidó származású) és Németh Andor, a hasonlókorú jó barát. Rejtélyes, mély kapcsolatok: zsidó barátok, szerelmek és mindezek ellenére titokzatos eredetű ambivalencia jellemzi József Attila viszonyát a zsidósághoz, költészetében összesen kétszer utal zsidóságra (*Németh Andor* és *József Attila* c. verseiben), sőt mint egy későbbi előadásból (Nagy Sz. Péter) kiderült, az *Előőrs* című lapban antiszemita cikket is közzétett.

Az 1895-ös recepció törvény, egyesek úgy gondolták, új korszakot nyitott a magyarországi zsidók történetében. „Zsidókérdés pedig nincs” – vélte Blau Lajos. A háború előtti magyar zsidóság jeles értelmiségijeit mint *A Hét* írói, Bródy, Ignóty, Heltai teljes jogú magyaroknak tekintették magukat, nem vették észre, hogy őket nemcsak mondemitásuk, hanem származásuk miatt is kárhoztatták – mondta **Ungvári Tamás**. A háború után a helyzet teljesen megváltozott, ti. nyílt gyűlölködés kapott teret. Bródy Sándort és

Varjas Béla), mert a könyv mind tartalmi, de stilisztikai, grammatikai és nem utolsósorban fogalmi szempontból is kívánivalókat hagy maga után. A könyv olyannyira megmozgatta a hazai közvéleményt, hogy a *Magyar Szemle* főszerkesztője, Eckhardt vitafórumot akart szervezni. Az előadás második részében eddig még nem, vagy kevéssé ismert forrásokra hivatkozva Schweitzer Gábor Farkas Gyula levelezését tette közzé, Berlinből küldözgetett írások ezek Szekfű Gyulának, egykori tanárának, aki – mint a levelezésekből is kiténik – szívesebben fedte volna a régi ismeretséget.

A héber és jiddis irodalom kezdetei címmel tartotta meg a második nap első előadását **Raj Tamás**. A zsidó irodalom körülhatárolását ő sem kerülhette ki, két részre osztotta a zsidó irodalmat: 1. nyelvezetétől függetlenül zsidó témájú vagy szerzőjű a mű, 2. a héber vagy jiddis nyelven írt irodalom tekinthető zsidó irodalomnak. Mindenekelőtt ez a két nyelv vehető figyelembe, mert ladino nyelven csak töredékek maradtak fenn, és azok sem szépirodalmi jellegűek. Megtud-

hattuk, hogy a héberek nagyon fontos szerepe volt a középkorban, mert vallási, tudományos és közvetítő nyelv szerepét töltötte be. A magyar-zsidó irodalom kezdetei a rabbinikus irodalomban keresendők. A XIV. századra tehető az első biztosan magyar-zsidó forrás. Az előadó ezek után sorra vette a különböző rabbinikus irodalmi és egyéb műfajokat, sorra bemutatta a budai rabbik működését (Efraim Cohen, Cvi Askenazi), végül számot ad arról a XVII. századra kialakult pezsgő zsidó szellemi életéről, amely egészen 1686-ig, Buda elfoglalásáig méltán híres volt Európa-szerte.

Merőben új Radnóti Miklós portréval ismerkedhettünk meg **Szegedy-Maszák Mihály** *Radnóti Miklós és a holocaust irodalma* c. előadásán. Először a költő mai honi és külföldi megítéléséről szólt az előadó, aki úgy vélte, hogy Magyarországon egyre kevesebbet, míg Észak-Amerikában és Nyugat-Európában egyre többet foglalkoznak vele. Az előadás második része a teljes pályaművet átvette, sorra véve Radnóti kötetait; mind tartalmi, mind formai szempontból elemezve azokat, ezzel párhuzamosan érdekes életrajzi adatokat, a hazai gondolkodók (Komlós Aladár, Babits Mihály, Gömöri György) a költőhöz kapcsolódó meglátásait tárta elénk. Bár Radnóti mindvégig megmaradt magyarnak, 1932-ben katolizált, és semmiféle közösséget nem vállalt a zsidósággal, e sajátos zsidó létélmény a holocaust irodalma részeként reveláns kutatási célpont, mely a konferencia tárgyához kapcsolja életművének egy részét.

A honi (értsd: magyar, angol, francia, német) zsidó irodalom definiálása nehéz feladat. **Ferenczi László** *Egy komparatív-*

ta töprengései című előadása ha lehet még inkább növelte a bizonytalanságunkat. Több példát említ, ahol mind az író, mind művének egyetlen irodalomba való besorolása nehézségekbe ütközik. Hova tartoznak a kétnyelvű írók: a belgák, a svájciak? A francia vagy a német nyelvű irodalom részének kell tekintenünk Rilke francia nyelvű verseit? Jogos-e, hogy az ortodoxia Malamudot nem ismeri el zsidónak? Ferenczi előadása második felében röviden szólt a századforduló orosz-zsidó irodalmáról, majd a magyarországi zsidó szellemi életéről, kiemelve Patai József körét, amelynek ugyan nem volt hatása az élő magyar irodalomra, de spanyol szefárd irodalomfordításait egybegyűjtve, antológiát jelentettek meg, ami mind a mai napig egyedülálló a világirodalomban.

Heller Ágnes *Zsidótlanítás a magyar-zsidó regényirodalomban* c. szípközéző előadása az auto- és heteroreprezentáció kérdéskörét boncolgatta. Autoreprezentációnak nevezzük azt, amikor egy alkotó azonos fajtához, nemhez, valláshoz stb. tartozó emberről ír. A heteroreprezentáció pedig ennek az ellenkezője. Feltette a kérdést, hogy hitelesebb-e az ábrázolásunk akkor, ha gyermekkori tapasztalatokra, élményanyagokra támaszkodhatunk, vagy ez teljesen közömbös az alkotás szempontjából. Jancsó Miklós, Kodolányi János zsidó tárgyú filmjei illetve regényei szolgáltak példaként. A kérdésre több válasz adható. Függ az írótól és a témától is. Ha az ábrázolást metaforikus szintre emeljük, akkor az annyira általánossá, univerzálissá válik, hogy szinte teljesen mindegy, az írónak adott esetben van-e tapasztalata vagy nincs. Vannak azonban olyan regények, amelyeket írójuk *kifejezetten szociológiai jellegűnek szánt*, ám valamilyen ideológiai nyomás vagy megfontolás alapján az alkotó elhallgatta a tényeket. Három regényen – Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Déry Tibor: *Egy befejezetlen mondat*, Lengyel Péter: *Cseréptörés* c. művén – illusztrálta tézisét Heller Ágnes. Összefoglalva: az autoreprezentáció fanatikus áramlatait elvetendőnek tartotta, ellenben a heteroreprezentációval egyetértett, mondván, a másik szem a legtisztább tükör, hogy megláthassunk valamit magunkból.

A Haszkala mozgalom három korszakra osztható: berlini, galíciai és orosz-lengyel. Három csomópont. Miért van az, hogy héber nyelven nem hoztak létre igazából minőségi irodalmat, csak középszerűt? – többek között ezt a problémát boncolgatta **Pusztai Viktória** *A magyarországi héber irodalom kezdetei a Haszkala jegyében* című előadásában. Megállapította, hogy a magyarországi zsidó irodalom marginális pl. a némethez viszonyítva, mert az előbbi híján volt az eredeti vonásoknak. A zsidó felvilágosodás eszméi Prága közvetítésével érkeztek Pestre, illetve, több jelentős magyarországi zsidó gon-

dolkodó (Neumann Mózes Sámuel, Wahmann Izrael és Júda) fordult meg Prága tudományos intézeteiben. Kitért arra, hogy a II. József által hozott központi oktatási rendeletek mennyire fontos szerepet játszottak a magyar zsidók gondolkodásában, mert a hazai Haszkala mozgalom fellegvárai Pest, Buda és hogy mást ne mondjunk az ortodox közösségű Pozsony zsidói központi kérdéssé tették a nevelést. A XIX. század elejétől fogva pedig rendszeresen megjelentek héber nyelvű periodikák, és számyait bontogatta a héber nyelvű szépirodalom is.

Közelítése első részében **Réz Pál** is a standard kérdésekre próbált választ adni: mi az irodalom, mi a zsidó irodalom, van-e magyar-zsidó irodalom. Egyike volt azoknak (a másik Ungvári Tamás), akik elismerték, hogy meddő próbálkozás bármiféle egzakt meghatározás vagy definíció fölállítása; hogy a hovatarozás és a zsidó érzület, még ha egyértelmű is, ez akkor sem tűnik ki pusztán a művészi alkotásból (ld. Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Déry Tibor), ahogy az angol, francia írók nemzeti érzülete sem érhető nyomon feltétlenül munkáikban. A XIX. század eleji romantikától kezdve vázolta a különböző fontosabb zsidó költők és prózairók útját, és levonta a következtetést: a magyar-zsidó író vérmérséklete, hajlama szerint azt ír, amihez kedvet érez – természetesen nincs egy témához kötve –, és akkor döntött jól, ha saját tehetségét, lehetőségeit, képességeit a legjobban kihasználta. A normatív kritikának az egyetlen lehetősége, hogy építő hozzászólást produkáljon, és segítse az író munkáját.

Zeke Gyula tulajdonképpen Komoróczy Géza életpályáját méltató könyvkritikájának egy részéből tartott felolvasást, annak apropójából, hogy tavaly jelent meg a nagyobb lélegzetű mű, amely *A zsidó Budapest* címet viseli, és amelyet Komoróczy Géza és ifjú munkatársai írtak. Egyedülálló és merész vállalkozás volt, kulturális és történeti szempontból hatalmas forrásanyagot tartalmaz a könyv, amely nélkül immár Budapest építészettörténeti szempontból való feldolgozása féloldalas, suta lenne. A XIX. sz. utolsó harmadában meglődült a város fejlődése, és megindult a zsidó polgárok asszimilációja is. A félasszimiláltság kettőssége végigkíséri a zsidóságot a századon. El kell mondanunk azonban, hogy a jórészt a zsidó polgárság pénzéből kialakított Budapest arcultán ez a kettősség egyáltalán nem mutatkozik, és a sokat kárhoztatott asszimiláns zsidóság rendkívüli építészeti, művészeti alkotásokat hozott létre.

Kőbányai János beszédében – hivatkozva az előző napi írói kerekasztal-beszélgetésre – az 1989-es évet vízváltósnak tekintette a magyar politika történetében. Vázlatosan kifejtette, hogyan látja a diaszpórabeli zsidóság és Izrael kapcsolatát. Megidézte a *Múlt és Jövő* egykori szerkesztőinek, munkatársainak, íróinak szellemét. A zsidó irodalomnak metanyelve van – mondta – valamilyen nyelven túli kommunikációt használunk, amelyet mindannyian bírunk, köszönhetően a közös sorsnak, ünnepeknek, szokásoknak. Bevezetésül pedig az általa szerkesztett folyóirat jelenéről beszélt: szeretnének minél több fiatal szerzőt felkarolni, mint eddig is tették.

1935-ben Komor András *Zsidó problémák a modern magyar irodalomban* címmel tartott előadást, elmarasztalólag szólva a korábbi magyar-zsidó értelmiségi, írórétegről, felröta nekik túlzott magyarkodásukat, gyökereik megtagadását, beszélt arról, hogy mit jelent zsidó alkotónak lenni. A zsidó író „a zsidó hitvallásnak” kell hogy megszólaltatója legyen, azonban a vallási előírásokat csak szellemiségében kell betartania, alkotói szabadsága előbbre való. **Szántó T. Gábor** (*Magyar-zsidó írónak lenni – egy paradoxon természetrajza* című előadásában a Komor-szöveggel párhuzamosan, azt továbbgondolva vizsgálta, hogy ma, 1996-ban mit jelent magyar-zsidó írónak lenni. A zsidó író paradoxona, hogy folyamatos dilemma feszíti: választania kellene művészi szabadság és elkötelezettség között, választania azonban mégsem szabad. E paradoxon megélése, tudatosítása, témává tétele által születhet új, autentikus, magyar-zsidó irodalom, vélte az előadó.

Haraszi György személyes élményeként mesélte el, hogy lektorálásra kérték fel, a *Révai-lexikon* zsidó címszavainak bírálására, azonban a felkérést nem tudta elfogadni, ugyanis arra a modern kori anomáliára hívta fel a figyelmünket, amely az asszimilációval kezdődik, ugyanis a zsidóság két tartópillére (a vallás és a népiség) – amelyek annakelőtte teljesen triviális és világos dologok voltak – meginogni látszottak, vagy egyik vagy másik került előtérbe, illetve sajnálatos módon Kelet-Európában egyik sem igazán, ezért a zsidóság krízishelyzetet él meg. „Tanácstalan” lévén kérdést intézett a hallgatóságához, hogy ki és mi alapján kerüljön bele egy lexikonba.

Gadó János–Kuik Györgyi

SANDERS IVÁN

Metakommunikáció

Nádas Péter Emlékiratok könyvének zsidó

Az ismert amerikai irodalomtörténész és kritikus: Robert Alter egy nemrég megjelent esszéjében¹ három különböző típusú zsidó irodalmi kifejezésmódot mutat be, háromféle zsidó hangot emel ki: a babeli, a karkai és a Philip Roth-i hangot. Babel – különösen a *Lovashadsereg* elbeszéléseiben és az évtizedekig lappangó, 1920-ban keletkezett naplójában – az azonosulás diadalát írta meg, az átmenet lélektanát, az új eszme és a kozák erő dicséretét, de ugyanakkor a galíciai zsidók szenvedését is, a hanyatló lengyel-zsidó városkák elégiáját – s mindezt flaubert-i érzékenységgel, pontossággal és íróniával, a 20. századi irodalmi megújulás jegyében. A karkai hang Alter szerint is az elidegenedett, hitehagyott modern ember hangja, az értetlenségé, a rémületé, de Kafka szerinte abban különbözik az irodalmi modernizmus többi nagyjától, hogy ő – tudatosan, tudattalanul – a zsidó gondolkodás pillérjeire támaszkodik, a kinyilatkoztatás, a tan, a magyarázat eszközeivel igyekszik bevilágítani egy rejtélyes valóságot. Philip Roth stílusában pedig Alter a kelet-európai jiddis írók túláradó verbalizmusát fedezi fel, a nyelv nála sem pusztán médium, állítja, hanem retorikai fogások tömkelege, látványos performance, bravúr.

Ha most Nádas Péter munkásságára gondolunk, rögtön lezögezhetjük, hogy ő nem üt meg se babeli, se karkai, se Philip Roth-i hangot, hanem, mint minden szuverén író, a saját hangján szólal meg. Noha máris hozzátehetnénk, hogy a tudatos esztétizálás igazán nem áll távol írásművészetétől, az elidegenedés, a magány szellemi-pszichikai gyötrelmeinek érzékeltetése sem, és az is igaz, hogy nagyregényében olyan stílust teremt, amely igenis magára vonja a figyelmet. De persze ezzel sem mondtunk sokat. Nem olyan attribútumok ezek, amelyek alapján messzemenő következtetéseket lehetne levonni Nádas regényének zsidó tartalmáról, szellemiségéről, noha egyes bibliográfiai összeírások (mint például a *Múlt és Jövő* negyedévi mustrája²) *für alle Fälle* a zsidó tárgyú írásművek közé sorolják be az *Emlékiratok* könyvét.

Ahelyett, hogy a zsidó irodalom különböző tudálékos definícióival fárasszam Önöket, hadd vágjak a téma elevejébe azzal a megállapítással, hogy egy olyan társadalomban, kul-

túrában, amelyben a zsidók nyelvi-szellemi asszimilálódása csaknem teljes, mint például Magyarországon, a zsidó téma irodalmi megjelenítése csakis tragikus lehet. Kovács András szociológus „A zsidókérdés a mai magyar társadalomban” című, a nyolcvanas évek elején született, úttörő jellegű tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a mai – tehát a nyolcvanas évekbeli – Magyarországon a zsidó tudat nem tartalmaz már számottevő vallási vagy kulturális elemet, s csupán a *másság* felismerését jelenti.³ Hadd ecseteljem néhány irodalmi idézettel, hogy a probléma nálunk nem igazán új keletű. Gergely Ágnes *A tolmács* című, 1973-ban megjelent regényének hősnője így vall: „...nem sokkal azután, hogy megszülettem, a szülőföldem melletti nagyközségben ezt írta egy nyomdász (nyilván Kner Izidorra vagy fiára, Kner Imrére utal): »Ha az ember olyan zsidó, aki már zsidóul érezni és gondolkodni nem tud, hanem magyar, tagja a magyar lelki és sorsközösségnek, s amellet megmaradt benne a zsidó problémaérzékenység, akkor igazán tragikus a helyzete.«⁴ Egy kis sé másfajta asszimilációról mond ítéletet (és a fent említett zsidó hangok egyikének adózik) ugyancsak Gergely Ágnes egyik legmegrendítőbb versében, a „Babel”-ban:

*Azonosulni? Meddig? És kivel?
Egyenruháig próbálta Babel,
gennyesre sebzett, pokrócolt lovak,
meghágott kancák verték az utat,*

*kitekert nyakú libáig, ha kell,
véres szakállig próbálta Babel,
gyalázott freskón kocsmárosra lett,
fivére volt, ki utolsót lehel,*

*és nem bánt mítoszt, könyvet, ősi juszt,
csak csókolhatná azt a puskatust,
csak kilőhetné tövig, ha lehet,
a hagymaszagot, a szemüveget,*

*mint pravoszláv papokra a csuha,
lelkére nőne az egyenruha,
írt égő várost, vágta, viadalt,
kívülről volt kozák. De belehalt.⁵*

Konrád György egyik rövid írásában, amelyben Irving Howe amerikai kritikus emlékének adózik, ugyanezt a problémát

A szerző a University of New York professzora. Fenti előadása a *Szombat* szerkesztősége és a *Yahalom Zsidó Szabadegyetem* közös rendezésében 1996. január 8–9-én lezajlott, *A magyar-zsidó irodalom létformái* című konferencián hangzott el. A konferencia előadásai a közeljövőben önálló kötetben jelennek meg.

haladóknak

olvasata

feszegeti, valamelyest optimistább hangnemben. Konrád nekrológiájában visszaidézi találkozásait Howe-val. Egy New York-i sétájuk során Konrád felveti a kérdést: „Van-e olyan zsidó irodalom, melyet nem izraeliek, nem héberül és nem jiddisül írnak, amelyekhez nem tartozik semmiféle deklaráció, hogy zsidó, és mégis az, mert a világuk magában hordja eleve a paradoxalitást?” Howe erre visszakérdez: „Olyan húslevesre gondolsz, amiben se hús, se répa, se gombóc?” Elégedett volt válaszával, írja Konrád, de néhány lépés után „a győztes metaforát is megbuktatta”. „Megfeledeztünk a bouillonról! A dolog tehát elképzelhető.”⁶

Az *Emlékiratok* könyve zsidó szemzőből nézve csakis egyfajta leszűrt párlat, sűrítmény, ami korántsem jelenti azt, hogy a „zsidókérdés” csupán elvont, áttételes formában, leheletfinom utalásokban, szuggesztiókban, a *meta-kommunikáció* szintjén jelentkezik (természetesen azon is, mint látni fogjuk); a téma nyíltabb formában is nyomon követhető, a regény legelejétől legvégéig. Az első mondatok egyikéből megtudjuk, hogy az emlékiratait író főhóst Kelet-Berlinben bensőséges barátság fűzte Theához, a már öregedő, de még mindig izgalmas, egzaltált, élveteg színésznőhöz. Miközben felvillantja alakját, egyéniségét, visszaemlékszik egy együtt töltött péntek estére:

...eszembe jutott az a fá a Ryke utcai zsinagóga udvarán, ez a száraz akácfa is valahogyan hozzá tartozott, törzsére tábla van szögelve, miszerint fára mászni tilos, s vajon ki akar fára mászni harminc évvel a háború után, pénteken este, egy kelet-berlini zsinagóga udvarán? kinek támadhat kedve itt ilyesmire? és én azt mondom neki, hogy lázam van, miközben a kivilágított templomból a zsidók hosszú árnai az udvar aranysárga fényébe kiáramlanak, ő pedig anyásan a homlokomra simítja kezét, de látom az arcán, arcom érzi, hogy nem a lázamat ellenőrzi, hanem inkább bőrömet élvez, hogy a bőröm még fiatal és ráncatlan.⁷

Több okból fontos ez a mondatrészlet: támpontul szolgál, innen tudjuk meg, mikori történekről számol be az emlékező, de egyfajta nyitány is, egy motívum első megszólaltatása. Mert, ugyebár, felmerül az olvasóban is: ugyan mit keres ez a két ember az építészeti, turisztikai szempontból nem túl jelentős, régi kelet-berlini zsinagógában? A választ csak pár száz oldallal később kapjuk meg, amikor megtudjuk, hogy Thea: zsidó. Káprázatos tehetségű színésznő ő, amellelt lobbanékony, hisztériás, destruktív lény, s mindenekelőtt mély-

ségesen magányos és szomorú. Vonzódik mind főhősünkhöz, mind annak berlini szerelméhez, Melchiorhoz, de mindkettő visszautasítja; hűséges, türelmes és unalmas férjét szereti, de folyton csalja. Az elbeszélő számára Thea mélységes szomorúságában – és nem nyughatatlanágában – rejlik zsidósága, habár érdekes módon ugyanezt a szomorúságot véli felfedezni Amóban, német férjében is, úgy érzi, ez tartja őket össze: „...nem egy idegen arc ült ki az arcára – írja főhősünk Theáról –, hanem... valami alig meghatározható annak az idegen férfinak a bánatából... amihez azért kell hűségnek maradnia, hogy az egész közös életüket megalapozó és átfogó bánathoz maradhasson hűséges, ezért mondta volna ezt a zsidót? ahhoz a bánathoz, ami ezek szerint nemcsak azé az idegen férfié, hanem az övé? van valami közöttük, ami tényleg nem elszakítható? az lenne közös, hogy ő zsidó és Amo német?”⁸

Ugyanolyan bonyolult, csábos és indulatos a regény másik megnevezetten zsidó alakja, Szán Hédi, a főhős kamaszkori barátja és játszótársa. Főhősünk így írja le az érzékeny és érzéki, gordonkázni tanuló, iskolás *femme fatale* környezetét:

Iskolai ünnepélyeken szerepelt, s egyszer megkért, kísérem be a városba, ahol valamilyen zsidó ünnepségen kellett föllépnie, egyedül nem utazott szívesen, különösen, mert késő este tértünk aztán vissza és nagyon értékes volt a hangszere, meg a pimasz férfiak miatt; ő tulajdonképpen benn lakott a városban, a Dob utcában, nem túl messzire a zsinagógától, egy régi, sötét házban, ahol a földszinten munkásszállás is volt...

A tágas, sötét, hűvös lakásban minden fehér ajtószárny kitérve, ő azonnal pisilni ment, halálos csend, csukva voltak az utcára néző ablakok, az összevont, vastag csipkefüggönyök előtt még ívesen félrehúzott, lecsüngő, súlyos bojtokkal szegett bordó bársonydrapériák, s egyébként is, minden olyan rétegesen egymásra halmozott volt e lakásban, puha és süppedékeny, a falak ezüstös mintáin sötét fényű szőnyegek, és a szőnyegeken aranyrámás képek, tájak, csendéletek s egy meztelen nő, kit a háttérben lobogó tűz bíborfénye világított meg, a padló szőnyegein vörös csikos vászonfutók, az öblös fotelok és a merev támlájú székek nagyvirágos védőhuzatán még horgolt csipkedíszek, a középső szobában pedig, ahol álltam és vártam reá, mint valami időtlenül felpuffadt szőnyeg mumiája, a mennyezet alatt megcsomózott fehér védőhuzatban csüngött alá a csillár, ugyanakkor minden tiszta, kellemetlenül, sarkosan és véglegesen elrendezett, fényre dörzsölt, csillagóra tisztított, üvegek, rezek, tükrök, ezüstök, porcelánok, s legalábbis a félhomályban úgy tűnt, minden kíméletlenül portalan.⁹

Telitalát ez a leírás, sok mindent elárul kispolgári ízlésről, értékrendről, életvitelről. De ez a túlzásfoltosság, ez a szín- és mintakavalkád tán valami másra, mélyebbre is utal. Ha összevetjük Nádas Péter lakberendezési megfigyeléseit, mondjuk, Vas István *Elveszett otthonok* című visszaemlékezésének egyes leírásaival, érdekes hasonlóságot fedezhetünk fel. Vas István könyvében is ilyen mondatokat olvashatunk: „A szobák szükséges hangulatát elsősorban az ablaküvegek közepén alkalmazott fehér csipkefüggönyök védtek, ezek azonban többnyire szürkék voltak. Hathatósan támogat-

ták őket felül és oldalt a nehéz, sötétkék, bama vagy bordó bársonyfűggönyök, s még a világos bútoroknak is derengő, félsötét benyomást tudtak adni. „A félhomály titokzatos jelentőséget adott a nehezen használható, tömör és cikornyás bútoroknak, és a kisfiút a meghitt borzongás és kényelmes misztika légkörével vette körül.”¹⁰

„A szőnyegek határozottan keletibb szín- és formavilágot varázsoltak elem”, írja Vas, majd felteszi a (tán Nádas számára sem közömbös) kérdést: „Lehet-e, hogy a színük, a mintázatuk, véremlék ki tudja, milyen keleti emlékeivel találkozott?”¹¹

Thea Sandstuhel és Szán Hédi az *Emlékiratok* könyvének két megnevezetten zsidó szereplője. Mint már említettem, mindkettő hiperérzékes, könnyen sebezhető, hirtelen támadó, indulatos és szkeptikus ember. De ne essék félreértés: céloim nem annak a bizonyítása, hogy ezeket a tulajdonságokat zsidó tulajdonságokként tünteti fel a regényíró. Már csak azért sem lehet ez a cél, mert voltaképpen a regény minden egyes főszereplője indulatos és szkeptikus, magányos és szomorú; éppen csak másképpen fogják fel bánatukat, más-ként igyekeznek kitömi magányukból. Amellett szociológiai pontossággal megfigyelt típus csaknem mindegyik. Thea, ha úgy tetszik, szertelen művészlélek; Szán Hédi elkényeztetett „*Jewish princess*”. A másik barát, Prihoda Maja, magas funkciót betöltő kommunista szülőlként lánya, de a család nyilvánvalóan az úri középosztályból való, míg a harmadik barát, Süli Livia, prollilány, apja iskolai pedellus. (Egyébként maguk a nevek külön tanulmányt érdemelnek itt. Remeklés, *trouville* mindegyik.) A főhős egy másik iskolatársa, Prém, tipikus pesti srác nyilas papával, a baráti triász további tagja. Csúzdí Kálmán egy Budapesten is háziállatokat nevelő kispáros-család gyermeke. (Amikor ez a Kálmán egyszer klottgatyában és meztláb beront a regényhős otthonába, ahol épp ebéd a család, egy kifinomult izlésű, világot járt unokatestvér így szól: „mily bájosan udvariatlan egy ilyen szurtos suttyó.”¹²)

Csaknem minden társadalmi osztály, réteg képviselve van ebben a regényben. És a zsidó vonatkozás olykor a legapróbb részletben nyilvánul meg. A főhős – kommunista államügyész gyermeke – Stark nevű osztálytársáról ezt írja: „...itt lakott a Visegrádi utcában... de a lakásuk zárva volt és ezért be kellett mennünk a szomszédos zsinagógába, ahol az anyja takarított, ő is jött velünk, kinyitotta a földszinti lakás ajtaját, a konyhában már meg volt terítve, két személyre, a tűzhelyen egészen kicsi lábos, és minden szegénykező tiltakozás ellenére arra kényszerültem, hogy megegyem az anyja ebédjét, mert valami végtelenül finom alázattal érezte velem, tudja, ki az apám...”¹³

Nádas Péter – mikrorealizmusa, szociológiailag hiteles leírásai, jellemrajzai, elemzései ellenére – nemegyszer szándékosan ho-

mályosít, elmosza a választóvonalakat, stilizál, és ez összefügg legfőbb írói szándékával. Sok-sok lehetséges példa közül most csak egyet választok ki, amely témánkba vág. Melchior, a kelet-berlini költő, az egyik fejezetben budapesti barátjának beszámoló fiatal éveiről, többek között hegedűtanáráról, erről a rejtélyes, odaadó és egyben visszataszító emberről, aki el akarta csábítani a fiatal Melchior. A tanár „igen kulturált ember volt, művelt, tájékozott, könnyed, külföldeket járt, majdhogy egy világfi, úszott és teniszezett, kitűnő kapcsolatokkal, s értett hozzá, hogy ezeket a kapcsolatokat a tolvákvás leghalványabb jele nélkül ápolja, mintha ő tenne szívességet, agglégény, de a szó klasszikus értelmében mégis nagy házat vitt, mindenki, aki a városban valamiképp is számított vagy éppen vendégförlépésre érkezett, kellemes kötelességének érezte megfordulni nála, valamiképp mindenki kötelezőnek tartotta, hogy önzetlen jószágában és szenvedésektől hitelesített szellemességében megfürödjék...”¹⁴ Mindezek alapján máris egyvalamire gondolunk származását illetően. De hallgassuk csak meg, hogy mit tudat velünk az elbeszélő néhány oldallal később:

Az 1986-ban megjelent kötet borítója

Tudta (mármint Melchior), hiszen többször fül-tanúja volt mindenféle bizonytalan és szegénykező suttogásnak, miszerint tanárja egy koncentrációs táborból tért volna vissza, talán Sachsenhausenből, erre már nem emlékszik, hiszen még azt is tudta, hogy ott nem sárga és nem piros, hanem rózsaszínű háromszöget viselt volna, következésképpen homokosnak kellett lennie, ám szokás szerint volt egy másik történet is, s ezek szerint nyíltan hangoztatott liberális eszméi miatt süttöttek volna rá ezt a bélyeget, tehát olyan gyilkos rágalom, ami miatt később valaki börtönben bűnhődött volna, aminek megint csak ellentmondani látszott egy olyan állítás, miszerint nagyon is hangos tagja lett volna a náci pártnak és tevékeny szerepet vállalt a német zsidótanításában...¹⁵

A bizonytalanság, a viszonylagosság – mint oly sok más esetben ebben a regényben – teljes.

De nem szölvünk még eddig magának a regényhősnek családi hátteréről, pedig céloim ebben az előadásban mégiscsak az, hogy rámutassak: ez a polgári, sőt nagypolgári hátterű kommunista család a magyar kontextusban nem nagyon lehet más, mint zsidó eredetű, még akkor is, ha ez az 535 oldalas könyvben sehol sincs kimondva. A szerző itt is finom árnyalatokkal érzékelteti a család életstílusát és izlésvilágát, azt, hogy ez az ortodox kommunista familia az ötvenes évek Budapestjén is polgári életet él, miközben hangsúlyozza különbözőségét a regény többi szereplőjétől. Így vall hősünk nagyszüleiéről, akikkel együtt lakik a család egy nagy budai villában:

...a háború után, néhány évig, még egy fekete, mindig tükrösen csillogó, tágas hintóra emlékeztető, Mercedes márkájú automobil szállította be őket a városba, melyet annak rendje és módja szerint,

zsinóros és ellenzős sapkát viselő komoly sofőr vezetett, a kocsi azonban el kellett adniok, én évekig értéktelenné vált részvényeikbe kötöttem be füzeteimet és könyveimet, a részvénytáblák hátoldalának makulátlan fehérje, ha a perforált szelvényeket letépte az ember, pompásan megfelelt e célnak, aztán a nagyapám váratlanul fõlszámolta Teréz körüli ügyvédi irodáját, minek következményeként el kellett bocsátaniuk cselédjüket...

Gondosan, körülményesen, választékosan öltöztek, soha nem láttam õket hiányos öltözékben, rendetlenül vagy elengedetten, nagyapám, bár soha nem ment sehová, minden délben rendszeren megborotválkozott, keményített gallérú, fehér, csak és kizárólag fehér ingeket viselt, kissé ügyetlenül nagy csomóra kötött selyem nyakkendőket, élesre vasalt bő szárú, szürke nadrágokat és rövid, kávébarna, kordbárony házikabátot, a nagyanyám pedig enyhén magasított sarkú finom bőrpapucsokban mosogatót, főzött és takarított, derékbe szabott, harangszerűen a lábára boruló, hosszú pongyolákban, évszakok és alkalmak szerint különböző anyagokból, kartonból, selyemből, puha gyapjúszővetből és mélyszínű bársonyokból, melyek mindig olyan gráciával övezték alakját, mintha nem is otthoni, hanem esti öltözékek lennének, s ez nem volt annyira nevetséges, mint inkább szigorú és hajlíthatatlan, így, óvatosan, a tárgyakat mintegy idegenül és véletlenül érintve meg, tevékenykedett hosszú pongyoláiban, sokat cigarettázott, s csupán a nagyobb munkákhoz, ablaktisztításhoz, padlóvikszeléshez, nagytakarításhoz hívott segítséget, ahogyan ilyenkor mondani szerette: „veszek hozzá egy asszonyt”, mint ahogy õ nem taxiba ült vagy villamosra szállt, hanem vett egy taxit és vett egy villamost; a nagymosásokat pedig Kálmán édesanyjával végeztette, aki hetente egyszer elvitte tőlünk a szennyes ruhákat és tisztán, vasalva hozta vissza.¹⁶

A regényhős apját Nádas Péter részben saját édesapjáról mintázta. Egy interjúban elmondja, hogy az ötvenes években apja egy nagy budapesti vállalat igazgatója volt, és 1956-ban munkásai egyszerűen kidobták az utcára. „Azok közé a sztálinisták közé tartozott – olvassuk az interjúban –, akik elhitték önmagukkal, hogy a jóért csak keresztül kell magukat hazudni a rosszon. Aztán szembesült ezzel a tévhitel. A kíméletlen szembesüléshez én is alaposan hozzájárultam. Öngyilkossága előtti utolsó beszélgetésünk jórészt ekörül forgott. Levonta a következtetéseket, igaz, borzalmas módon.”¹⁷ A regény főhősének sztálinista édesapja – kemény, tragikus figura – nem üzemigazgató, hanem a Rákosi-éra államügyésze. De õ is levonja a következtetéseket, és 56 után öngyilkos lesz.

De nemcsak az ötvenes évek politikai elitjének tipikus alakjait mutatja be Nádas Péter, hanem – ismét jó szociológiai érzéssel – a kommunista közkatonákat is. Itt van például a proletársorból kikerült Stein Mária, aki – éppúgy, mint pél-

dául Bodor Ádám Weisz Gizella nevű hõsnõje (A részleg című elbeszélésében) – csakis zsidó lehet. A Mária név ellenére. Sõt miatta. Köztudott, hogy az asszimilált magyar zsidók előszeretettel, és egy idő után már természetesen, nem programszerűen vették át a leghagyományosabb keresztény utóneveket. Merem állítani, hogy nincs ország a világon, ahol annyi zsidó János és Péter és Iván és Mária található, mint éppen Magyarországon. (Egyébként a Stein Mária-figura modelljének történetét, meghurcoltatását non-fiction formában is megírta Nádas Péter néhány évvel ezelőtt.¹⁸)

Nádasnak egyébiránt nincs kifogása az ellen, hogy hõsének gyötrelmeibe a zsidó lélek vergődését is beleolvassuk. Többször elmondta, nekem, másoknak, hogy õ egy magyar, illetve közép-európai típust akart bemutatni, amihez, érzése szerint, nem volt szüksége arra, hogy további sajátosságokba is belemerjen.¹⁹ De ettől, persze, még lehet hõsünk és családja zsidó – ez is benne van a pakliban, hogy pestiesen fejezzem ki magamat. Viszont ebben is, mint sok másban,

Nádas Péter

szinte a végletekig fokozza Nádas az ambiguitást. Mert amikor például az emlékiratait író főhős legközelebb gyerekkori barátjáról ábrándozik, ideáljáról, szerelméről, ellenlábásáról, erről a szép és elegáns és megközelíthetetlen úrfiúról, úgy érezzük, hogy ebben a relációban õ, az elbeszélő, a szorongó, tudathasadásos, túlérzékeny zsidó fiú, szemben a nyugodtabb, magabiztosabb, integráltabb barátjával, aki – mint később megtudjuk – kötőjeles vezetéknevel, katonatiszt felmenőkkel, jóságos, kissé excentrikus vénkisasszony nagynénikkel rendelkezik, s akit Krisztiánnak hívnak *noch dazu!*

De más az érzésünk az elbeszélőről, amikor apja testi fogyatékoságát tárgyalva ezt találja mondani: „...a test, a forma, keresztényi megbocsátásunkban

értekezünk bármilyen kimerítően a szépség külsődlegességéről és a lelki adottságok primátusáról, olyan erős, hogy világrajövetelünk pillanatában már tulajdonságnak is tekinthető.”²⁰ Amikor Szán Hédiről mesél, elmondja, hogy az „orán... szerettem végighúzni az ujjamat, mert akkor úgy éreztem, mintha megérintenék valamit, ami zsidó”.²¹ (Nagyanyja is eltávolítja magától a dolgot. Miután a disszidálni készülő Hédi elbúcsúzik barátjától, megkérdezi unokájától, ki a Hédi – „Az a szõke kis zsidólány?”²²) Viszont amikor Thea elárulja neki, hogy õ zsidó, hõsünk meghökken ugyan, de együtt tud érezni ebből fakadó szenvedésével, szomorúságával, míg Thea német férjének bánatával „nem tudhattam mit kezdeni, ez egy olyan férfi bánata volt, akit nem éreztem közel magamhoz, nem érhettem hozzá...”²³ Amikor pedig Melchior étkezési szokásairól ír hõsünk, úgy érezzük, keresztény, pontosabban protestáns erényeket dicsér egy nem keresztény; a folyamatosságot, az állandóságot irigyli egy olyan ember, akit az életéből ez hiányzik:

ha (Melchior) egyedül volt, minden valószínűség szerint legalább ilyen gondosan megterített magának, legfeljebb nem hangsúlyozta, nem tüntetett vele, és erre azokból a hétvégi látogatásokból következtetek, melyeket az édesanyjánál tettünk a szülővárosában, ahol is a régi ebédlő bútorai között szinte minden mozdulattól, a terítékek csinos elrendezéséből és az ételek föltalálásának módjából érzékelteti lehetett azt a több száz évre visszánéző, takarékos, a falatoknak jelentőséget adó, legbensőbb természeté vált protestáns étkezési hagyományt, amit ő nem csupán átvett, hanem a jelenlétemben a választékoságával provokatív módon el is túlzott...²⁴

Krisztián visszaemlékezéseiből megtudjuk, hogy hősünk, az egykori káderyerek, nem sokkal halála előtt vallásos lett. „Barátom – írja Krisztián –, életében először, úrvacsorát vett a lelkész kezéből.”²⁵ A regény utolsó előtti fejezetéből azt is megtudjuk, hogy hősünk – Melchiorral való szakítása és Berlinből való hazatérése után – depresszióba zuhan, magába roskadva tölti napjait Krisztián nagynénjének Duna menti házában. Egyik nap közli barátjával, hogy „a tükröt legszívesebben letakarná”.²⁶ Ez, mint tudjuk, zsidó szokás gyász esetén.

Mondjuk tehát, hogy Nádas regényhőse zsidó is, keresztény is? Mondhatnánk, persze; újabb kettősség volna ez egy dichotómiákban igen gazdag regényben. A kettősség megmutatkozik életének minden szférájában, legelsősorban, persze, szexuális bizonytalanságában. Vonzódik fiúkhöz, lányokhoz, míg végül a szó szoros értelmében nem tudja, fiú-e vagy lány. És ezt nem az olcsó tréfa kedvéért mondom. „Mintha nem lenne bennem határ fiúságom és lányságom között,” mondja ő maga egy helyütt.²⁷

Nádas Péter következetesen vallja a viszonylagosság elvét. A higgadt és racionális Krisztiánnal például ezt mondhatja:

Amikor valaki a származását kénytelen meghatározni, válogatni kezd ősei között. Ha tőlem kérdik, akkor azt szoktam mondani, hogy katonacsaládból származom. Mintha azt állítanám vele, hogy minden őszám, lett légyen tábornok vagy baka, hivatásos harcos lett volna. Ami mutató elképzelésnek tetszik, de sajnos nem felel a valót.

...

Ami engem illet, én vidéki iparosokból, saját kis földjüket túró alföldi parasztokból, nyakas, protestáns néptanítókból, palóc napszamosokból, meggazdagodott malmosokból és fűszeresekből ipari vállalkozóvá vált felmenőim népes gyűlekezetéből, két halott katonát választottam magamnak...²⁸

Krisztián egyébként azt is tudunkra adja, hogy a nagypolgári anyai nagyapa mellett volt hősünknek apai nagyapja is, akiről ő említést sem tesz. Ez a hadirokkant nagyapa Káposztásmegyeren lakott és éjszakai portás volt a vízműveknél.²⁹ (Amihez gyorsan hozzágondoljuk, hogy ilyen ember is lehetett Magyarországon zsidó.)

Tehát: igazuk van a bibliográfusoknak? Zsidó regény az *Emlékiratok* könyve? Legyünk mi is határozatlanok: igen is

meg nem is. A zsidó érzület, gondolkodásmód, szenzibilitás, ha van ilyen, minden bizonnyal jelen van az *Emlékiratok* könyvében – a regény felhangjaiban, kísérezőzenéjében. És Nádas Péter egyébként is a legfinomabb ámyalatok és sejtetések művésze. Módszerét – és teljesítményét – csakis a legnagyobbakéhoz mérhetjük. Gondoljunk például a Nádas számára igen fontos Thomas Mann híres elbeszélésére, a „Walsung-vér”-re, ahol a szerző finoman és egyben gonoszokodva célozgat az Aarenhold család zsidó eredetére anélkül, hogy a szót egyszer is kimondaná. Vagy gondoljunk a magyar Déry Tiborra, aki polgári családból származó alakjainak vallási hovatartozását, eredetét szintén finoman elködösíti. De ami azt illeti, magyar írók mindig is mesterien tudták elkendőzni zsidó hőseik zsidóságát. Mint a magyar zsidók általában.

A zsidó téma ugyanakkor konkrétabb formában is jelen van Nádasnál, hiszen, mint láttuk, zsidó szereplőkkel találkozunk, zsidó mozzanatokra figyelhetünk fel. És mélyebb értelemben ez a regény is identitásválságról, annak tragikumáról szól. Hősünk, akárcsak költött regényfigurája, nem tudja, hová tartozik, voltaképp mindenütt idegenül érzi magát. Az is igaz, hogy ez az identitásválság igen bonyolult és sokrétű, és korántsem csupán esetleges zsidóságából fakad.

Mondanom sem kell, amit itt próbáltam összehozni, egy lehetséges olvasata a regénynek; természetesen létezhet több más olvasat, megközelítés, értelmezés. Az *Emlékiratok* könyve hatalmas, tartalmilag, formailag lenyűgözően gazdag regény. Sok mindent elbír.

Jegyzetek

¹ Robert Alter, *The Jewish Voice, Commentary*, 100:4, 1995. október, 39–45.

² Lásd *Múlt és Jövő*, 1995:1–2, 240.

³ Lásd Karády Viktor et al., *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*, Párizs, Magyar Füzetek, 1984, 1–35.

⁴ Gergely Ágnes, *A tolmács*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973, 53.

⁵ Gergely Ágnes, *Kobaltország*, Szépirodalmi, 1978, 61–62.

⁶ Lásd Remembering Irving Howe, *Dissent*, 40:4, 1993, 537–538.

⁷ Nádas Péter, *Emlékiratok* könyve, Budapest, Szépirodalmi, 1986, 8.

⁸ Uo., 426.

⁹ Uo., 246.

¹⁰ Vas István, *Nehéz szerelem*, Budapest, Szépirodalmi, 1972, 21., 23.

¹¹ Uo., 22.

¹² *Emlékiratok*, 230.

¹³ Uo., 369–370.

¹⁴ Uo., 412.

¹⁵ Uo., 416.

¹⁶ Uo., 222., 224.

¹⁷ *Magyar Hírlap* (Ahogy tetszik melléklet), 1991. november 30., 1.

¹⁸ Lásd *2000*,

¹⁹ Lásd Zsidó reneszánsz Közép-Európában c. tanulmányomat. In: *Múlt és Jövő*, 3:1, 1992, 102–107.

²⁰ *Emlékiratok*, 131.

²¹ Uo., 244.

²² Uo., 386.

²³ Uo., 426.

²⁴ Uo., 309.

²⁵ Uo., 517.

²⁶ Uo., 512.

²⁷ Uo., 141.

²⁸ Uo., 454., 456.

²⁹ Uo., 455.

Zsidó élmény – magyar irodalom?

„...a zsidó szellem kétezer év óta sok nyelven nyilatkozott meg és létrehozott egy soknyelvű irodalmat, amelyet azonban a soknyelvűség miatt a zsidó irodalom egységes megjelölésétől megfosztani nem szabad.”

(Bacher Vilmos, 1911)

A magyar-zsidó irodalom létformái című konferencia legnagyobb közönségérdeklődést kiváltó eseménye az irodalmi élet kiválóságaival rendezett kerekasztal-beszélgetés volt. Az asztal körül **Fenákel Judit, Gergely Ágnes, Hankiss Ágnes, Kardos G. György, Kertész Imre, Kornis Mihály, Mezei András** és **Székely Magda** foglalt helyet. Moderátorként **Ungvári Tamás** irodalomtörténész, műfordító közreműködött, aki nagy elismeréssel és baráti csipkelődéssel mutatta be a vita résztvevőit, méltatta válaszait. Bevezetőjében a következőket mondta:

– Bizonyára azért jutott számomra a megtiszteltetés, mert gyakorló oktatóként csöpp érzékem van a vizsgáztatáshoz és az időhöz. Arról fogunk beszélni, amin a konferencia más rendezvényén is tipródtunk, van-e vajon magyar-zsidó vagy zsidó-magyar irodalom? Úgy vagyok ezzel, mint Szent Ágoston az idővel. Amikor megkérdezték tőle, hogy *qui est tempus?* – mi az idő? –, akkor azt mondta: ha kérdezik, nem tudom, de ha nem kérdezik, akkor megválaszolom... Itt ülnek az asztal körül azok a hölgyek és urak, azok a rendkívüli tehetségű alkotók, akikről, ha nem kérdezik, tudom, de ha megkérdezik, már nem merem megmondani, hogy zsidó-magyar vagy magyar-zsidó írók. Nagy örömmel tölt el, hogy hallgatóságként is milyen sokakat érdekel ez a szentív kérdés. Kitűnő, világhírű íróink azért vonultak fel, hogy választ adjanak. Kérem, mondja el mindenki, hogy mit gondol erről a témáról.

Hankiss Ágnes:

Ha valamiért jó zsidónak lenni, akkor ez a furcsa kettősség...

– Ha a tanácskozás többi résztvevője eljutott volna valami definitív meghatározáshoz, akkor gyanakvó lennék, mert azt hiszem, hogy erre nincs válasz! Minek alapján határozzuk

meg a zsidó irodalom fogalmát? Az író származása? A mű nyelve szerint? Témája alapján? Egyik sem használható! Ha azt mondanám, hogy *témája szerint*, akkor *Thomas Mann* zsidó íróvá tenné a *József és testvérei*... Az író származása? Azt hiszem, *Kafka* nem zsidó író, hanem olyan egyetemes alkotó, akinek műveibe szövődik zsidó származásának minden terhe és szorongása. Nagyon nehéz elképzelni olyan író, aki *elválasztható anyanyelvétől*. Berzenkedem minden faji, genetikai vagy származási megközelítés ellen. Ha mindezen

állításokat elfogadjuk, akkor már adódik a következtetés, hogy pontos meghatározás nem lehet!

Nekem a választás és vállalás kérdése izgalmas. Arra szoktam gondolni, hogy a diaszpórában zsidónak lenni kinek szorongás, kinek öröm. Vallo-mást kell tennem: ha újrászületnék és nekem kellene eldöntenem, hogy zsidó akarok-e lenni, válaszom egyértelmű lenne – igen! Ugyanakkor ez nem tartalmaz semmiféle megkülönböztetést. Számomra hallatlanul von-

zó, hogy a diaszpóra zsidóságának nincs állami léte, nemzet-története, csak *szellemtörténete*! Valami furcsa, bűvópatak-ként átszövő motívumegyüttes, szellemi örökség, hagyomány – ezek engem hallatlanul izgatnak. Oda jutottam, hogy ha valamiért jó zsidónak lenni, akkor ez a furcsa kettősség! Kettős identitás, megfoghatatlanság, a definiálhatatlanság kihívása – ez számomra öröm. Én nem tartom hiányosságnak vagy gyengeségnek, hogy valami nem engedi magát definiálni.

Kardos G. György:

Zsidó témákat választottam, de munka közben magyar írónak érzem magam

– Ne várjon tőlem senki dalt! Én sem fogadom el a származás, a téma kritériumát, vagy a zsidó identitás tudatát. Hajlamosak vagyunk még mi is, még ma is a nürnbergi törvények szerint megítélni, hogy ki zsidó. Ha a származást vennénk, abba beletartozna például Sík Sándor. Szomorj Dezsőnek, Bródy Sándornak nincs egyetlen sora, ami zsidó identitásukra utalna. Radnóti Bor és a halála kötötte végül a zsidósághoz. De az egykori varsói újságíró, Wojtyła is megjárta a ná-

ci lágert, akit ma II. János Pálnak hívnak. Amerikai zsidó irodalom egyértelműen létezik, mert sokan írnak jiddisül. De Arthur Millerről már nem zsidó íróként beszélnek. Márai Nyugat-Németországban írt naplójában található az a sorok, amelyek arról szólnak, hogy nagy divat olvasni a kiváló stilszta német író, *Martin Buber*.

Ragaszkodom a zsidósághoz, mert belőle származom, mert a közös múlt, *a közös sors nem enged elszakadni tőle!* Valahogy úgy jött össze, hogy *zsidó témákat választottam*. Amikor azonban írok, akkor egyszerűen magyar írónak érzem magam, *mert a magyar nyelvet használom!*

Szekely Magda: Amiből egy van, azt nem lehet definiálni

– Néhány szó körül gyűrűző gondolatfoszlányt szeretnék mindenkivel megosztani. Milyen érdekes: nemzetiségi, de magyarul írónál, példaként nekem Kalász Márton jutott az eszembe, nem vetődik fel, hogy német vagy magyar író. Ez csak a zsidókkal történik...

(Közbeszólás: Meg a cigányokkal.)

– Azért nem találunk legalább száz éve definíciót a zsidó író fogalmára, mert tudományosan megfogalmazni valamit csak analógiák alapján lehet. A zsidó történelem egvedi minden szakaszában, ahogy asszimilálódnak, ahogy tovább tart az identitásunk. Kicsúszik minden meghatározás alól, mert amiből egy van, azt nem lehet definiálni.

Nekem a zsidóságom sohasem volt probléma, *magyarságom annál inkább!* Túléltem a holocaustot, tehát zsidóságom nem volt kérdéses, hiszen *„ebből voltam életben maradvá”*. Tizenhét-tizennyolc éves koromig nem akartam magyar lenni, úgy tartottam, hogy ideiglenesen élek Magyarországon, és amint módom lesz, megyek Izraelbe a sivatagot kertté varázsolni. Ebben az elképzelésemben nem zavart, hogy ugyanabban az időben még valamire vágytam: *hogy amit megélttem, magyar költészetté tegyem!* Ez esztelen és irracionális elképzelés volt. Most nem tudok mentségemre mást felhozni, mint hogy nagyjából *sikerült*. De hogy ezután ennek mi az értelme, azt nem tudom.

Mezei András: Az értékeket zsidó kultúrámon keresztül viszem a magyar költészetbe

– Ha sajnálnám, akkor is magyar író lennék, mert a költészet az adott nyelv stilsztikai értékeiben él! Azt átültetni – különösen, ha jó költészetről van szó – meg lehet kísérelni, de nem érhető el a megírt nyelvhez hasonló hatások. Boldog voltam, amikor verseimet lefordították héberre, és boldog

voltam, amikor az *Adomo* megjelent angolul és franciául is, de azok nem az én nyelvi zsigereimből származnak, hanem azt egy másik költő adta bele.

Minden nyelv olyan csodálatos rendszer, amelyben benne vannak az ősök „nyelvi kromoszómái”. A magyarországi zsidók is csak anyanyelvükön tudnak lélegezni, gondolkodni, beszélni, érezni. A metafizikus tartalmakat csak magyarul tudom közlekedtetni, mert a költészet minden más megismerés számára az irracionális tartalmakat racionalizálja. Az értéket, amelyért én megszenvedtem, amit a zsidó kultúrámon keresztül is megszenvedtem, *viszem a magyar irodalomba!*

Mégse szakadjunk el a valóságtól, hiszen az itt van a szemünk előtt. Ha valaki kezébe vesz egy könyvet, már tudja, hogy alkotója itt él közöttünk, hogy Magyarországon zsidósága miatt szenvedett. Biztos, hogy van számos meghatározható mentalitásbeli, sokféle lelki tényező, amelyek íróról íróra motiváltak. Biztos, hogy *a különbségekben van valami olyan azonoság, amelynek alapján azért a magyar irodalmon belül valami halvány mező alakul ki!*

Gergely Ágnes: Megriasztott néhány kolléga, akikről szépet képzeltem írásaik alapján

– A televízió egyik műsorában nemrég elmondtam, hogy nekem egy olyan gémeskutam van, ami imasállal van letakarva. Én nem úgy élem meg a zsidóságot és a magyarságot, hogy az kettő. *Nekem az egy!* Nem tudom szétboncolni.

Kiadói lektor koromban történt velem egy érdekes eset. Fője Géza verseit szerkesztettem. Ő prózairóként versben bizonytalan volt, ezért megkért egy-két igazításra. Ezzel meg volt elégedve. Elbúcsúzott, majd az ajtónál visszanezett, valami nagyon kedveset szeretett volna mondani, mintha egy

szál virágot akarna átnyújtani... és azt mondta: *Radnóti igaz keresztény volt!* Éreztem, hogy ezt köszönet helyett mondja. Ezen azóta is gondolkodom, mert szükséges a másik fél szempontjából átgondolni a dolgokat, hogy ők milyennek látnak engem. Ebből az tűnik ki, hogy úgy vélik: aki keresztény, az felsőbbrendű! Nekem megfelel a zsidóságom, magyarságom sem a háború után okozott problémát. Akkor én úgy gondoltam, hogy ami történt, az néhány gonosz ember műve volt. *Válságba a rendszerváltás után kerültem*. Rettenetes volt a visszazuhanás. Nem a politikusok riasztottak meg, hanem néhány írókolléga, akikről írásaik alapján szépet képzeltem, s egyszer csak lekerült minden maskara róluk. Nagyon nehezen nyugodtam meg. Az nyugtatott meg, hogy *ezt nekem meg kell írnom!*

Kertész Imre: Többféle zsidó irodalom létezik

– Nagyon hamar rájöttem, hogy kiírtható vagyok, s ehhez elegendő, hogy zsidó vagyok. Ebből indult ki minden, és ez voltaképpen nem elhanyagolható tényező az egyén szempontjából. Nekem nem okoz problémát ez a magyar vagy zsidó identitás. Természetes, hogy magyarul írok, nagyon szeretem a nyelvet, de a magyar mellett más irodalmakat is szeretek, és ez nekem nem okoz semmi problémát.

A zsidóélmény az irodalmi alkotás szempontjából is igen nagy dolog! Kevés nagy dologhoz, kevés eszméhez kötheti magát a prózaíró, a zsidólét elég nagy élmény ahhoz, hogy foglalkoztasson.

Többféle zsidó irodalom létezik! Az egyik a nemzeti, például a héber, a másik – és mindegy, hogy milyen nyelven – kizárólagosan zsidó témával foglalkozik; a harmadik pedig az a fajta, amelyik először fogalmazza meg korát! A harmadik csoportba, bármilyen meghökkenően hangoz-

*zék, beleteszem Proustot! Amikor az asszimiláció megtörtént, és az sehol sem sikerült, akkor fellépett egyfajta szorongás, ami egybevágott egy általános katasztrófaérzettel, -előkészülettel. Egyes nagy zsidó írókban, akik alkotóknak is óriásiak voltak, megvolt ez a zsidó előérzet. Ez jelentkezett *Kafkánál*, Bécsben is megnyilvánult, példáulként említem *Joseph Rothot*, *Hoffmannstahl*l.*

Többször vált meghatározóvá zsidóságom. Születésemel, majd amikor zsidóságomért elvittek Auschwitzba; másodsor amikor ezeket elkezdtem feldolgozni irodalomban; harmadszor a rendszerváltás után, amikor megjelent az új antiszemitizmus összekötve egy különleges értelmetlenséggel. Megint kiírhatnak, és nekem megint választanom kell, hogy tudomásul veszem-e vagy sem...

Fenákel Judit: Magyar állampolgárságú hontalan

– Történetem nem tanulság nélküli. Magamat magyar állampolgárságú, magyar anyanyelvű hontalannak tartom. Ez fából vaskarika, mint ahogy az asszimiláns zsidó magyarsága. Erre a minősítésre néhány évvel ezelőtt jutottam, a rendszerváltozáskor fellángoló antiszemita kampányok idején. És hálás vagyok azoknak az íróknak, akik engem erre az elhatározásra juttattak. *Azóta nincs identitászavarom!*

Mindig vállaltam zsidóságomat, de azon sohasem gondolkodtam, hogy én zsidó író vagyok. Szegeden éltem, és nagyon rosszul informált voltam. A napilap szerkesztőségében senki nem mondta ki, hogy zsidó, de rendszeresen szidalmazták a lipótvárosia-

kat, a körütiakat, a lúdtalpasokat... Én ezeket nem vehettem magamra, hiszen én nem voltam oda való, sem lúdtalpas... Nem tudtam azt sem, hogy miért csináltam mindig valamit rosszul, pedig nem voltam butább, tehetségtelebber a többinél. Állandóan zavarban voltam, kerestem a hibámat. Amikor eljött a megvilágosodás pillanata, akkor *visszamenőleg mindent megértettem*. A lúdtalpasság, a lipótvárosi csak fedőszó, s egyszerűen zsidót jelent. Azóta ilyen szempontból kiegyensúlyozott vagyok.

Kornis Mihály: Szegről-végről rokonság a Jóistennel

– Ha kérdezik – zsidó vagyok! Végül is ilyen egyszerű az egész. Amikor először megértettem, hogy életem leglényegesebb kérdése ez, annak ellenére, hogy sem a zsidó kultúrához, sem az ortodoxiához fűződő örökséggel nem ajándékozott meg az élet, eldöntöttem, hogy én *az áldozatok közé szeretnék tartozni!* Viszont minél öregebb vagyok, annál világosabban látom, hogy zsidónak lenni nemcsak teher, hanem kitüntetés is, a sorsnak *súlyos, de nagy ajándéka!* Abban benne van a szegről-végről való rokonság a Jóistennel. Természetesen magyar író vagyok, és ezt azért mondjuk ilyen

sokszor, mert a nyelv az író számára munkaanyag. Nevetségessé válnánk magunk előtt, ha zsidó írónak minősítenénk magunkat, miközben ezt is magyarul imánk le. Amiért mi magyar írók lettünk, annak az is oka, hogy van a magyar szellemiségnek egy olyan tündökletes világa, amely a zsidósággal rokon vonásokat mutat, azáltal, hogy a magyarság minden pillanatában pusztá létezéséért küzd. Tehát egy mélyen kulturált ma-

gyar számára soha nem jelenthet a zsidóság problémát. Ahogy én vállalom zsidóságomat, ebben a dacban biztosan az én első költőm, Petőfi is benne van. Azon a módon álmodom a hazámat és szeretem a magam zsidóságát, mint Petőfi a maga fajtáját.

A Közép-Kelet-Európa zsidó polgáraként mindennap érzett új fenyegetettség adja a Bibliához való egészen *különös, meghitt kapcsolatomat*. Nekem ez olyan, mintha felcsapnám a családi annaleseket, és megnézném, hogy mikor mi történt. Számomra nem adatott meg, hogy eldöntsem: norvég, dán vagy magyar író legyek. És nem is gondolkodom rajta, mert *mindegy, hogy hol vagyok zsidó, de diaszpórazsidó szeretnék maradni*. Semmilyen oldalról ne próbáljanak megtéríteni.

A közönség kérdez – az írók válaszolnak

Az est „forgatókönyve” szerint az ankét további részében újabb körkérdésre a részt vevő írók egymással vitakoztak volna, a folytatás azonban másként zajlott. Az Ungvári Tamás túlzottan ironikusnak vélt kérdéseire túlzott indulattal reagáló Mezei András a beszélgetés egy pontján helyéről felpatant, a moderátorhoz lépett, és a közéleti szerepvállalásaival kapcsolatos célzásokat meg akarta torolni. Mielőtt a viszály

tovább fajulhatott volna, Mezeit békítően helyére vezették, ám Ungvári a kérdéskör lezárultával nem kívánta a továbbiakban betölteni tisztségét, csak a közönség sorából figyelte a beszélgetést. Az indulatos jelenet után a hallgatóság tett fel kérdéseket.

Várnai Pál: A jelenlévők között két olyan író kiválóság van, akik visszatértek Izraelből. Miért?

Kardos G. György: Ehhez hosszú történetet kellene elmondanom, hogy miként kerültem Borból való megszabadulásom után Izraelbe és vissza. Kint kezdtem kőművesként verseket írni – nagyon rosszakat. Ez nem lett volna feltűnő, mert akkor ott sok rossz vers született. Lehet, hogy ha kint maradok, akkor ma izraeli költő lennék. Azután, hogy visszajöttem, sok évre rá lettem író. Mezei Andrisnak azt szeretném mondani Ungvári Tomival való viszályára, hogy amikor az asztali áldást mondják, leveszik a kést az asztalról.

Mezei András: Nekem a visszatérés fájó, kényes pont. Magamnak is csak akkor beszélek róla, ha szorítóba kerülök. Okaként mondhatnék egyszerű választ, mert az is igaz lenne. Édesanyám Pesten nagyon beteg és szegény volt. A kibuc nem engedett a városban dolgoznom, hogy onnan segítsem. Megígérték, hogy utánam hozzák – nem történt meg! Másfél év után, 1959 októberében visszajöttem, és itt maradtam. Ezt nem lehet megmagyarázni. Bár Izraelt sohasem tagadtam meg, sokáig kísért egy szó: *jóréd*. A szó súlyát, keménységét, gyalázatát azokra alkalmazták az ország felépítői, akik ott hagyták őket, aki nem olé, tehát felmenő, hanem jóréd – lecsúszó. Ezért is kezdtem el írni. Elegem van abból, hogy azon tépelődjek: zsidó vagy magyar vagyok. *Ez is, az is vagyok!* A rendszerváltás után – mint barátaim mesélték el tapasztalataikat – én is szembetalálkoztam az antiszemizmussal, de olyan pillanatok is átéltem, amikor szívből tudtam énekelni a Himnuszt!

Nagy Sz. Péter: A zsidóságra nagyon hízogó, amit a világ válságának felismeréséről mondott Kertész Imre. Mi a különbség Márai Egy polgár vallomásai és a Hevesi András műveiben megnyilvánuló szorongás között? Thomas Mann is megérezte osztálya bukását. Időben előbb, de erről szól Tolsztoj munkássága is.

Kertész Imre: Nem zsidó kiváltság a megézés. De a zsidó író, zenész, tehát a művész útja a saját zsidóságán keresztül vezet, ezáltal éli meg a nagy európai szorongást. Auschwitz után ezt ma már nem kunszt kimondani, csak bátorság kell hozzá. Az olyan különleges nagyságok, mint Mahler, akitől az új európai zene származik, vagy Kafka, akinek nyelvi radikalizmusát a mai napig nem haladták túl, talán partikuláris alkotók maradtak volna, *ha nem lett volna mihez kötődjenek*.

Sanders Iván: Többen elmondták, hogy identitásválságot a rendszerváltás után éltek meg. Ez meglepett! Mert ebben kimondatlanul az is benne van, hogy – bár álságos és hamis volt a diktatúra – amikor nem bolygatták e kérdést, jobb volt. Nem? Berzenkedik bennem az anyanyelv misztifikálása. Ebben a régióban az írás nyelve a legkiválóbbaknál választott volt. Így tett a sokszor említett Kafka, Elias Canetti, de magyar példa is van: Déry Tibor, aki német nyelvű családban nőtt fel.

Mezei András: Egy kicsit valóban fetiszizáltam a nyelvet. A lírát csak anyanyelven lehet művelni, de minél távolabb megyek e műfajtól, a nyelv szerepe úgy csökken. A dráma vektorában az esztétikum nem kötődik olyan szorosan a nyelvhez. Prózáiróvá szintén könnyebben válhat valaki választott nyelven.

Gergely Ágnes: Nem volt jobb a Kádár-rendszerben zsidónak lenni, mert a rendszerváltás után feltámadt vad zsidógyűlölet mutatja, hogy akkor is élt az emberekben, csupán vadul elnyomták. Akik itt ülünk, és korunknál fogva már akkor alkottunk, nem kell szégyenkeznünk, mert azért megírtuk könyveinket: *Kötäbla... Csodatevő... Avraham Bogatir...* Én is megtettem a magamét, de pokoli nehéz volt, egyikünk sem kapott dicséretet. Meg kellett azt is érnünk, hogy 1989

után jöttek az újdondászok, akik számon akarták kérni, hogy miért nem vállalták zsidóságukat az érintettek. Én ezeknek egy darabig leveleket írtam, többek között felsorolva műveinket. Majd egyszer igazság tétetik!

Sanders Iván: Nadas Péter egyik interjújában azt olvastam, hogy nagyregényét (*Egy családregény vége*) másképpen írta volna meg szabad politikai légkörben, mert a 70-es évek végén öncenzúra működött benne. Ez nálatok is megjelent?

Székely Magda: Nálam nem jelent meg belső kontroll, mert számomra nem volt olyan fontos, hogy mindenáron megjelenjek. Ez úgy hathat, hogy könnyedén vettem, pedig nem így volt. 1956-ban – amit nem mellékesen éltem át – kezdtem el aránylag számba vehető verseket írni. Bár tízéves koromtól tudtam, hogy mit akarok elmondani, s így volt ez negyven évvel ezelőtt is. Biztos voltam benne, hogy írásaim a büdös életben nem jelennek meg, mert a rendszer követelményeinek nem felelnek meg. Annyira erős volt bennem a vágy, hogy élményanyagomat a magyar költészetbe vigyem, hogy nem érdekelt a sorsa. Csodálatos módon olvadás jött, és kisebb-nagyobb akadályok után verseim megjelentek öncenzúra nélkül.

Kornis Mihály: Szerintem ez a probléma nem sok íróat érintett. Ma sem érzem magam gondtalannak!

Gergely Ágnes: Valóban, a megírás a fontosabb, mint a megjelenés! Egyetlen öncenzúrát vállalom. *A tolmácsnak* két főszereplője közül a nő magyarországi zsidó, a férfi azonban, akiről mintáztam, nem Görögországban él, ahová a történetet tettem, hanem egy másik államban, ahol máig életveszély leselkedik rá.

Hankiss Ágnes: Lehet, hogy nemzedéki nézetkülönbségre utal, ami kikíváncozik belőlem. A holocaust fájdalomát tisztelem, de bennem semmi zavar sincs magyarságom és zsidóságom összeegyeztetésében, mind a kettő teljes értékű megélésében. 1990 és 94 között minden alkalommal csatlakoztam az antiszemitizmus elleni fellépésekhez. Ezt azért bocsá-

tottam előre, hogy hitelt adjanak mondandómnak. Az akkori kormányzó párt valóban felemásan reagált a Csurka-jelenségre, végül is azonban a reakció megtörtént, Csurkának el kellett hagynia az MDF-et. Igazságtalan, ha úgy tüntetjük fel, hogy a csurkizmus a magyar közéletet áthatotta volna. Miféle gyűlöletkeltő áradás az, amit *olyan választási eredmény követ, mint amilyen bekövetkezett!*

Kornis Mihály: Nem kell a választási eredményt misztifikálni!

Mezei András: Átéltém ugyan mindazt, amit Gergely Ágnes, de 1990 után az együttérzést is. Göncz Árpádtól Mészöly Miklósig micsoda gesztusokat láttunk! Számomra is meggyőző volt e tekintetben a választási eredmény.

Gergely Ágnes: Én is azt mondom, hogy baráti körömtől kezdve írókollégáig, egy sor közéleti személy nagyszerűen viselkedett. Mégis megmerevedtem az első falfirkák láttán, a horogkereszteken, a rajzokon, hogy hatágú csillag egyenlő az ötágú csillaggal. A zsigereimnek *a falfelirat azt jelenti, hogy megint el akarnak vinni.* Nem tehetek róla, de ezt még legjobb keresztény barátaim sem tudják annulálni.

Kornis Mihály: Nekem a haza fogalmához hozzátartozik az a lehetőség, hogy meggyilkolnak...

Fenákel Judit: Én mindig tárgyilagosságra törekedtem. Vallottam, hogy minden véleményt meg kell hallgatni. Rájöttem azonban, hogy *nem akarok objektív lenni, amikor az életemről van szó!* Amikor 1992-ben vagy 93-ban megláttam nyolcvanéves anyámat, amint azt várja, hogy ismét jönnek érte, azóta nem vagyok objektív.

Ferenczi László: Éppen ma ötvenegy éve, hogy véletlenül elkerültem meggyilkolásomat... A kommunizmusban a mai-nál vadabb volt az antiszemitizmus, *cionizmusellenesség* címen. Az, hogy most mindezekről vitázunk, a 89-es rendszerváltásnak köszönhető! Az Avraham Bogatir azért jelenhetett meg 1967-ben, mert anticionistának tartották.

Kardos G. György: Mit mondhatok erre? 1969-ben jelent meg!

Mezei András: A felszólaló szavaiban van igazság. 1961-ben itam meg *A csodatevő* című kisregényemet, ami csodák csodájára megjelenhetett – egy kisfiú a gettóban csodákat tesz. *Máriássy Félix* filmet akart belőle csinálni, mert szerinte az valóságos forgatókönyv volt. Behívott *Aczél György*, és rá akart venni, hogy a fiúból cigánygyereket csináljak. Később *Mamcserov Frigyes* is felvevőgép elé akarta vinni, de Aczél feltétele változatlan maradt.

Gergely Ágnes: Térjünk vissza az irodalomra. Tegnap kaptam egy *Bibó István* hagyatékából előkerült levelet. *Gera György* írta. *„Kedves Bibó István! (...) Levelét igen nagyon és szorongva vártam. Dicséretéért különösen hálás vagyok. A Terelőút (Gera regénye – a tudósító megjegyzése) ugyanis sohasem született volna meg, ha néhány évvel ezelőtt Londonban kiadott tanulmányait nem olvastam volna. Ez adta nekem az indítást és bátorságot, szembenézni egy olyan kérdéssel, amelyet még jeleseink is – tisztelet a kivételnek – a szemérmes vizualitás birodalmába utalnak, és amelyre válaszolni, úgy vélem, elsőrendű kötelesség. Enélkül erkölcsös lény és magyar senki nem lehet... Tisztelettel 1973. február 19.”* Gera 1972-ben megjelent lágerregényét teljes hallgatás fogadta, mert a kritikákat letiltották. Gera infarktust kapott, és hamarosan meghalt.

Várnai Pál: Nekem van egy levelem Gerától. Nagyon jól esett neki regénye méltatása, amit írtam.

Gergely Ágnes: De az nem Magyarországon jelent meg!

Várnai Pál: Nem hát, Kanadában!

Mezei András: Végig azon gondolkodom, hogy az igazság eredője lehet az, amiről Kertész Imre beszélt. Kijelenthetjük, hogy aki magyarul ír, az magyar író, mégis, ha a szellemi, az irodalmi valóságot nézzük, akkor észre kell vennünk, hogy mind a holocaust, mind az utána következő nemzedék íróiban – bármilyen nyelven alkossanak is – van valami közös. Egyelőre csak érzem Kertész igazát, de azt nagyon nehéz megfogalmazni.

Bár a kerekasztal-beszélgetés későn ért véget, a termet zsúfolásig megtöltő hallgatóság továbbra is együtt maradt, vitatkozott, tanakodott: zsidó élmény... magyar irodalom?

Lejegyezte: Várai Emil

KORUNK HEGEDŰESE: ITZHAK PERLMAN

Akár csörgedező patak

A klasszikus zene télen piacra került CD-lemezei között a legnagyobb sikert az angol EMI cég által kiadott Antonio Vivaldi hét hegedűversenye aratta. A hegedűszólamokat egy izraeli művész, Itzhak Perlman játssza

Köztudomású, hogy a világ legjobb hegedűművészei között a zsidók – hadd éljek egy mostanában divatos kifejezéssel – létszámukat erősen meghaladó arányban találhatók. Különösen vonatkozik ez a kelet-európai zsidókra, azokon belül is az Ukrajnából származókra, akár ők születtek ott, akár csupán a szüleik. Iszak Babel leírja, hogy Odesszában jóformán csak a hegedűművészi hivatás jelentette az egyetlen kítörési lehetőséget a nyomorúságból, ezért a fiúk legtöbbször zenetanulásra fogták.

Mi lehetett az oka a speciális tehetségek ilyen nagyszámú feltűnésének, hiszen a hegedű nem ősi zsidó hangszer. Talán az, hogy Ukrajnában és Oroszországban a cigányokon kívül zsidó bandák is játszottak szórakoztató és tánczenét, nemcsak a saját népük számára, hanem mulatozó ukrán és orosz uraknak és parasztoknak is. A bandát vezető hegedűsöknél sikerült nagy rutint szerezniük, sőt – akárcsak a cigányprimások – igen virtuózan tudtak bánni hangszerükkel. Később aztán, amikor országukban valamelyest enyhült a zsidókra nehezedő nyomás, és egyes fiatalok maguk is ki akartak szabadulni a gettóból, ezek a hegedűsők megismerkedhettek az európai műzenével. Ahogy abban az új közegben a hangszerjáték iránti készségük párosult edzett intellektusukkal, kiváló hegedűművészek egész sora jelent meg Európa, majd Amerika hangversenytermeiben. Valóban impozáns a névsor, a legnagyobbaké: *Mischa Elman, Efrem Zimbalist, Bronislaw Huberman, Jascha Heifetz, Nathan Milstein, Yehudi Menuhin, David Ojsztrah, Ida Haendel, Isaac Stern, Gidon Kremer, Pinchas Zukerman... és Itzhak Perlman.*

Itzhak Perlman a kelet-európai zsidó hegedűművészek második nemzedékéhez tartozik, ő már Izraelben született, Tel-Avivban, közvetlenül a második világháború után. A sorsa kicsiny korában igen szerencsétlenül alakult: négyévesen gyermekparalízis bénította meg minakét lábát. A muzikális kisfiú zenéléssel kárpótolta magát. Első tanára a tel-avivi zeneaka-

démán *Rivkah Goldgart* volt, és általa – származásán kívül – még egy szállal kapcsolódott a kelet-európai hagyományokhoz, mestermője ugyanis a szentpétervári konzervatóriumban tanult. Perlmant 13 éves korában meghallgatta Isaac Stern, és azt tanácsolta neki, hogy az Egyesült Államokban tökéletesítse tudását. Így is történt, és a fiatal izraeli hegedűs 1958-ban a híres New York-i Juilliard School növendéke lett, *Ivan Galamian* és *Dorothy Delay* tanítványa. Közben nehéz körülmények között élt, szállodákban játszott szórakoztató zenét.

A nagy kiugrási lehetőséget 1963 kínálta számára: a New York-i Carnegie Hallban mutatkozhatott be. Debütálása fényes sikerrel járt, attól fogva a legnagyobb hegedűsök között tartják számon. Sokoldalú művész: bravúrdarabok virtuóz tolmácsolója, hegedűversenyek elsőrangú szólistája és elmélyült, alkalmazkodó kamarapartner. Magyarországon sajnos csak egyszer járt, a nyolcvanas években, az Izraeli Filharmonikusokkal. Koncertjük a Budapest Kongresszusi Központban nagy eseménynek számított, nemcsak művészi jelentősége miatt, de politikai szempontból is, mert egyik első jele volt annak, hogy oldódik Magyarország több évtizedes elzárkózása Izraeltől. Perlman Csajkovszkij hegedűversenyét játszotta, Zubin Mehta vezényletével, és a forró ovációt több ráadással köszönte meg.

Új lemezén, amelyet az EMI cég adott ki *Classis* nevű sorozatában, Itzhak Perlman *Antonio Vivaldi* hét hegedűversenyét

játssza. Ezekből négy a híres *A négy évszak* című sorozat, amelyben a Londoni Filharmonikus zenekar a partnere, a további háromban pedig az Izraeli Filharmonikus Zenekar kíséri. A lemezen Perlman karmesteri minőségében is bemutatkozik: a koncertáló hegedűszólam megszólaltatásán kívül ő is vezényli a hét zeneszámot. Perlmant elsősorban a romantikus muzsika kiváló tolmácsolójaként ismerik, de az olasz barokk zene e mintadarabjait is rendkívül stílusosan interpretálja. Gyönyörű tónusa van, *Stradivari-hegedűje* varázslatos hangon szól a kezében. A négy évszak természeti képeit láttató erővel idézi elénk, akár madárcsicsergést, akár csörgedező patakot, akár a vihar tombolását festi Vivaldi zenéje.

Kertész Iván

Könyvespolc

Hetedíziglen?

(Dina Wardi: *Emlékcésesek*.

A holocaust gyermekei.

Bp., Ex Libris Kiadó, 1995.

255 old., 480 Ft)

A délszláv válság veszteségeinek felszámolására életre hívott számos bizottság egyikének feladata a háborút át- és túlélő, lelki sérült gyerekek sebeinek gyógyítása, terápiája – olvasom a minap valamelyik újságban.

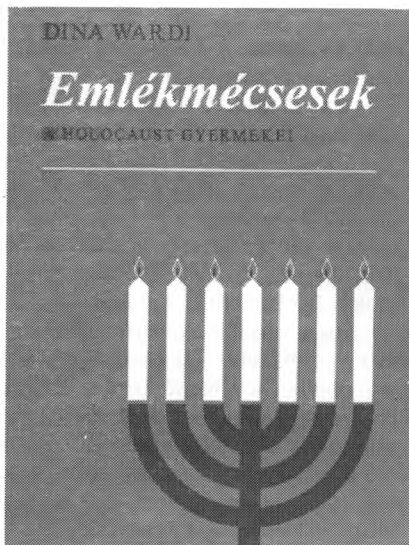
Dicséretes, de vajon nem reménytelen kísérlet ez? Gyógyítani, netán kitörölni a beljünk ivódott rettenetek emlékét? Kétségeim vannak. Mint ahogy a holocaustot túléltek „kezelésével” kapcsolatosan is. Gyógyulásuk a felejtés lenne, s megkockáztatom: szükség van – fájdalmuk árán is – emlékezetükre, s általuk az emberek kollektív emlékezetére. García Marqueztól tudjuk, a Macondók pusztulásra vannak ítélve, ha a felejtésbe menekülnek.

Lehet, hogy öntudatlanul ez, a felejtés árán való gyógyulás reménytelen kísérlete motiválja azokat a szülőket, akik „emlékcésesként” használják gyermekeiket?

De vajon megoldható feladat-e együtt élni, együtt élni tudni a múlttal, azt igenis átörökíteni gyermekeinkre, de úgy, hogy ők ne sérüljenek?

Az olasz származású, Izraelben élő pszichoterapeuta, Dina Wardi könyvéből – s persze a körülöttünk élő túlélők ma már felnőtt gyermekeinek rejtett vagy felszínre törő neurózisaiból, tehát közvetlen tapasztalatból is – tudhatjuk: ez súlyos útravaló. A pszichológusnő a holocaustot túléltek gyermekeinek, sőt most már a harmadik generációnak, az 50-es, 60-as években születetteknek a terápiájával foglalkozik, s könyvében enőrl a munkáról számol be.

A pszichoanalitikus szótár századunk második felében új kifejezéssel bővült: az emlékcéses-gyerekekkel. Kik is ők? Mint tudjuk, a zsidók emlék-

mécseseket gyújtanak halottaik emlékezetére, de a terápiás gyakorlatban így nevezték el a túlélőknek azokat a leszámazottait, akiket szüleik arra a szerepre szánnak, hogy nemzedékek megszakadt sorát mégis betöltsék, tovább vigyék, és egyúttal élő emlékcésesei legyenek meggyilkolt családtagjaiknak. Természetesen túl nagy teher ennek föl vállalása egy gyermek számára, óhatatlanul neurotizálja őt, s ezért terápiára szorul. (Magyarországon az elmúlt évtizedek abban is bűnösek, hogy a múlt kitörlésével útját állták ennek a gyógyító munkának. Szüleink nem voltak többé zsidók, nem akartak többé azok lenni, hallgattak, átadatlan és feldolgozatlan maradt mindaz, amit átéltek – ezt tanúsítják az elmúlt néhány évben végre elindult szociológiai vizsgálódások, mélyinterjúk és a nálunk is megindult, ilyen irányú terápiás gyakorlat, mely elsősorban Virág Teréz nevéhez kötődik.)

A könyv több tucat esetiírással bizonyítja, hogy ez a jelenség mennyire hasonlóan megy végbe ezeknél a közös sorsú családoknál. A lágereket átélő szülő gyakran túlzott aggállal, féltésében a világtól szinte elzárva neveli gyermekét, akinek egyik sajátossága, hogy azonosul a halállal, és ez a halálközpontúság egyfajta irracionális büntudattal is társul. Egész gyermekkorát áthatja az ún. átviteli mechanizmus: a szülő át-

viszi gyermekére meghalt szeretteinek terhét. A család, a gyermekkor „a halál és a veszteség honá”-vá válik. A terápia legfőbb nehézsége – fejti ki a szerző –, hogy a túlélő szülő bezárkózik gyermeke előtt, aki ezáltal képtelenné válik az önmegvalósításra, a világra nyitásra. Ezekben a családokban rendkívül erős a kötődés a szülőkhöz, az otthonhoz. „Az az üzenet él tovább, hogy nem szabad megbízni másokban.”

A túlélő szülők általában csak egyetlen gyerekre vállalkoznak, talán éppen a világgal szembeni bizalmatlanság okán. Az anyaszerep rendszerint súlyosan torzul, a traumát átélő szülő gyakran képtelen a szeretetre, a kötődésre – nyilván „preventív önvédelemből”: csökkentendő a fölötté Damoklesz kardjaként lebegő veszteség fájdalmát. Ilyenkor persze a gyermekét reszketve féltő-óvó, őt mégis öntudatlanul háritó, távol tartó szülő az anyaszerep ellentmondásait átörökíti az emlékcéses-gyerekekre. Így deformálódhat a családok immár harmadik nemzedéke.

Külön fejezet foglalkozik az önértékelés és a szexuális identitás problémáival és ezek feldolgozásával a terápia során. A túlélők még kevésbé osztják meg gyermekeikkel életük legintimebb részleteit, múltjukat, gyakran kényszer szülte szexuális kapcsolataikat, mint más szülők.

A könyv záró fejezete egyben a terápia utolsó szakasza: bemutatja, hogyan mondhat búcsút az emlékcéses-szeretnek a túlélő gyermeke. Ez a terapeuta fő feladata: önálló útjára engedni páciensét.

Sullamit, Havva, Bárukh, Jichák, Arje és a többiek sorsa, álmaik, terápiás beszélgetéseik leírása hitelessé, érdekessé, olvasmányossá, megrázóan közelivé teszi ezt a tudományos igényű munkát, s remélhetjük, hogy a hasonló terápiák hazai beindulása, a könyvből hasznosítható ismeretek és a szüleinkkel, magunkkal, gyermekeinkkel való szembenézés nyomán ezek a sérülések nem öröklődnek át hetedíziglen, legalább a mi Juditjaink, Dávidjaink, Eszteraink egészségesebb, nyitottabb lélekkel tudnak majd élni – a múlt föl vállalása mellett.

Mindez persze nem csak rajtunk múlik, szükség van hozzá egy el- és befogadó, a történelmet, 1944 Magyarországot soha nem feledő társadalomra, ahol a nemzeti alaptantervben a hatszázézer az hatszázézer.

Gimes Katalin

(Folytatás a 2. oldalról.)

védelmi szervezetet, a MUSZOE-t és a megújult HAMSZ-ot, amelyet a lemondott dr. Timár helyett a zsidóság ügye iránt teljes mértékben elkötelezett dr. Örley Pál vezet ezután, nem lehet kiszorítani a magyar kománnyal való tárgyalásokról.

Újonnan alakult szervezetünk csatlakozott a HAMSZ-hoz, melynek álláspontja ellentétes a Mazsihiséval.

A Mazsihisz szerint a békeszerződés 27. cikkely 1. pontja, amely kimondja a *restitúciót*, vagy ha ez nem lehetséges, *úgy a teljes kártérítést*, az 1992. XXIV., az úgynevezett II. számú kárpótlási törvénnyel elintézését nyert. Tehát annak, akit kifosztottak-kiraboltak, elvették házáat, lakását, üzletét, és esetleg kapott pár tízezer forint címletű kárpótlási jegyet – de ha az üres helyiséget netán visszakapta, akkor még azt sem –, a Mazsihisz álláspontja szerint további igénye nem lehet. (Ezért ők csak a 27. cikkely 2. pontja, vagyis az úgynevezett holocausti örökségről tárgyalnak.)

Hát ez az a szemlélet, amit nem tudunk és nem akarunk elfogadni. Az volna a magyar zsidóság érdeke, ha egységes küldöttség tárgyalna a kormány szerveivel, de ennek álláspontja nem alapozódhat az államhatalom előtti kapitulációra.

Török Sándor,
a Deportáltak, Gettóba zártak
és Hozzátartozóik Szervezetének
ügyvezető elnöke

Zoltai Gusztáv, a Mazsihisz és a BZSH ügyvezető igazgatója tájékoztatta lapunkat, hogy a Mazsihisz, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Cionista Szövetség még 1993-ban értesítette **Schwartz István Mihályt**, a MUSZOE elnökét, hogy tagságukat a HAMSZ-ban megszüntetnek tekintik. Erről 1995. október 26-án a Cégbíróságot is értesítették, kérvényezvén egyúttal, hogy a szövetséget töröljék a nyilvántartásból, mert a négy alapító társadalmi szervezetből három kilépett, így a szervezet a szövetségi forma használatára nem jogosult.

Szeretném megköszönni

Ezúton is szeretném megköszönni Önöknek szíves adományukat, a *Szombat* című folyóirat régebbi kiadásából 200 példányt, amellyel a zsidó kultúra Magyar Honvédségen belüli terjesztéséhez járultak hozzá.

Fröhlich Róbert
dandártábornok, vezető táborigazgató

Szeptembertől Schöner Alfréd a Rabbiképző Intézet rektora

(Folytatás a 2. oldalról.)

Schöner Alfrédot Izraelben, Kfar Saba-i otthonában hívtuk fel január 25-én telefonon, s kérdeztük meg tőle, hogyan fogadta a meghívást.

– Örömmel. A felkérés 1996 szeptemberétől két esztendőre szól a Rabbiképző Intézet megbízott rektori és a Pedagógium igazgatói tisztére.

– **Ez azt jelenti, hogy a Pedagógium jelenlegi vezetője, Komoly Judit sem tölti be a későbbiekben ezt a posztot?**

– Nem tudom. A megállapodás nem a budapesti tanintézmények és közötttem jön létre, hanem a Hitközség és a Midreset Jerusálajim között, illetve az utóbbi és jómagam között. Számos részlet tisztázatlan még, különösen azért, mert az utóbbi vezetőjével, **Smuel Glückkel**, aki az Egyesült Államokban tartózkodik még fél évig, a Hitközség képviselői most nem tudtak közvetlenül tárgyalni. Decemberben jött létre az elvi megegyezés, s amint tőle hallottam, a Hitközség vezetői rendkívül pozitívan fogadták a személyemről szóló javaslatot, s a Mazsihisz elnöksége elé terjesztették, ahol két tartózkodás mellett, egyöntetűen jóváhagyó döntés született. Ezután kaptam írásbeli felkérést Budapestről, amire azt válaszoltam, megtiszteltetés számomra, hogy **Scheiber Sándor** és **Schweitzer József** örökébe léphetek. Amennyiben olyan feltételeket tudnak biztosítani, írtam levelemben, hogy kizárólag a pedagógiai munkának szentelhetem erőmet, és nem kell olyasmivel foglalkoznom, ami ezen túlmeleg, vállalkozom a feladatra.

– **A Rabbiképző Intézet igazgatója egyben az ORI zsinagógájának vallási vezetője, aki rabbini tevékenységét is végezi.**

– Erről nem volt szó, pontosabban arról igen, hogy rabbi funkciót nem végzek. A Midreset Jerusálajim egyik kívánsága az volt, hogy csak az Intézet falain belül teljesítsék rabbini munkát.

– **Az ORI zsinagógája a falakon belül van...**

– Igaz. Bármilyen vallási feladatot, ami abban a templomban adódik, természetesen elvégzünk.

– **Az elmúlt másfél hónapban nyilván foglalkoztál azzal, milyen kezdeti lépéseid lennének az Intézet élén. Gondolok itt például külföldi szakemberek bevonására.**

– Most is működnek Budapesten izraeli oktatók, de hogy ez a létszám bővíthető-e, az a Midreset Jerusálajimon múlik. A megállapodás részletei remélhetőleg tisztázódnak az elkövetkező hetekben. A távolból nem látom át pontosan a szakember anyagot. Konzultálnom kell elsősorban Schweitzer professzorral. Ha megoldható helyi oktatókkal a munka, rájuk támaszkodom, ha nem, feltétlenül törekszem arra, hogy megfelelő gárda állhasson katedrára.

– **Számítás Schweitzer professzor úr oktatói közreműködésére is?**

– Feltétlenül.

sz. t. g.

**GYÖRGYI
ASSZONY**
HÁZASSÁG- ÉS
TÁRSKÖZVETÍTŐ
SZOLGÁLATA
TELEFON:
1 15-4241
MUNKANAPOKON
8–10 ÓRÁIG
ÉS 20–22 ÓRÁIG

Az Amerikai Alapítványi Iskola
(Bp. VII. Wesselényi u. 44.)
iskolaelőkészítő
foglalkozást indít
február 18-ától vasárnaponként
a leendő első osztályosok
(6-7 évesek) számára.
Érdeklődni, jelentkezni
a 342-71-43/132-es melléken,
a tanulmányi osztályon lehet.
Igazgatóság